

Արտաշես Քալանթարյան

ՄԻՐԻՐ ՄԵՐՉԱՎՈՐԻԴ

Արդեն քառասունն անց, տարիքով մարդ էր Վիրաբը, շատ ցավ ու կրակ էր տեսել կյանքում և հաճախ մտածում էր, թե այլևս որևէ բան զարմացնել, հավասարակշռությունից հանել չի կարող իրեն: Որովհետև ամեն ինչ տեսել է: Իսկ հիմա նստել-մնացել էր փողոցում՝ ավտոբուսի կանգառի մոտ դրված փայտե նստարանին ու սպասում էր, որ ուշքի գա: Ու մտածում էր, թե ինչ է ասելու հետո, երբ ուշքի գա: Այսինքն՝ ասելը դեռ ոչինչ, ամեն ինչ էլ կարելի է ասել, բայց ի՞նչ է անելու: Ի՞նչ է անելու հետո, երբ ուշքի գա:

Նա նման հարվածի չէր սպասում: Սկզբում նույնիսկ ականջներին չհավատաց: Կանգ առավ քարացած: Հետո նորից լսեց նույն բառերը: Մուսանը լաց էր լինում ու կրկնում՝ արցունքից խեղդվելով.

- Որ իմանա, չի ուզի: Չի ուզի, էլի, մա՛մ: Որ իմանա, չի ուզի...

Բավականին ուշ էր, որ Վիրաբը տուն եկավ: Բայց իրեն մեղավոր չէր զգում, որովհետև մեղք չունեիր: Մարգոյին զգուշացրել էր, որ ակադեմիկոս Պարսամյանի տանն է լինելու: Մենակ է ծերունին և ձանձրանում է, նարդի խաղացող չկա հետը: Դրա համար էլ մեկ-մեկ երեկոները հրավիրում է Վիրաբին: Թեյ են խմում իրար հետ, զրուցում են: Իսկ այսօր հիվանդ էր: Ավելի ճիշտ՝ ընկճված էր մի տեսակ, լցված էր սիրտը, խոսել էր ուզում: Իսկ երբ մարդը, և այն էլ ի՞նչ մարդ՝ խոսելու կարիք ունի, հո չես կարող ձեռքդ բարձրացնել ու նայել ժամացույցին:

Այդ պատճառով էլ ուշացավ: Բայց քանի որ, այնուամենայնիվ, շատ ուշ էր, զանգ չտվեց: Իր բանալիով անաղմուկ բացեց կողպեքը, անձայն ներս մտավ, զգուշորեն փակեց դուռը, ոտքերի թաթերին հենվելով անցավ խոհանոցի մոտով ու մեկ էլ զգաց, որ տնեցիները քնած չեն: Հենց խոհանոցից էլ լսվում էր դստեր սրտաճմլիկ ձայնը.

- Որ իմանա, չի ուզի: Չի ուզի, էլի, մա՛մ: Որ իմանա, չի ուզի:

Վիրաբը կանգ առավ զարմացած:

- Ի՞նչ գիտես, այ աղջի,- հարցրեց Մարգոն:

- Գիտեմ, էլի,- լաց էր լինում Մուսանը:- Որ իմանա հայրս՝ աղբ հավաքող է, չի ուզի: Աղբ հավաքողից ո՞վ աղջիկ կուզի, ա՛յ մամ:

- Իսկ դո՞ւ ինչու ես ասում, թե աղբ թափող է, ասա վարորդ է,- ասաց Մարգոն:

- Չի՞ հարցնի, թե ինչ վարորդ է: Ասում ես, էլի... Ավտոբուս է քշո՞ւմ, թե տաքսի: Ի՞նչ ասեմ: Էս ի՞նչ դժբախտություն է, մամ ջան, ի՞նչ դժբախտություն:

Խոհանոցում մի պահ լռություն տիրեց և այդ լռության մեջ Վիրաբը լսեց, թե ինչպես է ցավով, տազնապահար, անկանոն զարկում սիրտը:

Հիմա Մարգոն ինչ կասի: Տեսնես ի՞նչ կպատասխանի Մարգոն:

- Բա ե՞ս ինչ ասեմ,- հանկարծ աղջկա լացակումած ձայնով ասաց Մարգոն,- ե՞ս ինչ ասեմ, որ ամբողջ կյանքում եմ ամաչել: Այնքան սուտ եմ ասել, որ մի տոկոսն էլ հերիք է դժոխքի կրակի մեջ խորովվելու համար: Բայց ի՞նչ կարող ենք անել, աղջիկ ջան, մեր ճակատին էլ դա է գրված: Ի՞նչ կարող ենք անել:

Մարգոն: Դա արդեն այնքան աներևակայելի էր, որ Վիրաբը հանկարծ զգաց, թե ինչպես միանգամից թուլացան ծնկները: Մարգոն: Դա արդեն հարված էր թիկունքից: Մրտին: Ուզեց խոհանոց մտնել, չկարողացավ: Ոտքերը հազիվ քարշ տալով ետ դարձավ, կամացուկ բացեց դուռը ու նորից հայտնվեց աստիճանավանդակում: Խոր շունչ քաշեց, հենվեց բազրիքին ու ցած նայեց: Մութ էր: Միայն առաջին հարկում, ասես մշուշի միջից, ինքն իրեն հազիվ լուսավորում էր մի աղոտ լապտեր:

Նա գողունի քայլերով, անշշուկ իջավ սանդուղքով ու կրկին փողոց դուրս եկավ: Տոթ, խեղդուկ գիշեր էր: Օդում կարծես թե ամպրոպի հոտ կար: Նա վեր, դեպի երկինք նայեց ու տեսավ, որ ամպերը կուտակվել, ծխի ու փոշու հետ խառնվել, կախվել են ցած: Գոնե անձրև գար, մտածեց նա ու անմիջապես էլ մտածեց, թե ի՞նչ է փոխվելու դրանով, եթե անձրև գա: Ոչինչ էլ չի փոխվելու, ոչինչ:

Ոտքերը ցավում էին և ասես մշուշի մեջ լողում էր գլուխը: Վիրաբը դանդաղ, շատ դանդաղ մոտեցավ ավտոբուսի կանգառի մոտ դրված փայտե նստարանին ու նստեց: Մի դատարկ ավտոբուս եկավ: Խղճով վարորդ էր. կանգ առավ, բացեց դռները, սպասեց, բայց որովհետև Վիրաբը չէր շարժվում, մտածեց, թե քնով է ընկել ու թեթև ազդանշան տվեց:

Ու Վիրաբն իրեն չգիտես ինչու մեղավոր զգալով, տարածեց ձեռքերը, կարծես անձայն ասելով. «Նստեմ ո՞ւր գնամ, եղբայր, պտտելու ես քաղաքով մեկ ու էլի մեր տուն ես բերելու: Նստեմ ո՞ւր գնամ, եղբայր»:

Ավտոբուսը շրխկոցով փակեց դռներն ու հեռացավ: Եվ մենակ մնաց Վիրաբը: Բայց նա մենակ չէր. գիշերային խոր լռության մեջ ավելի պարզորոշ աղմուկով նրա ականջին շարունակ-շարունակ հնչում էին նույն ձայները: Մուսանը հեծկլտում էր անընդհատ, ինչ-որ բաներ էր ասում, իսկ Մարգոն դատեր ձայնով մխիթարում էր նրան:

Վիրաբն ամուր փակեց ականջները, որ չլսի:

Ուրեմն՝ անպտուղ ու սո՞ւտ է եղել ապրած ամբողջ կյանքը:

*

* *

Երբ Վիրաբն առաջին անգամ տեսավ Մարգոյին, կյանքում առաջին անգամ էլ հասկացավ, թե ինչ բան է կարեկցանքը: Որովհետև առաջին անգամ էր հանդիպում մեկին, որն ավելի թշվառ

լիներ ու օգնության կարոտ, քան ինքը: Ներսում ինչ-որ բան ճմլվեց, բարձրացավ կոկորդով ու շատ ցավաց: Նա առաջ էլ նման զգացում ունեցել էր, բայց միայն կենդանիների նկատմամբ: Մի անգամ, երբ շատ փոքր էր, անտեր, անօգնական, անձրևի տակ թրջված կատվի ձագ տեսավ, որը դողդողում էր ամբողջ մարմնով ու մլավում խղճալի: Գրկեց, կրծքին սեղմեց ու շոյեց, շոյեց, շոյեց ձագի թաց, անհարթ, մոխրագույն մորթին, որի տակ փափուկ ջլերի նման այս ու այն կողմ էին սահում փոքրիկ ոսկորները: Այնքան շոյեց, մինչև դողն անցավ: Չազը փակեց աչքերն ու հանկարծ սկսեց հանդարտ, խաղաղ մոմռալ ու հենց այդ ժամանակ Վիրաբն զգաց, որ ինչ-որ բան ճմլվեց, բարձրացավ կոկորդով ու սկսեց խեղդել նրան: Չգաց, բայց չհասկացավ, թե դա ինչ է ու հանկարծ լաց եղավ: Լաց էր լինում լուռ, առատ արցունքներով, ինքն էլ զարմանալով, թե ինչու է լաց լինում: Բայց ինչ-որ տեղ հոգու խորքում, թե ավելի հեռու և ավելի խորը՝ բնագոյների մեջ հիշում էր, որ ինքն էլ ճիշտ այս ձագի նման դողում էր խղճալի ու ինչ-որ մեկը կարծես թե շնչով տաքացնում ու շոյում էր նրան: Ինչ-որ մեկը: Դե երևի մայրն է եղել: Ասում են, թե մայրերն են այդպես անում: Ասում են... Միայն ասելով գիտեր Վիրաբը: Որովհետև մայր չէր տեսել:

Աղջիկը կծկվել էր երկրորդ հարկ տանող բետոնե սանդուղքի տակ ու լաց էր լինում: Նիհար, ոսկրոտ ուսերը ցնցվում էին պատռված չթե շորի միջից:

- Աղջի՛, - կամացուկ ձայն տվեց Վիրաբը:

Աղջիկը չլսեց:

- Աղջի՛, - ձայնը բարձրացրեց տղան, - ինչի՞ ես լաց լինում:

Աղջիկը շրջվեց միանգամից, Վիրաբին նայեց վախեցած, ավելի կծկվեց ու հանկարծ արցունքի միջից անասելի ատելությունը լի մի հայացք նետելով, ասաց.

- Չմոտենաս, կկծեմ, մորս արև...

- Վա՛յ, դու հո վայրենի՞ չես, - ծիծաղեց Վիրաբը, - ինչի՞ ես ուզում կծել:

- Բա դո՞ւ ինչ ես ուզում ինձանից, դո՞ւք ինչ եք ուզում ինձանից, խուժաննե՛ր, - պոռթկաց աղջիկն ու նորից լաց եղավ բարձրաձայն, կեղտոտ մատներով տրորելով աչքերը: - Ես ձեզ ի՞նչ եմ արել: Մեղք եմ, էլի: Ասում եք արի սիրեմ ու ցավացնում եք: Տես, դե տես, տես, - նա մանկական անմեղ անամոթությամբ բարձրացրեց փեշն ու ցույց տվեց սրունքների կապտուկները, հետո կուրծքը բացեց, ու երբ նոր կապտուկներն էր ցույց տալիս, կրկին նկատեց, որ պատռվել է շորը ու լաց եղավ բարձրաձայն, անմխիթար: - Վա՛յ, իմ շորը վա՛յ, իմ շորը, - հեծկլտում էր նա: - Մերս որ իմանա, կսպանի... Շորս ինչի՞ եք ճղում, ախր շո՞րս ինչի՞ եք ճղում... Դուք եք առե՞լ, որ ճղում եք:

- Անունդ ի՞նչ է, - հարցրեց Վիրաբը:

- Մարգո, - լաց լինելով, ասաց աղջիկը:

- Էդ ո՞վ է... ցավեցրել քեզ:

- Դու, ո՞վ:
  - Ե՞ս,- ասջեց Վիրաբը:
  - Դու ու քեզ նմանները:
  - Այ աղջիկ, դու հո գիժ չե՞ս,- վիրավորվեց Վիրաբը:- Ես քեզ առաջին անգամ եմ տեսնում: Ի՛նձ նայիր, մի լա՛վ ինձ նայիր, ես քեզ ձե՞ռք եմ տվել: Նայի՛ր, նայի՛ր...
  - Ի՞նչ նայեմ,- մղկտաց աղջիկը,- բուրբո՞ղ էլ իրար նման, քաչալ խուժաններ եք:
- Վիրաբը պատկերացրեց տեխնիկումի իր նոր ընկերներին ու ծիծաղեց: Ճիշտ որ... բուրբո՞ղ էլ իրար նման քաչալ խուժաններ...
- Իսկ դո՞ւ ինչ ես անում եղ քաչալ խուժանների մեջ,- ծիծաղելով հարցրեց նա:
  - Ես էստեղ եմ ապրում,- ասաց Մարգոն:
  - Տեխնիկումի հանրակացարանի մե՞ջ:
  - Հա: Մամաս հավաքարար է: Մեզ տուն են տվել ներքնահարկում: Բա դո՞ւ ով ես, որ մեզ չես ճանաչում:
  - Նոր եմ ընդունվել: Սպեցոեուից: Հատուկ արհեստագործական ուսումնարանից: Լսած կա՞ս:
  - Չէ:
  - Մարգո՛,- ասաց Վիրաբը,- ուզո՞ւմ ես տղաներին ասեմ, որ քեզ ձեռք չտան:
- Աղջիկը դուրս եկավ սանդուղքի տակից ու նրան նայեց զարմացած ու անվստահությամբ:
- Քեզ ո՞վ կլսի,- մրմնջաց նա:
  - Կլսեն,- ասաց Վիրաբը:- Իսկ հիմա արի գնանք մեր սենյակը, ես թել ու ասեղ ունեմ, տեղն ու տեղը կկարեմ շորո՞ղ:
- Աղջիկը նորից սանդուղքի տակ մտավ:
- Բա չէ, որ հիմի էլ դու կամթե՞ս, հա՞... Ձեզ լավ գիտեմ:
- Վիրաբը թոթվեց ուսերը:
- Իսկ որ թել ու ասեղ բերեմ, դու կկարողանա՞ս կարել:
  - Բեր,- ասաց աղջիկը:

Եվ այդտեղ էր: Ճիշտ հենց այդտեղ էր, որ Վիրաբն զգաց, թե ինչպես է ներսից, ինչ-որ տեղից բարձրանում ու կոկորդում կուտակվում անտանելի, խեղդող ցավը: Մարգոն առանց քաշվե-

լու, վայրկենապես հանեց չթե շորը, գրեթե մերկ նստեց շրջած աղբի դույլին, ձեռքն առավ թելն ու ասեղը ու սկսեց կարել շորի պատռված տեղը, հետն էլ մղկտալով.

- Վախ, մերս որ իմանա, կսպանի... Վախ, ինչ լավ է, որ չի տեսնում մերս...

- Ո՞նց թե չի տեսնում,- փշաքաղվեց տղան:

- Հիվանդ է, սպիտակել էն աչքերը:

- Բա... բա ո՞նց է աշխատում:

- Տասը տարի է, ավլում ու ավլում է նույն տեղերը... իմ խեղճ մերը: Ամեն ինչ գիտի անգիր: Հե-տո, արդեն մի տարի է, չեմ թողնում չարչարվի, ես եմ նրա գործն անում: Համ սովորում եմ, համ աշխատում,- հանկարծ հպարտ ժպտաց Մարգոն ու անմիջապես էլ մռայլվեց,- մենակ թե չխանգարեն խուժան լակոտները: Չեն թողնում աշխատեմ:

Վիրաբի սիրտը կծկվեց:

- Հեր չունե՞ս, Մարգո:

- Չէ:

- Ես էլ չունեմ,- ասաց Վիրաբը:- Ոչ հեր եմ տեսել, ոչ մեր:

Մարգոն ձեռքը քսեց Վիրաբի մազերին:

- Խե՛ղճ տղա,- ասաց նա:

- Չէ, հա՛,- գլուխը թափ տվեց կարեկցանքի անսովոր տղան,- հեջ պետքս էլ չի:

- Անունդ ի՞նչ է,- հարցրեց Մարգոն՝ ասամներով կծելով-կտրելով թելը:

- Վիրաբ: Լավ է գոնե, որ Հաղթանակ չեն դրել,- ծիծաղեց Վիրաբը:- Գիտե՞ս ինչի, ախր ըստ մանկատան հաշվումների, ծնվել եմ Հաղթանակի օրը, 1945 թվականի Մայիսի 9-ին: Ծիծաղե-լի է, չէ՞, հաղթանակն ու ես:

- Ես քեզ նման տղա չեի տեսել,- ժպտաց Մարգոն:- Ինչ լավ է, որ դու կաս, Վիրա՛բ:- Նա բարձ-րացավ դույլից ու մնաց կանգնած՝ կրծքի վրա պահած չթե շրջագգեստը:

Տղայի սիրտը ալեկոծվեց:

- Ինչի՞, ես ի՞նչ արեցի որ...

- Դու ուրիշ տեսակ տղա ես,- ասաց Մարգոն:- Դու խիղճ ունես:

Վիրաբը մտածեց, որ եթե չունենար էլ, անհնարին է, որ այդ խոսքերից հետո սրտում չծնվեր խիղճը:

- Հագնվի՛ր, ա՛յ աղջի, կմրսես,- ասաց նա կամացուկ:

Մարգոն նրան նայեց խոնարհած աչքերի տակից, ամաչելով.

- Դե շրջվի՛ր...

- Ի՞նչ,- ապշեց Վիրաբը:

- Շրջվիր, որ հագնվեմ:

Վիրաբը ծիծաղեց բարձրաձայն, սրտանց:

- Ա՛յ աղջի, մի ժամ տկլոր նստած ես դիմացս, ամաչելի նո՞ր հիշեցիր, ի՞նչ պատահեց:

- Չգիտեմ,- ասաց Մարգոն:- Շատ եմ խնդրում, շո՛ւտ տուր գլուխդ: Հա՞...

Վիրաբը շրջեց գլուխն ու ժպտաց: Նրան մի պահ թվաց, թե թիկունքում այն փոքրիկ, թրջված կատվի ձագն է, որը հենց նոր կտրեց դողը ու հիմա մոմռում է խաղաղ, երանությունից փակած աչքերը: Եվ նորից ինչ-որ բան ներսից ցավեցնելով բարձրացավ ու խեղդեց նրան:

Իսկ երեկոյան հանրակացարանի մի սենյակում, իր նման տասնմեկ տղաների (Մարգոն ինչպե՞ս ասաց, հա՛, քաչալ խուժանների) հետ ծանոթանալուց հետո, Վիրաբը պառկել էր անկյունում՝ իր երկաթե մահճակալին ու միայն մի բան էր երագում, միայն մի բան էր խնդրում աստծուց, որ տղաները հանկարծ Մարգոյի անունը չտան:

Բայց երևի անհնարին էր դա, երևի դա պարզապես թեմա էր քնելուց առաջ, որովհետև, երբ հանգրոհին լույսը, ինչ-որ մեկը հանկարծ երգեց.

- Մարգո, Մարգո, սիրո ծաղիկ Մարգարիտա, Մարգո...

Բուլորը քրքջացին և արդեն մեկ ուրիշը հարցրեց.

- Հա, էսօր ո՞վ է հոտ քաշել մեր սիրո ծաղկից... Ձեն հանող չկա՞:

- Սենոն էր հոտոտում, բայց ոնց որ թե փուշը ծակեց,- հռհռաց ինչ-որ մեկը:

- Նրան փո՞ւշ որտեղից, ա՛յ տղա,- ձայնեց երևի Սենոն,- գոնե ոսկոր ասեիր, հասկանայինք: Շան աղջիկը մի կտոր միս չունի վրան:

- Էլ մի՞ս ենք թողել, կերել-պրծել ենք,- քրքջաց մեկ ուրիշը:

Վիրաբն զգաց, որ եթե վեր չկենա, կմեռնի: Նա բարձրացավ տեղից, բոբիկ ոտներով դռան մոտ հասավ ու վառեց լույսը: Ավտոտեխնիկումի տասնմեկ սովորողներ աղմուկով շարժվեցին մահճակալների վրա ու լույսից կկոցած, զարմացած աչքերով նայեցին Վիրաբին: Վիրաբը գրեթե վազելով մոտեցավ իր փոքրիկ պահարանին, բացեց դռնակը ու ինչ-որ փալասի միջից հանեց պողպատե սայրով, սուր, փայլփլուն մի դանակ, որ ինքն էր թաքուն տաշել դեռ այն-

տեղ՝ արհեստագործական ուսումնարանում, բռնեց գույնզգույն բռնակից, բարձրացրեց գլխից վեր, որ բոլորը տեսնեն ու ասաց հուզմունքից խռպոտած, դողացող ձայնով.

- Ես ձեզ մի բան եմ ասում ու առաջին և վերջին անգամ եմ ասում, տղե՛րք: Ով որ սրանից հետո Մարգոյի անունը կտա ու էլ չեմ ասում՝ կփորձի նեղացնել էդ աղջկան, էս դանակը մինչև կոթը փորը կխրեմ: Ես անտեր տղա եմ ու թքել եմ կյանքի վրա:

Զարմանալի մի լռություն տիրեց: Հետո ինչ-որ մեկը, երևի հենց Սենոն էր, բղավեց.

- Յա, դո՞ւ ով ես, տո:

- Իմ անունը Վիրաբ է,- ասաց տղան:- Պլանի գլխին՝ պոլիտեխնիկ ինստիտուտի մոտ, ում էլ հարցնեք, կասի, թե ես ով եմ:

- Հա, բայց քե՞զ ինչ, Մարգոն քո ի՞նչն է, որ տեր ես կանգնում,- տեղից բարձրացավ Սենոն:

- Իմ քույրն է,- ասաց Վիրաբը:

- Դե ուրեմն մենք էլ քո փեսաներն ենք, էլ ինչի՞ ես կռվում,- վերմակի ետևում թաքնված փորձեց սրամտել ինչ-որ մեկը, բայց ոչ ոք չծիծաղեց:

Բոլորն էլ ասես հմայված՝ դանակի փայլուն շեղբին էին նայում:

- Ես իմ խոսքն ասացի,- ասաց Վիրաբը, հանգցրեց լույսն ու վերմակի տակ մտավ:- Ով ուզում է, թող փորձի իր բախտը:

Ոչ ոք ձայն չհանեց: Այնպիսի լռություն տիրեց, որ քիչ անց ինչ-որ մեկի շշուկը պարզ լսելի դարձավ բոլորին: Իսկ այդ ինչ-որ մեկն ասում էր.

- Գործ չունես դրա հետ, արա՛, հատուկ արհեստագործականից է, դրանք բոլորը լրիվ որբեր են, ու էնքան են ծեծ կերել, որ ծեծը նրանց համար հեշ: Հարցրեք, տեսե՛ք, էլի, բոքսի չեմպիոնները բոլորն էլ որբեր չե՞ն, «Աշխատանքային ռեզերվներից» չե՞ն: Դրանք ահ ասած բանը չունեն:

Վիրաբը բավարարված ժպտաց մթության մեջ, շրջվեց կողքի ու քնեց միանգամից, այնուամենայնիվ, ձեռքի ափում ամուր սեղմած դաշույնի ողորկ բռնակը:

*

* *

Արհեստագործական ուսումնարանն ավարտելը նույնն էր, թե միջնակարգ դպրոց էս ավարտում, այդ պատճառով էլ Վիրաբին միանգամից ընդունեցին տեխնիկումի երկրորդ կուրս: Եվ

Վիրաբը, ինչպես ասում են, ոտքով ու գլխով թաղվեց դասերի մեջ: Պարապում էր գիշեր ու ցերեկ, կարդում էր ազահաբար: Ոչ մի դասից չէր փախչում և չեղավ մի օր, որ անպատրաստ ներկայանար սեմինար պարապմունքներին: Նման աշակերտներին, որպես կանոն, ոչ ոք չի սիրում: Նման աշակերտներին ծաղրում են, աշխատում նվաստացուցիչ դրությունների մեջ գցել: Փորձում են վարկաբեկել ընկերների և ուսուցիչների աչքին, դիտմամբ քաշքշուկ են սարքում ու ծեծում համերաշխորեն: Բայց դե ի՞նչ կարող էին անել Վիրաբի նկատմամբ, որը տեխնիկումի բոնցքամարտիկների խմբակն էր ղեկավարում:

Վիրաբն այնքան էր տարվել դասերով, որ նույնիսկ Մարգոյին չէր հիշում: Առաջին օրերին հետևեց աննկատ, համոզվեց, որ նրան ոչ ոք չի նեղացնում և հանգստացավ. մոռացավ աղջկան:

Բայց, ինչպես երևում է, աղջիկը չէր մոռացել նրան, և մի երեկո, երբ տղան հանրակացարանին էր մոտենում, հանկարծ հայտնվեց նրա առաջ:

- Բարև, Վիրա՛բ:

Մարգոյի հագին բրդե սրճագույն մի շրջազգեստ կար, որ, անկասկած, նախկինում մորն էր եղել, որովհետև փոքրացնելուց հետո խախտվել էին բոլոր համաչափությունները և շորն ասես թե մեխից էր կախված: Եվ գլխին էլ նույն կտորից կարված մի բերետ կար, որի տակից ուսերն ի վար փռված էին սև մազերը:

- Բարև,- աղջկա պարզած ձեռքը բռնելով՝ փոթկաց Վիրաբը:

Մարգոն ցնցվեց օձից խայթվածի պես:

- Ինչի՞ ես ծիծաղում:

- Այ աղջի, բերանիդ ներկ ես քսել, - հարցրեց Վիրաբը:

- Ո՞վ:

- Դու, ո՞վ:

- Ե՞ս, ի՞նչ ներկ:

- Հրե՞ դ կարմիր ներկ ես քսել, էլի,- զարմանալով, որ դա իրեն ջղայնացնում է, մատն աղջկա դեմքին պարզեց Վիրաբը:- Էս ի՞նչ է, ներկ չի՞:

Եվ հանկարծ կատարվեց մի անսպասելի բան: Մարգոն կտրուկ շարժումով բռնեց նրա պարզած մատը, դեմքին մոտեցրեց ու սկսեց արագ-արագ, գրեթե կատաղությամբ, շրթունքներին քսել:

- Ներկ է՞, ներկ է՞, ներկ է՞,- հևում էր նա:

Վիրաբը քաշեց ձեռքը, ակամա մատին նայեց, աղջկա վառ կարմիր շրթունքներին, վիրավորանքից արցունքակալած աչքերին ու ծիծաղեց.

- Բա ինչի՞ է եղբան կարմիր: Ոնց որ պոմիդոր լինի:

- Երևի հասել է,- խայթեց Մարգոն:

Տղան մտածեց, որ հարկավոր է փոխել խոսակցության նյութը ու հարցրեց.

- Հը՞, էն քաչալ խուժաններն էլ քեզ չե՞ն մոտենում:

- Չէ,- դեռ խոռված ասաց աղջիկը,- բայց ի՞նչ օգուտ:

- Օգո՞ւտ: Իսկ ի՞նչ օգուտ էիր ուզում,- զարմացավ Վիրաբը:

- Ի՞նչ օգուտ, որ դու էլ չես մոտենում: Ոնց որ՝ ես չկամ: Գոյություն չունեմ: Կողքովս անցնում ես, ոնց որ պատի մոտով անցնես:

- Սպասի՛ր, սպասի՛ր, ես քեզ չե՞մ բարևում, Մարգո՛:

- Ավելի լավ էր՝ չբարևեիր: Որ չբարևեիր, կմտածեի, թե չես տեսել: Քո արևով դա էլ բարև է, հա՞՞:

Վիրաբն սկսեց բարկանալ.

- Լսի՛ր, դու ինձանից ի՞նչ ես ուզում,- ձայնը բարձրացրեց նա:- Ես քեզ պա՞րտք եմ:

- Պարտք ես, բա ի՞նչ ես: Բա մի անգամ պաշտպանում են ու մի կողմ են գցո՞ւմ: Տիրություն ես անում, մինչև վերջ տիրություն՝ ւն արա: Ոչ թե խայտառակի աշխարհով մեկ...

- Ե՞ս եմ քեզ խայտառակում,- աղջկա ապերախտությունից պարզապես ապշած՝ գոռաց Վիրաբը:

- Դու, բա ո՞վ,- չընկրկեց Մարգոն:- Էն խուժան լակոտներից ով տեսնում է, ընկերոջը բարձր--բարձր ասում է՝ դրա հետ գործ չունես, դա Վիրաբինն է: Վիրաբինն է: Իսկ Վիրաբի համար ես եղած կամ չեղած, մի հաշիվ է: Ասա՝ չէ՛, ասա՝ սուտ է... Դե ասա՛, է՛...

Նրա խոսելու ընթացքում, գլխի ցնցումներից բրոյա փոքրիկ բերետը թեքվել էր աջ ու կամաց--կամաց ներքև էր սահում՝ հագիվ կառչած փոքրիկ մի մազափնջից և Վիրաբին ամեն վայրկյան թվում էր, թե հիմա ուր որ է ցած է ընկնելու:

- Չայն չես հանում, չէ՞,- չէր հանգստանում Մարգոն:- Հիմա ուզո՞ւմ ես՝ ես ասեմ: Ասե՞մ: Դու ինձ չես մոտենում, որովհետև վախենում ես:

- Ե՞ս,- նորից ծիծաղեց Վիրաբը:

- Հա՛, դու, դու վախենում ես: Դու վախկոտ ես: Դու ավելի վատն ես, քան թե էդ քաչալ խուժանները, հա՛, հա՛, որովհետև նրանք ձևեր չեն թափում քեզ նման: Նրանք ինչ-որ ուզում են, ասում են... առանց ամաչելու... տղամարդու նման...

Բերեան արդեն լրիվ կախվել ու ընկնում էր, և Վիրաբն ակամա պարզեց ձեռքը՝ գլխարկը բռնելու համար: Մարգոն այդ շարժումը սխալ հասկացավ, ետ քաշվեց ու ճչաց:

- Մի՛ խփի: Մի՛ խփի, ցա՛վդ տանեմ: Ինչի՞ ես ուզում խփել: Առանց այդ էլ ինձ շատ են խփել: Մի՛ խփի, Վիրա՛բ ջան, ցավում է:

Վիրաբը կռացավ, վերցրեց գետնին ընկած գլխարկը ու մնաց շփոթահար կանգնած:

- Քեզ ո՞վ է խփում, ա՛յ աղջի, դու հո փորձա՞նք չես:

Մարգոն լաց եղավ:

- Ուրեմն, չէիր խփո՞ւմ,- հարցրեց կամացուկ, բերեան ու տղայի մատները տենդորեն սեղմելով ավի մեջ:- Ուրեմն ինձ վրա չե՞ս ջղայնանում, Վիրա՛բ ջան: Ախր ինչի՞ ես ինձանից փախչում: Ախր ինչ-որ ուզես, ես կանեմ քեզ համար: Ինչ ուզես: Ուզո՞ւմ ես, համբուրի՛ ինձ, հա՞, ուզում ես, համբուրի՛ :

Վիրաբը մանկատանն էր մեծացել: Տղաների մանկատանը: Որովհետև այն ժամանակներում թե՛ դպրոցներում, թե՛ մանկատներում տղաներն ու աղջիկներն առանձին-առանձին էին: Հատուկ արհեստագործական ուսումնարանում ևս միայն տղաներ էին: Վիրաբը երբեք որևէ ընկերուհի չէր ունեցել, երբեք որևէ գործ չէր ունեցել աղջիկների հետ: Միայն ավարտական հանդեսների ժամանակ էր, որ մոտակա դպրոցից օրինակի համար մի քանի աղջիկներ էին բերում արհեստագործական ուսումնարան: Տղաները վառված, քաղցած աչքերով նայում էին թիթեռնիկների նման հագնված աղջիկներին, իսկ նրանք անմատչելի ու լուրջ խոնարհում էին գլուխները վայրենի հայացքների տակ: Շտապում էին վայրկյան առաջ արտասանել, երգել ու պարել ու անմիջապես մաքուր օդ դուրս գալ, հեռու այդ գորշ ու կեղտոտ շենքից, նավթի ու ախտահանող ինչ-որ նողկալի դեղի հոտով ներծծված տախտակապատ դահլիճից, մուգ մկնագույն, կոշտ ու կոպիտ շորեր հագած, խուզած մազերով, սև դեմքերով ու ճահճատենդից դեղնած բիբերով տղաներից, որոնցից նույն այդ ախտահանող դեղի նողկալի հոտն էր գալիս շարունակ:

Վիրաբն աղջիկներին միայն գրքերից գիտեր, քնքուշ սիրավեպերից ու նովելներից, որոնց մեջ աղջիկները բարի էին, նուրբ ու հեզանազ: Խոսում էին ցածր, կրծքային ձայնով, շատ խելոք ու գեղեցիկ բառերով, և երբ հառաչում էին թախծալի, հառաչում էր նաև Վիրաբը:

Նա գիտեր նաև պատմավեպերի օրիորդներին և «տիկնանց փափկասուն Հայոց աշխարհի», որոնք, երբ հարկ էր լինում, ցած էին դնում ձեռագործները ու զենք վերցնում՝ ընդդեմ հայրենիքի թշնամիների: Եվ ռազմի դաշտ մեկնելուց առաջ, մեծ նախնիների անունները տալով՝ չափազանց սիրուն ու սրտաշարժ խոսքերով հորդորում էին իրենց ամուսիններին ու որդիներին՝ մարտնչել անահ ու անձնվեր, հանուն հայրենի երկրի փառքի ու հարատևման:

Եվ նրանց զրնգուն խոսքերը կարդալիս, պրկվում էին Վիրաբի բռունցքները:

Իսկ Մարգո՞ն... Մարգոն բոլորովին նման չէր այն տիկնանց ու աղջիկներին: Վիրաբը ոչ մի գրքում այդ տեսակ աղջկա չէր հանդիպել: Դրա համար էլ առանց խղճի խայթ զգալու, ամենայն անկեղծությամբ ասաց.

- Չի լինի, Մարգո՛: Դու իմ ուզած աղջիկը չես:

- Ինչի՞, - հարցրեց Մարգոն: - Ինչի՞, Վիրա՛ք ջան:

- Որովհետև, - սկսեց Վիրաբը, սկսեց ու նոր մտածեց՝ ասի, թե չասի, ասի, թե չասի ու ասաց, - որովհետև ես կուզենայի, որ իմ սիրած աղջիկը էդ հարցը չտար: Որ իմ սիրած աղջիկը աշխարհի ամենահպարտ ու ամենահամեստ աղջիկը լիներ: Որ նրա մարմնի վրա կապույտ տեղեր չլինեին:

- Ուրեմն՝ ես եմ մեղավոր, հա՞, - լաց եղավ Մարգոն:

- Հա՛, - ասաց Վիրաբը: - Դու քեզ էնպես պիտի պահես, որ ոչ ոք չմոտենա, ոչ ոք չհամարձակվի մոտիկ գալ քեզ:

- Որ շան երես ունեն, ես ի՞նչ անեմ:

- Դու էլ գայլի երես պիտի ունենաս:

- Հենա դու ունես, էլի, հերիք չի՞, - չդիմացավ, խայթեց Մարգոն:

- Ինձ հերիք է, - ծիծաղեց Վիրաբը: - Ու դու մի նեղանա, Մարգո՛ ջան: Եթե պետք լինի, իմա՛ց տուր: Ես քեզ միշտ, ամեն տեղ կպաշտպանեմ: Բայց դու ինձանից ուրիշ բան մի՛ սպասիր, հա՞: Ես եղպես էլ ասել եմ մեր տղերքին: Ասել եմ, որ դու իմ քույրն ես: Կուզե՞ս սրանից հետո ես քո եղբայրը լինեմ: Մինչև կյանքիս վերջը:

Աղջիկը նրան էր նայում միանգամից ցամաքած, այրվող աչքերով՝ ասես նոր միայն հասկանալով իր ողորմելի վիճակը, ափսոսալով իր անկեղծության համար, իր խոցված արժանապատվության համար: Եվ երբ խոսեց, շրթունքներն առաջվա նման այլևս կարմիր չէին և դողում էին վիրավորանքից:

- Պա՛հ, շատ պետքս է քեզ նման ախպերը, ֆեզեռյի որբ-անտեր:

Ու քայլեց դանդաղ, ուսերից կախ ընկած մուգ սրճագույն շորի մեջ ասես դիտմամբ, մեծավարի օրորվելով՝ ձեռքին ամուր սեղմած նույն կտորից կարված փոքրիկ բերետը: Մարգոյի աչքերից առատ արցունքներ էին թափվում, և նա ակամա անընդհատ աչքերին էր ուզում տանել բերետը, բայց պրկված ջղերով, կամքի ողջ լարումով պահում էր իրեն, որ Վիրաբը թիկունքից չնկատի ոչինչ, և ինքը կարողանա հենց այնպես, անհոգ քայլերով հասնել հանրակացարանի պատին: Իսկ այնտեղից արդեն հեշտ է: Մնում է իջնել պատի կողքով, երկաթաձող ժանգոտ սանդուղքով ու հայտնվել փոքրիկ ներքնահարկում, որտեղ ինչքան սիրտդ ուզի՝ կարող ես լաց լինել, որովհետև ոչ ոք չի կարող տեսնել արցունքներդ:

Ո՛չ անսիրտ Վիրաբը, ո՛չ խեղճ մայրդ, և ո՛չ էլ նույնիսկ արևի լույսը:

*

* *

Մոտենում էր քննությունների շրջանը: Գարուն էր: Ծառերի ճյուղերից վաղուց թափվել էին ծաղկաթերթերը, և նորաբաց գմբուխտ տերևների արանքում ուռչում, ջրակալում էին սալորն ու ծիրանը: Այսինքն՝ դրանք դեռ սալոր կամ ծիրան չէին, խակ ու թթու էին դեռ և կոչվում էին ցոգոլ: Ցոգոլ: Տղաների և նորահարսերի երագանքը: Ո՞ր երևանցի պատանին մի քանի ցոգոլի համար բոբիկ ոտքերով Ձանգվի ձոր չի հասնի կամ էլ Այգեստան: Հարցը հո միայն ուտելու մեջ չէ: Հետաքրքիրը և հրապուրիչը «թոցնելն» է: Երբ կարող ես ընկերների հիացած հայացքի տակ զարմանալի ճարպկությամբ թափանցել ռազմական ամրոցի նման խիստ պաշտպանված այգին, բարձրանալ ծառը, սրտատրոփ թաքնվել սաղարթների մեջ, ծոցդ ու գրպաններդ լիքը լցնել կանաչ ցոգոլով ու հետախույզի զգուշությամբ աննկատ դուրս պրծնել այգուց, քանի դեռ չի որոտացել այգու տիրոջ՝ վառողի փոխարեն աղ լցրած որսորդական հրացանը:

Վիրաբը ընկերների հետ նոր էր վերադարձել Ձանգվի ձորի այգիները կատարած հաջող արշավանքից, նոր էր մահճակալին թափել երկար թներով մայկայի մեջ պոնկեպոունկ լցված կանաչ ավարը, երբ բացվեց հանրակացարանի սենյակի դուռը և դռան մեջ հայտնվեց Մարգոյի մայրը: Նա, իրոք, այլևս ոչինչ չէր տեսնում, որովհետև, չնայելով կոնկրետ ոչ մեկի, լայն բացած, սպիտակ աչքերը հառած ինչ-որ տեղ դիմացը, ձայնեց.

- Վիրա՛բ:

- Հա, - ձգվեց, հողոտ ձեռքերը ականա թիկունքին տարավ Վիրաբը:

- Քեզ ընկեր Թոռչյանն է կանչում,- գլուխը ձայնի կողմը թեքելով, ասաց Մարգոյի մայրը:

- Ո՞վ,- ապշեց Վիրաբը:

- Դիրեկտորը:

Ուրեմն՝ լուսամուտից տեսել է, մտածեց Վիրաբը, երևի տեսել է, թե ինչպես եմ ցոգոլով լիքը մայկաս ուսիս գցած տուն գալիս: Ու հիմա դասս կտա:

Երևի ճիշտ նույն կարծիքի էին նաև նրա ընկերները, որովհետև վախեցած ու կարեկցանքով նայեցին Վիրաբին ու լռեցին: Ի՞նչ ասեին: Մա այն դեպքը չէր, որ կարողանային որևէ կերպ օգնել նրան կամ նրա մեղքը իրենց վրա վերցնել: Եթե դիրեկտորը տեսել է Վիրաբին, ուրեմն՝ իրենց էլ է տեսել: Որովհետև երբեք և ոչ մի բան չի վրիպում դիրեկտորի ամենատես աչքից: Ոչ մի բան:

Արգամ Թոռչյանը շարունակում էր լուսամուտից դուրս նայել, երբ Վիրաբը նրա առանձնասենյակը մտավ:

«Հիր,- մտածեց Վիրաբը,- հենց էստեղից էլ տեսել է»:

- Մոտիկ արի,- առանց ետ նայելու, կամացուկ ասաց դիրեկտորը:

Վիրաբը մոտեցավ նրա գրասեղանին ու կանգ առավ:

- Հասե՞լ է,- հարցրեց Թոռչյանը:

- Ի՞նչը:

- Ծիրանը:

- Ի՞նչ ծիրան, ընկեր Թոռչյան:

- Ընդհանրապես,- ասաց դիրեկտորը,- ընդհանրապես ծիրանը:

- Ի՞նչ իմանամ,- ուսերը շատ անկեղծորեն թոթվեց Վիրաբը:

Դիրեկտորը դեպի նա դարձավ:

- Ի՞նչ իմանամ,- հեզնեց նա:- Ի՞նչ պիտի իմանաս: Թողնո՞ւմ եք հասնի, որ իմանաք: Յոգով-ցոգով ուտում եք:

Դիրեկտորը ժպտում էր, և Վիրաբը համարձակություն առավ:

- Որ հասնի, էլ մեզ կհասնի՞,- կամացուկ հարցրեց նա:

Թոռչյանը քրքջաց.

- Ի՞նչ, ի՞նչ, որ հասնի՞ էլ ձեզ կհասնի՞: Հիանալի բառախաղ էր: Չի հասնի, ճիշտ ես, տղաս, հաստատ չի հասնի: Լավ եք անում, որ թոցնում եք: Համն ու հոտը դրա մեջ է: Շուկայից առածը չի ուտվում, ազնիվ խոսք: Ես էլ որ ձեր տարիքին լինեի, այգիներից դուրս չէի գա: Որ փոքր էի ու ամռանը գյուղ էի գնում, մեր գյուղացիները այգուց այգի ձայն էին տալիս.

«Էհե՛յ, զո՞ւ ւյշ մնացեք, Թոռչիենց Արզամն եկել է»:

Վիրաբը ժպտաց:

- Դու ինձ սխալ չհասկանաս, Վիրա՛բ,- հանկարծ հարկ համարեց ուղղել Թոռչյանը:- Ես գողությանն ընդհանրապես դեմ եմ: Ես աստում եմ գողությունը: Բայց երբ փոքրիկ տղան այգուց մի գրպան միրգ է թոցնում, ես դա գողություն չեմ համարում:

Վիրաբը տեխնիկումի դիրեկտորին երբեք այդքան բաց, հուզված, մանկացած չէր տեսել: Նրա աչքերի մեջ բոցկլտում էին հին, անցած օրերի կրակները:

- Դե ասա՛ տեսնեմ,- ծիծաղում էր նա:- Սյնպիսի այգի կա՞, որ հնարավոր չլինի մտնել: Ասա՛...

- Ես ի՞նչ իմանամ,- այնուամենայնիվ զգաստացավ Վիրաբը:

- Չէ՛, ասա՛, կա՞, թե՛ չէ:

- Չէ՛,- ասաց Վիրաբը:

- Իսկ եթե պարիսպը բարձր է, փշալարով պատած ու դրանից բացի էլ պարսպի վրա կոտր-տած ապակիներ են շարել, ո՞նց կմտնես:

Վիրաբը մտածեց.

- Էդպիսի պարսպի հետ ի՞նչ գործ ունեն: Կանցնեմ այգի մտնող առվի հունով կամ էլ՝ հենց մի-ջով:

- Ճիշտ է,- ուրախ գոռգոռաց Արզամ Թոռյանը:- Ճիշտ է, միակ մուտքն է, որ լրիվ փակել հնարավոր չէ: Ապրե՛ս,- Վիրաբի ուսին խփեց տեխնիկումի դիրեկտորը:- Ու հերն էլ անիծած, չէ՞, որ շորերդ կթրջվեն ու կպատառոտվեն, որ կոշիկներդ կցեխոտվեն ու կծոմովեն, որ տանը հերդ կամ մերդ մի լավ ջարդդ կտան, կծեծեն...

- Ինձ ոչ մի հարազատ կյանքումս չի ծեծել,- հանկարծ խոպոտած ձայնով ասաց Վիրաբը:

- Ճի՞շտ,- զարմացավ Արզամ Թոռյանը, հանկարծ հասկացավ, ամաչեց չզիտես ինչու ու տխրեց միանգամից:

Ու այդպես էլ տխուր-տխուր բացեց գրասեղանի գորոցը, ցածի դարակից հանեց Վիրաբին լավ ծանոթ նիկելապատ սուր շեղբով և գույնզգույն օղակներով զարդարված բռնակով ֆիննական դանակը, դրեց իր առջև, սեղանին ու ասաց.

- Իսկ սրա համար հաստատ արժեր ծեծել քեզ, Վիրա՛բ: Ափսո՛ս, շա՛տ ափսոս, որ ծեծող չես ունեցել, տղաս:

Վիրաբը մանկատնից գիտեր, որ ոչ մի արարք խոստովանել չի կարելի: Օրենքի պես գիտեր, որ խոստովանելը վախկոտություն ու դավաճանություն է:

- Իմը չի,- զարմանքը հազիվ թաքցնելով, շտապով ասաց նա:

- Քոնն է:

- Իմը չի,- պնդեց Վիրաբը:

- Քոնն է,- ավելի հանգիստ կրկնեց դիրեկտորը:- Եվ ես միայն մի բանի համար եմ ուրախ, որ չի գործածվել: Նստիր:

Նա քայլեց Վիրաբի շուրջը, ասես ուսումնասիրելով, հայացքը չկտրելով նրանից, հետո նստեց իր աթոռին, արմունկները տարածեց սեղանին, կզակը բռունցք դարձրած ձեռքերին իջեցրեց և, մի տեսակ ներքևից վերև տղային նայելով, հարցրեց.

- Ամռան արձակուրդներին ի՞նչ ես անելու:

- Ի՞նչ իմանամ,- ասաց Վիրաբը:

- Տեղ ունե՞ս գնալու:

- Ե՞ս,- հարցրեց Վիրաբը,- ո՞ր պիտի գնամ:

- Ուրեմն՝ ոչ մի տեղ չունես գնալու:

- Չէ՛:

- Գուցե ճամբա՞ր ուղարկեմ:

- Չէ՛,- շտապով ասաց Վիրաբը:- Ամբողջ կյանքում շարք եմ կանգնել: Հերի՛ք է: Զզվել եմ:

Դիրեկտորը բարձրացավ տեղից:

- Ամբողջ կյանքում,- հեզնեց նա՝ ձգելով բառերը:- Էդ ի՞նչ կյանք ես անցել: Քո ամբողջ կյանքը դեռ դիմացո է:

Վիրաբը դիրեկտորի աչքերին նայեց ու որպես լիակատար համաձայնության նշան՝ տմբտմբացրեց գլուխը:

- Ես քո գլխին քարոզ չեմ կարդում,- ականա ժպտաց Թոռյանը:- Ես գիտեմ, որ երբ մենք ճան ենք ասում, դուք ձեր լսողությունն անջատում եք: Նայում եք մեր աչքերին, տմբտմբացնում եք գլուխներդ՝ իբրև լիակատար համաձայնության նշան ու անջատվում եք: Գիտեմ: Դրա համար էլ քարոզ չեմ կարդա: Արհեստագործական ուսումնարանի ո՞ր խումբն ես ավարտել:

- Խառատների:

- Ի՞նչ կարգ ունես:

- Չորրորդ:

- Եվ այդ մակարդակին ես հասել՝ դանակներ տաշելո՞ւ համար:

Վիրաբը չպատասխանեց:

- Ես քեզ տղամարդու արժանի գործ եմ առաջարկում,- ասաց Թոռյանը:- Ավելի ճիշտ՝ երկու գործ միանգամից: Մենք խառատային մի փոքրիկ հաստոց ունենք ներքնահարկում: Որպեսզի ամռանը պարապ-սարապ քարշ չգաս, աշխատեցրու հաստոցը: Ինչ մասեր ուզես՝ կտանք: Եվ երկրորդը՝ ցանկապատի մոտի ավտոները տեսե՛լ ես:

- Էն իլա՞մը:

- Հա՛: Տե՛ս՝ կարո՞ղ ես այդ երեք ավտոմեքենայից մի կարգին ավտո հավաքել: Դուրս գրված են, բայց ամսուս գալիս է դեն գցել:

Վիրաբը ժպտաց:

- Ինչո՞ւ ես ժպտում: Ուզում ես ասել, թե մեռելներին ինչքան էլ գումարես իրար, մի ողջ մարդ դուրս չի՞ գա:

- Հա՛,- ծիծաղեց Վիրաբը:

- Ո՞վ իմանա,- ասաց Արզամ Թոռյանը:- Դու փորձի՛ր: Կորցնելու ի՞նչ ունենք: Ես դա կհամարեմ քո ավարտական քննությունը: Իսկ դրանից բացի,- դիրեկտորը նշանակալից բարձրացրեց մատը,- դրանից բացի, երեք ամիս քեզ կվճարեմ լրիվ աշխատավարձ, իբրև չորրորդ կարգի խառատի:

Դիրեկտորը բացահայտ ուրախություն էր փնտրում Վիրաբի դեմքին, բայց չգտավ ու շատ զարմացավ:

- Հասկացա՞ր,- ասաց նա,- քո թոշակից բացի, ամիսը կստանաս ևս հարյուր ռուբլի:

- Ինչի՞ն է պետք,- ուսերը թոթվեց Վիրաբը:

- Ի՞նչը,- ականջներին չհավատաց դիրեկտորը:

- Փողը,- ասաց Վիրաբը:

- Փո՞ղը,- Արզամ Թոռյանը կյանքում առաջին անգամ էր մեկին տեսնում, որին փող պետք չէր:

- Փողն իմ ինչի՞ն է պետք, ընկե՛ր Թոռյան,- շատ պարզ ու շատ հանգիստ բացատրեց Վիրաբը:- Մեր չունեմ, որ եղ փողով պահեմ, քույր չունեմ, որ շոր առնեմ նրա համար, ախպեր չունեմ, որ կոնֆետներ լցնեմ գրպանները: Ես իսկի տեղ էլ չունեմ, որ եղ փողը պահեմ: Փողն իմ ինչի՞ն է պետք:

Երկար տարիներ մանկավարժ էր Արզամ Թոռյանը, շատ-շատ երեխաներ էր տեսել և տարբեր, զարմանալի տարբեր երեխաներ, բայց, իրո՞ք, առաջին անգամ էր տեսնում մեկին, որն այդպես սառնասրտորեն խոսի իր ցավի մասին և կարծես թե նույնիսկ ինչ-որ խորը, ներքին բավականություն ստանա դրանից: Արզամ Թոռյանը զարմացած ու լուռ նայում էր տարօրինակ պատանուն և մտածում, որ նա այդպես էլ աշխարհին չի կարողանում ներել իր դժբախտ մանկության, իր մենակության, իր որբության համար: Եվ վախեցավ:

- Եվ, ուրեմն, այս արար աշխարհում չկա՞ մեկը, որին դու ուզենաս օգնել, լավություն անել,- հարցրեց նա:

- Չէ՛,- ասաց Վիրաբը:

- Ու ոչ մեկը չկա՞, որը քո կարիքն ունենա:

«Երևի միայն Մարգոն», - մտքում ծիծաղեց Վիրաբը և բարձրաձայն ասաց.

- Չէ՛:

- Ուրեմն՝ ես քեզ փող չեմ տա,- վճռեց դիրեկտորը,- որովհետև այն փողը, որ մարդուն պետք չէ, նրան դժբախտություն է բերում: Ես քո աշխատավարձը կհավաքեմ, քո անունով կզցեմ

խնայողամարկղ ու կպահեմ այնքան, մինչև որ մի օր դու գաս ինձ մոտ ու ասես՝ ինձ փող է պետք, ընկեր Թոռչյան, շատ եմ խնդրում, տուր ինձ իմ փողը:

Նա այդ խոսքերն այնպես բարակ, մուրացողի ձայնով ասաց, որ Վիրաբը ծիծաղեց:

- Չե՛մ գա:

- Կգա՛ս,- վստահ ասաց դիրեկտորը:- Կգա՛ս... Եվ երևի շատ շուտ գաս: Իսկ երբ կին ու երեխաներ կունենաս, և այդ կինն ու երեխաները կսեղմեն կոկորդո...- Նա երևի զգաց, որ այն չի ասում, ինչ կուզեր, այս ու այն կողմ քաշքշեց սեղանի թղթերը ու բարձրացավ տեղից:- Դե ինչ, շատ խոսեցինք, գործը հա՞նձն ես առնում, Վիրա՛բ:

- Կանեմ,- ասաց Վիրաբը:

*

* *

Նա տեխնիկումի և հանրակացարանի միջև ընկած բակն անցավ շախմատի ձիու նման՝ մեկ առաջ ու աջ, մեկ առաջ ու ձախ ցատկոտելով, խուսափելով ջրափոսերից: Այն մի քանի տասնյակ թռչունների ընթացքում, որ անց էր կացրել դիրեկտորի առանձնասենյակում, վարար անձրև էր տեղացել, լճակներով ծածկել ամբողջ բակը և նույնիսկ շեղակի թրջել, մզացրել շենքի տուֆե պատերը:

Հիմա լվացքս կարգին թրջված կլինի, մտքում ծիծաղեց Վիրաբը՝ հանկարծ հիշելով, որ միակ անթև մայկան լվանալուց հետո փռել էր բաց պատշգամբում: Նա վերև նայեց, բայց մայկան չտեսավ: Ուրեմն՝ տղաները ժամանակին հավաքել են, հանգստացավ նա, աջ ձեռքը մեկնելով բացեց հանրակացարանի մուտքի դուռը և դռան առջևի ջրափոսը թռչելով՝ միանգամից թափով բախվեց ինչ-որ մեկի:

«Վա՛յ, արևո թաղեմ, վայրենի՛», - ճչաց այդ ինչ-որ մեկը արդեն հատակից՝ խալաթի փեշով բնագոպար ծածկելով ծնկները:

- Մարգո՞:

- Դո՞ւ ես, Վիրա՛բ ջան,- տնքաց Մարգոն:- Էդ ի՞նչ արիր, անխի՛ղճ...

Վիրաբը շփոթվեց, թեքվեց ցած՝ ձեռքը ականա պարզելով աղջկան:

- Հո որևէ տեղդ չի՞ կոտրվել,- հարցրեց կարեկցաբար:

- Հեռո՛ւ տար ձեռքդ,- ետ քաշվեց Մարգոն:

- Ի՞նչ:

- Ձեռքերդ քե՛զ պահիր:

Վիրաբը ծիծաղեց.

- Պա՛հ, պա՛հ, պա՛հ, հենց ուշքս էլ գնում էր քեզ ձեռք տալու համար: Դե վե՛ր կաց: Վե՛ր կաց, լա՛վ...

Մարգոն շարժվեց տեղում և խուլ ճչաց.

- Չէ, չէ՛, ցավում է: Վա՛խ, մամ՛ա ջան...

- Որտե՞ղ է ցավում,- հարցրեց Վիրաբը:

- Քո գործը չի:

Վիրաբը նորից ծիծաղեց:

- Հասկացանք: Բա հիմա ի՞նչ պիտի անենք:

- Գնա, ի՞նչ պիտի անես, արածդ արեցիր,- տնքալով ասաց Մարգոն:- Ես մի կերպ տուն կհասնեմ:

- Չէ, էդպես չի լինի: Էն էլ՝ քարոզ լսելուց հետո,- ժպտաց Վիրաբը, թեքվեց ու փետուրի նման բարձրացրեց աղջկան:- Ձեռքերովդ բռնիր վիզս:

Մարգոն լուռ ու մունջ հնազանդվեց ու երևի չափից ավելի ամուր ցրկեց տղայի պարանոցը:

- Ծոխ քաշ ունես,- ասես կշռելով աղջկան վեր ու վար արեց Վիրաբը և միայն հիմա հասկանալով իր ծիծաղելի վիճակը և սարսափելով այն մտքից, թե տղաներից մեկն ու մեկը կնկատի իրեն, ոտքի մի հարվածով լայն բացեց մուտքի դուռը, դուրս թռավ և վազելով պատի կողքով, սկսեց արագ-արագ, գրեթե ցատկելով իջնել ներքնահարկ տանող երկաթե բաց սանդուղքով:

- Կամա՛ց, կընկնես, աննորմա՛լ,- նրա գրկում ծղրտում էր Մարգոն՝ ավելի սեղմելով տղայի վիզը:

- Մերդ տա՞նն է,- դռան մոտ կանգ առնելով, հևաց Վիրաբը:- Յա՛ճ իջիր:

- Չէ, ներս տար,- նորից տնքաց Մարգոն:

- Աղջի, չես կարո՞ղ քայլել,- ջղայնացավ Վիրաբը:

- Որ կարողանայի, կքայլեի, էլի, շա՛տ պետքս էիր:

Վիրաբն զգուշությամբ բացեց դուռը, ներս մտավ ու կանգ առավ սենյակի կեսը գրաված միակ լայն թախտի առաջ:

- Իջի՛ր,- ասաց նա

Մարգոն ձայն չհանեց:

- Իջի՛ր, ա՛յ աղջիկ,- կրկնեց Վիրաբը:

- Չեմ իջնում,- ասաց Մարգոն:

Վիրաբը թեքվեց թախտի վրա:

- Ձեռքերս բաց եմ թողնում: Իջի՛ր, ասում եմ...

Նա բաց թողեց ձեռքերը, բայց աղջիկը շարունակում էր կախված մնալ նրանից, բարակ թևերով ամուր գրկած տղայի վիզը:

- Հիմա որ ցավոտ տեղիդ մի հատ հասցնեմ...- սպառնաց Վիրաբը: Բայց Մարգոն չսպասեց, որ նա սպառնալիքն իրականացնի, ցատկեց թախտին ու սկսեց վեր-վեր թռչել:

- Խաբեցի, խաբեցի, ոչ մի տեղս էլ չի ցավում, դե գնա՛, համբա՛լ:

- Չէ՛, քո մի տեղը հաստատ ինչ-որ բան պակաս է,- մատը քունքին տանելով, ավելի շատ վշտացած, քան զայրացած՝ ասաց Վիրաբը:

- Ինչի՞, Վիրա՛բ ջան, ինչի՞, ազի՛զ ջան,- միանգամից լրջացավ Մարգոն,- ասա՛, ուրիշ ի՞նչ անեի, որ դու գրկեիր ինձ, ասա՛ ...

- Իսկ ինչո՞ւ պետք է գրկեի քեզ,- ճշմարիտ բարկացավ Վիրաբը:

- Քե՛զ ասա,- ծիծաղեց Մարգոն: -Ե՞ս քեզ խնդրեցի: Չէի՞ ասում՝ ձեռք չտաս ինձ:

- Ա՛խ, Մարգո՛ աղջիկ,- հոգնած ասաց Վիրաբը,- ես քեզ մի օր երևի ձեռք կտամ ու էնպես ձեռք կտամ, որ...

- Ո՞ր օրը,- հարցրեց Մարգոն:- Երանի այդ օրվան:

Վիրաբը ձեռքը թափ տվեց, շարժվեց, որ դուրս գա և հայացքն ակամա ընկավ սենյակի մի կողմից կապված պարանին, որից տղամարդու մի մայկա էր կախված

- Մա՞ ումն է,- զարմացած հարցրեց նա:

- Հեչ,- ասաց Մարգոն:

- Մա ո՞ւմ մայկան է, Մարգո՛:

- Ասում եմ՝ հեչ, էլի, այ տղա: Էստեղ մեկը կա՛ նրանն է:

- Ո՞ւմը,- ինքն էլ զարմանալով, թե ինչու է կորցնում իրեն, խուլ ձայնով կրկնեց Վիրաբը:

- Քոնը,- ասաց Մարգոն:

- Ի՞նչ... Հա, էլի, իմ մայկան ի՞նչ գործ ունի էստեղ, ա՛յ աղջի:
- Ի՞նչ անեի, թողնեի անձրևի տա՞կ:
- Հա՛, բայց ո՞նց իմացար, որ դա իմ մայկան է:
- Պա՛հ, կարծես թե հարյուր հատ ունես: Էդ մեկն է, էլի...
- Լա՛վ, բայց էստեղ ուրիշ մայկաներ էլ կային փռած, չէ՞: Ինչի՞ց իմացար, թե որն է իմը:
- Հոտից,- ասաց Մարգոն:- Քո հոտից: Ե՞րբ ես կարգին լվանում, որ...

Վիրաբը հուսահատ թոթվեց ուսերը: Նա չէր հասկանում, թե ինչ է կատարվում իր հետ: Ջգում էր, որ տանել չի կարողանում այդ աղջկան, նրա անհեթեթ խոսքերն ու ավելի քան անհեթեթ արարքները, ծամոնի նման կաշուն բնավորությունն ու հետոն էլ կծու, հունից հանող լեզուն, միշտ զգգված, իրար խառնված մազերն ու բարակ, երկար ոտքերը՝ տղայավարի քերծված ծնկներով: Ոչինչ, աղջկա մեջ գրեթե ոչինչ դուր չէր գալիս Վիրաբին, բայց զարմանալիորեն լավ էր զգում իրեն, երբ Մարգոն կողքին էր: Նա հազվադեպ էր ծիծաղում, բայց երբ Մարգոն կողքին էր լինում... Տարօրինակ բան է, ուզում էր զայրանալ, բայց փոխարենը ծիծաղում էր: Այդպես էր ստացվում ակամա: Ուզում էր թողնել հեռանալ, բայց մնում էր կանգնած:

Հիմա էլ՝ քայլ արեց, որ դուրս գա մութ ու խոնավ ներքնահարկից, բայց անմիջապես էլ շրջվեց ու ասաց բարկությամբ:

- Քեզ ո՞վ է խնդրել, որ վերցնես ու լվանաս,- նա մեկնեց ձեռքը, պարանից պոկեց մայկան ու ծալեց բռունցքի մեջ:- Ի՞նչ գործ ունես դու ինձ հետ: Ասա՛, ասա՛ տեսնեմ՝ ի՞նչ ես ուզում ինձանից:

Մարգոն արդեն նստել էր թախտին, ծալապատիկ ոտքերի վրա ու զգգված մազերի տակից տխուր աչքերով Վիրաբին էր նայում: Իսկական դերասան էր այդ աղջիկը: Նա դեմքի արտահայտությունը վայրկյանը մեկ կարող էր փոխել:

- Վիրա՛բ ջան, ես քեզանից ոչինչ-ոչինչ չեմ ուզում: Միայն խնդրում եմ՝ թույլ տաս, որ լվացքի մեկ-մեկ ես անեմ, ի՞նչ կլինի:
- Լվա՛ցքի,- հեզնեց Վիրաբը,- իմ ունեցած-չունեցածը երկու մայկա է ու մի...
- Թո՛ղ՝ ես լվանամ, էլի...
- Ինչի՞ համար: Որ մի շաբաթում մաշես-վերջացնե՞ս...

- Ասեմ, ասեմ, մի բարկանա: Էն տղաներն էլի սկսել են պտտվել չորս կողմս, Վիրա՛բ: Հենց դու ձեռք ես քաշում ինձնից, նրանք իսկույն մեկնում են իրենց կեղտոտ ձեռքերը: Քեզնից ի՞նչ է գնում, ցա՛վդ տանեմ, թող մեկ-մեկ լվանամ շորերդ, որ նրանք մտածեն, թե մենք իրար հետ ենք: Ախր ես իսկականից ուզում եմ լավ աղջիկ դառնալ...

Վիրաբը չգիտեր՝ հավատա, թե չհավատա:

- Ո՞վ, կոնկրետ ո՞վ,- զայրացավ նա:- Ասա՛, էլի, կոնկրետ ո՞վ:

- Որ ասեմ, դրանից հետո էլ ո՞վ կմնա,- ծիծաղեց Մարգոն ու հանկարծ, ձեռքը պարզելով, կատվի քնքշությամբ շոյեց-շոշափեց տղայի բազուկը,- ո՛ւհ, մուսկուլ եմ ասել, հա ...

Վիրաբը ծիծաղեց ակամա... ետ քաշեց ձեռքը և շոյանքից ստացած դողն ու շփոթությունը թաքցնելու համար, սրտնեղած նետեց.

- Մազե՛րդ սանրի, մազե՛րդ, ոնց որ հոպոպ լինես...

Մարգոն ժպտաց իր ամենապայծառ, իր ամենաթովիչ ժպիտով.

- Վիրա՛բ ջան, բա դու իսկի չորս կողմդ չե՞ս նայում: Հիմա մոդան է էսպես, ա՛յ որբ-անտեր,- ասաց նա կոտորատվելով:

*

* *

Ամառը շատ արագ անցավ:

Կամ գուցե Վիրաբին էր այդպես թվում, որովհետև ողջ ամառ նա, ինչպես ասում են, գլուխ բարձրացնելու ժամանակ չունեցավ: Զանգվի ձորի այգետերերը կարող էին խորին շնորհակալություն հայտնել Արգամ Թոռչյանին: Արգամ Թոռչյանը լավ գիտեր, թե ում է հանձնարարություն տալիս: Վիրաբը կարգի բերեց խառատային հաստոցը, հարկավոր հին մասերը տաշել-տաշտշելով, հազար ու մի տեղից ու հազար ու ձևով նորերը ճարելով, նա հավաքեց բակում ընկած հին գազիկներից մեկը, թափքը ներկեց տեխնիկումի ունեցած միակ մուգ կանաչ ներկով և նոր համար հանեց, որը նրա հպարտությունն էր, որովհետև ցույց էր տալիս Վիրաբի ծննդյան թիվը՝ 1945, եթե հաշվի չառնվեր գույգ թվերի արանքում ընկած փոքրիկ գիծը:

Նա անհամբեր սպասում էր, թե երբ առողջարանից կվերադառնա տեխնիկումի դիրեկտորը, որ հենց իր գազիկով էլ գնա երկաթուղային կայարան՝ նրան դիմավորելու: Իսկ մինչ այդ երեկոները տրաքտրաքոցով միացնում էր շարժիչը, իր հավատարիմ, իր անդավաճան օգնականներին՝ կից բակերի՝ ճամբար գնալու հնարավորություն չունեցող մանրիկ երեխաներին բարձրացնում թափքի մեջ ու պտտվում, հա պտտվում տեխնիկումի ընդարձակ բակում՝ պստիկների ճիչ-աղաղակներով լցնելով շրջապատը:

Մի անգամ էլ Մարգոն աղաչանք-պաղատանքով ավտոմեքենա բարձրացավ, նստեց Վիրաբի կողքին, գլուխը ետ գցեց, փակեց աչքերը և երանությամբ ասաց.

- Ես երջանիկ եմ, Վիրա՛բ:

Հետո ինքն էլ վախեցավ իր խոսքից, ներքևից վերև Վիրաբի կենտրոնացած դեմքին նայեց, շոյեց դեկր բռնած նրա ձեռքն ու ասաց.

- Գիտե՞ս, ես իմ մասին կյանքումս առաջին անգամ ասացի երջանիկ բառը: Անցյալ տարի մեր դասատուն ազատ շարադրություն էր տվել՝ «Ի՞նչ բան է երջանկությունը» թեմայով: Ես ոչ մի բան չկարողացա գրել ու «երկու» ստացա: Երջանկությունից: Ծիծաղելի է, չէ՞, Վիրա՛բ: Շատ ծիծաղելի է, չէ՞ ...

Եվ Վիրաբի ներսում ինչ-որ տեղ մի ցավ սկսվեց, բարձրացավ կոկորդով ու խեղդեց նրան: Ինչպե՞ս այն ժամանակ, սանդուղքի տակ:

Մի քանի օր էր մնացել մինչև ուսումնական նոր տարվա սկիզբը: Ներկարարները արագ-արագ սպիտակեցրել էին ինչ պատահի ու թողել գնացել՝ ապականելով ամբողջ շրջապատն ու լուսամուտների ապակիները: Եվ ավտոմեքենայով բակում շրջելիս Վիրաբը երբեմն-երբեմն մեկ այս, մեկ այն լուսամուտի ետևում Մարգոյի և նրա մոր՝ Վարդանուշի սովերներն էր տեսնում, որոնք ջանասիրությամբ մաքրում-փայլեցնում էին ապակիները: Եվ Վիրաբն ամեն անգամ մտածում էր, թե, այնուամենայնիվ, շատ վտանգավոր է, երբ ապակիներն է սրբում գրեթե կույր կինը: Ինչպե՞ս է, որ մարդիկ չեն զգուշացնում: Ինչո՞ւ կտրականապես չի արգելում Մարգոն: Կամ գուցե ամեն մեկը կարծում է, թե մյուսը արդեն զգուշացրած կլինի: Կամ գուցե մտածում են, թե կարելի է վաղն էլ միջամտել ու կանխել: Դա կյանքում ամենամեծ ու ամենադառը դասը եղավ Վիրաբի համար: Եվ տեղի ունեցած ցնցող ողբերգության մեջ Վիրաբն ամբողջ կյանքում իրեն էլ էր հանցավոր համարում: Որովհետև կարող էր զգուշացնել ու չարեց: Որովհետև կարող էր մոտենալ ու ասել.

- Զգո՛ւյ՜ջ մնա, Վարդանո՛ւշ մայրիկ, կընկնես:

Եվ, ով գիտե, գուցե թե տեղի չունենար այն, ինչ ունեցավ:

Վիրաբը երեխաներով լեփ-լեցուն ավտոմեքենայով պտտվում էր բակում, երբ հանկարծ ինչ-որ ուժգին թմկոց լսվեց և սարսափաձայն աղաղակներ: Երեխաները բռունցքներով սկսեցին թմրկահարել ավտոյի խցիկի թիթեղյա տանիքին, և Վիրաբը կանգ առավ.

- Երրորդ հարկի պատուհանից մեկը ցած ընկավ,- իրար խանգարելով ու լրացնելով՝ լալիս ու ճչում էին վախեցած մանուկները:

Վիրաբը արգելակեց մեքենան, դուրս ընկավ խցիկից ու վազեց դեպի այն կողմ, որտեղ մատնացույց էին անում երեխաները: Պատից բավականին հեռու՝ փշրված ապակիների կտորտանքների մեջ, կծկված-ընկած էր Վարդանուշ մայրիկի մարմինը:

Հետո մի սրտակեղեք ճիչ լսվեց ու, «Վա՛ խ, մամա ջան» կանչելով, հրապարակում հայտնվեց Մարգոն: Վիրաբը կտրեց նրա ճանապարհը, բայց աղջիկը խելացնորի ուժով դուրս պրծավ նրա ձեռքից, ճեղքեց երեխաների օղակը և ընկավ մոր արնաշաղախ մարմնի վրա: Գոռում ու համբուրում էր այդ արնաշաղախ մարմինը, մեկիկ-մեկիկ բարձրացնում էր անգոր թներն ու համբուրում, բաց մնացած սպիտակ աչքերն էր համբուրում մեկիկ-մեկիկ, գլուխը դնում մոր դեռ տաք կրծքին ու ճչում խելագար:

Ու խոսում էր շտապով, շտապով, ինչ-որ խոսքեր էր մրմնջում, որոնցից գրեթե ոչինչ հնարավոր չէր հասկանալ. ինչ-որ մտերիմ, շատ անձնական բաներ, որ երևի միայն աջիկը կարող է ասել մորը: Միայն մի խոսք էր, որ կրկնվում ու կրկնվում էր անընդհատ: Մարգոն ասում էր.

«Ինձ ո՞նց թողեցիր, մա՛մ, ինձ ո՞նց թողեցիր, անխի՛ղճ, բա հիմա ես մենակ ինչպե՞ս պիտի ապրեմ աշխարհում»:

Չգիտես՝ ում կանչով, ինչպես դեպքի վայրը հասավ շտապօգնության ավտոմեքենան: Բժիշկը թղթի մի կտոր գտավ, փռեց գետնին, մի պահ ծնկեց զգուշորեն, թեքվեց Վարդանուշ մայրիկի մարմնի վրա, հետո բարձրացավ տեղից, ուղղեց ակնոցն ու հարցրեց.

- Տեր ունի՞ :

- Ի՞նչ տեր,- հարցրեց Վիրաբը:

- Տեր, էլի՛ հայր, մայր, քույր, եղբայր, որդի...

«Ուրեմն, եթե իմ մասին հարցնեն, պիտի ասեն՝ անտեր է», - մտածեց Վիրաբը:

Նա մատնացույց արեց պատի տակ կծկված, ողբացող Մարգոյին:

- Աղջիկն է:

- Հիմա ո՞վ է մեզ հետ գալիս, մենք անատումիկում ենք գնում,- անհամբեր ասաց բժիշկը:

- Ես,- ասաց Վիրաբը...

Վարդանուշ մայրիկին թաղեցին Կիրգայի գերեզմանատանը:

Վիրաբը կյանքում առաջին անգամ հասկացավ, թե ինչ բարդ բան է մեռնելը: Ավելի ճիշտ՝ հուղարկավորություն կազմակերպելը: Նախ պարզվեց, որ Վարդանուշ մայրիկի տանը կար ընդամենը տասներկու ռուբլի: Անատումիկումի աշխատողը հասկացրեց, որ եթե հնարավորություն չունեն թաղելու, կարող են դիակը թողնել անատումիկումում: Վիրաբը սկզբում ոչինչ չհասկացավ ու գլխով արեց, բայց երբ մի պահ նայեց Մարգոյի աչքերին, հասկացավ անմիջապես և շտապով ասաց.

- Չէ՛ պետք չէ, մենք կթաղենք:- Իսկ հետո ավելացրեց գրեթե չարությամբ:- Նա անտեր չի:

Ասաց, բայց ինքն էլ չէր հասկանում, թե ինչ պիտի անի: Եվ երբ Մարգոն, որը ուժգին հիստերիկայից հետո խոր անտարբերության մեջ էր, հարցրեց.

- Բա փո՞ղ որտեղից պիտի ճարեմ, Վիրա՛բ...

- Հարևաններից,- ասաց Վիրաբը:- Պարտք կանենք:

Ու միանգամից էլ հիշեց, որ ինքը փող ունի ստանալու: Մի ամբողջ երեք հարյուր ռուբլի: Եվ թող ընկեր Թոռյանը նեղություն չքաշի՝ խնայողամարկդի գրքույկի մեջ գցելու համար: Նա հիշեց, թե ինչպես ընկեր Թոռյանն ասաց. «Կգաս և երևի շատ շուտ կգաս»: Ո՞նց գիտեր այդ մարդը: Մարգարե՞ էր, ինչ է:

Վիրաբն այնքան ուրախացավ, որ նույնիսկ ժպտաց ու հանգիստ ասաց.

- Պարտք կանենք, Մարգո՛: Ես ահագին փող ունեմ ստանալու: Իմ ինչի՞ն է պետք:

Գերեզմանատանը Մարգոյից ու Վիրաբից բացի միայն տեխնիկումի մոտ ապրող երեք հարևաններ կային, հենց նրանք, որ պարտք էին տվել: Նրանք էլ լաց եղան մի քիչ՝ ո՞վ գիտի՝ իրենց որ հանգուցյալին հիշելով ու երբ ցածրիկ հողաթումբը պատրաստ էր արդեն, շրջվեցին ու իջան բլուրն ի վար:

- Սպասե՛ք, ես ձեզ ավտոյով կտանեմ,- ձայն տվեց նրանց ետևից Վիրաբը:

- Չէ՛, տղա՛ ջան,- ասաց նրանցից մեկը,- մենք ուրիշ գերեզմաններ էլ ունենք տեսնելու:

Վիրաբը նստեց մի գերեզմանաքարի ու սպասեց, որ Մարգոն վերջացնի գործը: Իսկ Մարգոն վայրի ծաղիկներ էր քաղում ճամփեզրից, սալաքարերի արանքից, չորացած առվի հունից: Քաղում էր կարճ ցողուններով ինչ-որ դեղին ու սպիտակ ծաղիկներ, բերում ու կամացուկ դնում ցածրիկ հողաթմբի վրա ու գնում նորից էր բերում: Երևի ամաչում էր, որ կողքի հողաթմբին պսակներ ու ծաղիկներ շատ կան, իսկ իր մոր գերեզմանին չկան:

- Մարգո՛, - հարցրեց Վիրաբը,- դու տեսա՞ր, թե ոնց եղավ...

- Չէ՛,- ասաց Մարգոն:- Բայց ես գիտեի...

- Ո՞նց թե,- ապշեց Վիրաբը,- ի՞նչ գիտեիր...

- Ինքն էր ասել:

- Ասել էր, որ իրեն պետք է ցած գցի:

- Հա՛:

- Ինչի՞ համար... Կուրանալո՞ւ...

- Հա՛,- ասաց Մարգոն:- Չէր ուզում ապրել:

Վիրաբը նրան էր նայում չթաքցրած զարմանքով: Նույնիսկ բարձրացավ քարից: Էս ի՞նչ է ասում: Էս ի՞նչ տեսակ արարած է:

- Սպասի՛ր, դու գիտեիր ու... Մայրդ քեզ ասել էր ու ... Ու դու հանգիստ սպասում էիր, թե երբ է ինքնասպան լինելու: Էդ ի՞նչ ապուշ բան ես ասում, էդ ի՞նչ ստոր բան ես ասում, Մարգո՛:

Մարգոն փլվեց, լաց եղավ միանգամից, երեխայավարի ու դրանից կնճռոտվեց, տգեղացավ դեմքը, արտասուքները հոսում էին փոշոտ այտերի վրայով՝ ասես ակոսներ բացելով, իսկ նա հողոտ մատներով իբր սրբում էր այտերը՝ փոշին ու արցունքը ավելի խառնելով իրար, և նա-յելով նրան՝ Վիրաբը մտածեց, որ հիմա, հենց հիմա ինքը բոլորովին չի խղճում նրան և ընդ-հակառակը՝ ատում է:

- Էդ ի՞նչ ես ասում... Ուրեմն նա քեզ ասել էր, ու դու չէի՞ր փորձում համոզել, չէի՞ր փորձում խանգարել...

- Ախր ո՞վ կհավատար,- հեծկլտում էր Մարգոն:

- Դու նրա կողքից մի քայլ չպետք է հեռանայիր... Դու չպիտի թողնեիր, որ նա աշխատի ու էն էլ՝ ապակիներ լվանա... Դու պիտի... Էհ, թե ե՞ս ինչու եմ ավելորդ տեղը ուշացած խոսում...

- Վիրա՛ր ջան, դու ինձ սխալ հասկացար,- հեկեկոցի միջից ընդհատ-ընդհատ պոռթկում էր Մարգոն:- Էդպես չի եղել, Վիրա՛ր ջան: Հինգ տարի շարունակ, այն օրվանից, երբ սկսեցին ցավալ աչքերը, նույնն էր ասում... Ասում էր, եթե կուրանամ, ինձ ցած կզգեմ երբորդ հարկից... մի օր էլ չեմ ապրի: Ես ի՞նչ իմանայի... Մտածում էի՝ ցավ է, էլի, մտածում էի՝ խոսք է, էլի... Իսկ դու էնպիսի բաներ ես ասում: Բա ես... բա ես կուզենայի՞ մենակ մնալ արար աշխարհում... Ախր ես իմ մորից բացի ոչ ոք չունեմ, ոչ ոք... Ես ո՞նց եմ ապրելու սրանից հետո...

«Էլի՛ ես, դարձյալ՝ ես,- սրտնեղելով մտածում էր Վիրաբը:- Ես, ես, ես... Անուղղելի եսասե՞ր է, թե՞ չի հասկանում: Չի հասկանում, իհարկե, չի հասկանում: Ուղղակի չի հասկանում,- մտածեց Վիրաբը:- Չի հասկանում ու դրա համար էլ մեղք չունի: Եթե հասկանար, չէ՞ որ այդպես չէր խոսի, ուրիշ բան կասեր, բոլորովին ուրիշ բան: Կամ գոնե կկեղծեր, կխաբեր, իրեն կվերագրեր արարքներ, որ չի կատարել և խոսքեր, որ չի ասել: Կաշխատեր խելոք երևալ, ցույց տալ, որ շատ կարեկից ու սիրող աղջիկ է եղել: Իսկ հիմա ինչ ասում է՝ իր դեմ է ասում: Եվ ասում է ոչ թե զոջալով, ոչ թե մեղադրելով ու դատապարտելով իրեն, այլ որովհետև չի հասկանում, թե ուրիշ ինչ պիտի ասի կամ ինչպես պիտի ասի: Ու դրանից էլ անկեղծ է այս աղջիկը ու մեղք է: Շատ մեղք է»:

- ... Ո՞նց եմ ապրելու... Ի՞նչ եմ անելու: Որ ինձ նեղացնեն՝ ո՞ւմ մոտ եմ լաց լինելու: Ավելի լավ չէ՞ր ինձ էլ հետո տանեիր, մամա՛ ջան,- մրմնջում էր Մարգոն:- Բռնեիր թևս ու նոր ընկնեիր, մամա՛ ջան: Բա մերն էլ երեխային աշխարհ կբերի ու կթողնի անտե՛ր...

Վիրաբին թվաց, թե հարվածեցին իրեն: Նա նույնիսկ մի պահ ետ նայեց, որ տեսնի, թե ով էր հարվածողը: Այդ ի՞նչ հարցրեց Մարգոն: Ի՞նչ ասաց: Բա մայրն էլ երեխային աշխարհ կբերի ու կթողնի անտե՛ր: Այդ նույն հարցը միլիոն անգամ մտքում աղաղակել էր Վիրաբը: Նա զարմանալիորեն հորը չէր հիշում կամ ավելի շուտ՝ երբեք չէր մեղադրում, չգիտես ինչու համոզված լինելով, որ եթե ինքը պատերազմի վերջին օրն է ծնվել, ուրեմն հայրը գոհվել է պատերազմում: Համոզված էր, որ ջահել է եղել հայրը, ամուսնացել է, անմիջապես պատերազմ են տարել և պատերազմում էլ գոհվել է: Իսկ մայրը, մայրը... Այսինքն՝ նա մորն էլ վաղուց չէր մեղադրում: Արդեն մեծ տղա էր և գիտեր, որ աշխարհում հնարավոր է ամեն ինչ: Ամեն լավ բան և ամեն վատ բան: Բայց համոզված էր, որ մայրը կա: Ապրում է ինչ-որ տեղ, մոտերքում: Ուրիշ ամուսին ունի և ուրիշ երեխաներ: Սկզբում հնարավորություն չի ունեցել պահելու որդուն, հետո հնարավորություն չի ունեցել տեսնելու որդուն, հետո հնարավորություն չի ունեցել հիշելու որդուն: Բայց մի թե՛ հնարավոր է դա: Վիրաբը յուրաքանչյուր կնոջ մեջ մորն էր փնտրում: Ուսուցչուհիների մեջ մորն էր փնտրում: Որտեղ ապրում էր՝ հարևանների մեջ մորն էր փնտրում: Եվ ամենազարմանալին այն էր, որ նրան թվում էր, թե հենց որ հանդիպի, անմիջապես կզգա, կճանաչի: Թե առաջինը համենայն դեպս ինքը կճանաչի: Երկար կնայի աչքերի մեջ ու կճանաչի: Կճանաչի ու կասի. «Մա՛մ ջան, բա մերն էլ իր երեխային աշխարհ կբերի ու

կթողնի անտե՞ր»։ Չէ, ավելի շուտ՝ կասի. «Մա՛մ ջան, բա ես իսկի պետք չե՞մ քեզ։ Մեծ տղա եմ, գուցե թե մի բանով պետք եմ գալիս քեզ։ Բա դու իմ կարիքը չե՞ս գգում, մա՛մ»։

Վիրաբը գրպանից հանեց թաշկինակն ու Մարգոյին մեկնեց.

- Սրբի՛ երեսդ, ամբողջը ցեխ է, ա՛յ աղջի։

Մարգոն մեքենայաբար վերցրեց թաշկինակը, դեմքին տարավ, բայց անմիջապես էլ ետ մեկնեց շտապով.

- Կլեղտոտվի,- ասաց նա։

- Հիմա՛ր,- նրա ձեռքը նորից ետ ծալելով, սրտանց ասաց Վիրաբը,- անխելք աղջիկ ես, էլի։

Եվ Մարգոն խղճալի ժպտաց։

Մարգոն ժպտաց խղճալի։ Եվ այդ ժպիտն էլ վճռեց ամեն ինչ։

«Ինչքան նման ենք իրար,- հանկարծ շատ պարզ գիտակցեց, ասես հայտնագործեց Վիրաբը,- էս ինչքա՛ն նման ենք իրար։ Մենակ թե ես ցույց չեմ տալիս , ինչ մտածում եմ, իսկ նա ցույց է տալիս։ Չի թաքցնում։ Ձևեր չի թափում։ Ես իմ մտքում եմ ասում. «Բա մերն էլ իր երեխային աշխարհ կբերի ու կթողնի անտե՞ր»։ Իսկ նա բարձր ձայնով է ասում։ Ու երկուսս էլ որբ ենք ու անտեր։ Մենք էլ ո՞ւմ ենք պետք աշխարհում, եթե ոչ իրար։ Կամ գոնե ես հո գիտեմ, որ նրան պետք եմ։ Ոչ մեկին պետք չեմ ու մենակ նրան եմ պետք։ Ախր ես որ ուզենամ, Մարգոն երջանիկ կլինի։ Իսկ քի՞չ բան է, որ կյանքում գոնե մեկին տեր կանգնես, որ երջանիկ լինի»։

Այդպես կամ մոտավորապես այդպես էր մտածում Վիրաբը։ Իսկ բարձրաձայն ասաց.

- Մարգո՛, լսի՛ր, թե ինչ եմ ասում։ Տե՛ս. էս իրիկունն է, դու ես, ես եմ ու մորդ գերեզմանն է։ Ու ես մորդ գերեզմանի առաջ երդվում եմ, որ էլ երբեք, քանի կամ, քեզ մենակ չեմ թողնի։ Լսո՞ւմ ես. աշխարհի ինատու ես ամեն ինչ կանեմ, որ դու բախտավոր լինես։ Շան պես կչարչարվեմ, կտանջվեմ, որ իսկի հնար չունենամ, կգնամ համբալ կաշխատեմ, կգնամ աղբ կթափեմ ու կպահեմ քեզ։ Կպահեմ թագուհու նման, հավատա՛, դու ոչ մի բանի պակասություն չես ունենա։ Ոչ մի բանի։ Աշխարհի ամենասիրուն շորերը կառնեմ քեզ համար ու ամենափայլուն կոշիկները, ամեն մատիդ մի մատանի կհագցնեմ ու կթողնեմ ամեն օր վարսավիրանոց գնաս, որ ուրիշները սանրեն էդ զգզված մազերդ, Մարգո՛ ջան։

Նա ուզում էր շատ բաներ ասել, շատ լավ ու բարձր բաներ, բայց երևակայությունը դրանից այն կողմ չէր անցնում։ Մտածեց, մտածեց ու հիշեց և շատ ուրախացավ հիշելով, որ Մարգոն տուն էլ չունի, և ինքը կարող է տուն էլ նվիրել նրան։

- Հա՛, հետո քեզ կհանեմ էդ պաղվալից ու կտանեմ իմ ձեռքով սարքած տունը՝ բարձր սյուներով ու մեծ պատշգամբով։ Մենք իրիկունը կնստենք մեր պատշգամբում, թեյ կխմենք ու կնայենք իմ տնկած ծառերին։ Իսկ երբ մութն ընկնի, իրար հետ կգնանք ու ցող կթոցնենք հենց մեր ծառերից, հը՞ ... Ու դու էլ ինձ էն օրվա նման, հիշո՞ւմ ես, էն օրվա նման, երբ նստած էիր կողքիս, ավտոյի մեջ, կասես. «Ես երջանիկ եմ, Վիրա՛բ»։ Հը՞ ... Կասե՛ս...

Բայց երևի չափազանց շատ էր այդ ամենը Մարգոյի համար, որովհետև նա սկզբում իջավ ծնկների վրա, ասես միանգամից թուլացան ոտքերը, հետո երեսնիվար ընկավ փխրուն հողաթմբին ու դեմքը թաքցրեց սպիտակ ու դեղին մանրացողուն վայրի ծաղիկների մեջ, որ իր ձեռքով էր քաղել գերեզմանատան փոշոտ ճամփեզրից, սալաքարերի արանքից ու չորացած առվի ճաքճքած հունի միջից:

Իսկ Վիրաբը թափով բարձրացավ ավտոմեքենան, միացրեց շարժիչը, հենվեց ոտնակին, գազն ավելացրեց, որքան կարող էր, դորդյունով ցրեց գերեզմանատան լռությունը և սեղմեց ձայնի կոճակը: Մեղմեց երկար-երկար ու ընդհատ-ընդհատ, Մարգոյին կանչելով իր մոտ, շտապեցնելով, որ գա, որ գնան, որ հեռանան գերեզմանատանից՝ իրենց նոր կյանքին ու ճակատագրին ընդառաջ:

*

* *

Երբ Վիրաբը գերեզմանատանը իր անկեղծ սրտառույ խոսքն էր ասում, կամ, ինչպես հետագայում էր ծիծաղում՝ հանդես էր գալիս թեզիսներով ու ծրագրային ճառով, մտքով ամեննին էլ չէր անցնում, թե որքան մոտ է իրականությանը և ճակատագիրը որքան բառացիորեն կհասկանա իր խոսքերը, հատկապես՝ աշխատանքի հարցում:

Նշանակումները նոր էին սկսվել, երբ նրան իր առանձնասենյակը հրավիրեց տեխնիկումի դիրեկտոր Արզամ Թոռյանը:

- Ես քեզից շատ գոհ եմ, Վիրա՛բ,- ասաց նա:- Եվ որպեսզի դու իմանաս, թե որքան գոհ եմ, առաջարկում եմ մնալ տեխնիկումում: Ե՛վ արհեստանոցը կղեկավարես, և՛ գործնական պարապմունքներ կանցկացնես աշակերտների հետ, կսովորեցնես ավտո վարել:

Եվ որովհետև Վիրաբը լռում էր, դա վերագրեց իր մատուցած անակընկալին, ժպտաց և նույնիսկ հարկ համարեց կատակել:

- Հը՞, ուրախությունից կծեցի՞ր լեզուդ: Մի՛ գարմանա, հին խոսք է, ասում է՝ մեծ է որբի աստվածը:

- Որբի դիրեկտորն է մեծ, ընկե՛ր Թոռյան,- ինքն էլ չսպասելով, թե ընդունակ է նման խոսք ասելու՝ իր նկատմամբ դիրեկտորի ողջ բարյացակամության և հոգատարության համար շնորհակալ եղավ Վիրաբը:- Շատ եմ խնդրում՝ աներես տղա չհամարեք ինձ, բայց ինձ բնակարան է պետք: Բնակարան կարո՞ղ եք տալ:

- Բնակարան՞,- հանկարծակիի եկավ Թոռյանը,- ո՞ր տեղից, տղա՛ս, քսան տարվա դիմումներ ունենք:

- Ինձ տուն է պետք,- ասաց Վիրաբը,- ի՞նչ անեմ:

Արգամ Թոռյանը սրտանց բարկացավ և երբ խոսեց, նրա խոսքերը միայն Վիրաբին չէին ուղղված:

- Ի՛նչ զարմանալի սերունդ եք, ա՛յ մարդ,- ասաց նա:- Ամեն ինչ ուզում եք միանգամից ունենալ, պատրաստի: Այդպես ո՞նց կլինի: Ես... - Նա մատը ուժգին կրծքին խփեց:- Ես ինստիտուտ եմ ավարտել, տասը տարի է դիրեկտոր եմ այս տեխնիկումում, տասը տարի էլ գյուղական դպրոցներում եմ աշխատել ու միայն անցյալ տարի են ինձ բնակարան տվել: Այն էլ՝ ի՞նչ բնակարան, դեռ վերանորոգումը չեմ վերջացրել: Իսկ դու... Իսկ դուք... քեզ հիանալի աշխատանք եմ առաջարկում, հնարավորություն կունենաս աշխատելու և հեռակայելու ինստիտուտում... Ես քեզ ապագա եմ առաջարկում: Իսկ դու...

- Ինձ տուն է պետք,- ասաց Վիրաբը:- Ես մենակ չեմ, ընկեր Թոռյան...

- Դե, ուրեմն էլ ի՞նչ ես ուզում ինձանից: Գնա՛, իրենք են խնդրում,- նա մատով հիմա էլ թխկթխկացրեց սեղանին ընկած ինչ-որ թղթի:- Գնա՛ շրջտվեսի գործկումի սանսեկտոր, այսինքն՝ մաքրման գրասենյակ ու աշխատի... գնա՛ ...

- Տուն կտա՞ն,- հարցրեց Վիրաբը:

- Անմիջապես: Եվ աշխատավարձն էլ շատ բարձր է: Բայց գիտե՞ս ինչ ես անելու, ընկե՛ր Վիրաբ, ադբ ես հավաքելու, հասկացա՞ր, ա՛ դբ:

- Հա՛, - ասաց Վիրաբը,- եթե տուն են տալիս, կգնամ:

- Լո՞ւրջ ես ասում,- սրտանց զարմացավ Արգամ Թոռյանը:- Լա՛վ մտածիր, տղա՛, ես քեզ անկեղծ եմ ասում՝ դու տաղանդավոր մարդ ես: Դու ամեն ինչ էլ կարող ես դառնալ, որովհետև քո մեջ ամեն լավ բանի սկիզբը կա: Հասկացա՞ր: Քեզ մնում է միայն քո սրտի ուզած գործը գտնել, որ հետո չափսոսաս:

Լավ, եթե դասատու չես ուզում դառնալ ու ինժեներ, որ իմ առաջարկի նպատակն է, գոնե մաքուր, ջահելին վայել գործ ընտրի: Կուզե՞ս խոսեմ՝ գնա տաքսակայանում աշխատի կամ գոնե՝ ավտոբուսի վրա: Չե՞, չե՞, ուրեմն ուզում ես ա՞դբ հավաքել: Ախր դու չգիտես, թե դա ինչ գործ է, տղա՛ս: Իսկ ես գիտեմ: Գնալու ես խրվես ու մնաս այդ աղբի մեջ, հավատա ինձ, որովհետև տուն ես ստանալու, բարձր աշխատավարձ ես ստանալու և կարծելու ես, թե դրանից այն կողմ աշխարհ չկա: Հասկացա՞ր:

- Հա՛, - ասաց Վիրաբը:- Կգնամ:

Դիրեկտորը երկար, լուռ նայում էր նրան: Եվ երբ նորից խոսեց, արդեն բարկացած չէր կարծես թե:

- Գիտե՞ս ինչ, Վիրա՛բ: Բհարկե, լավ ու վատ աշխատանք չկա: Գլխով չանե՛ս,- հանկարծ բղավեց նա,- ես քեզ քարոզ չեմ կարդում: Բայց դու սպորտսմեն ես ու պետք է անմիջապես հասկանաս: Ծանրամարտի մրցում տեսել ես, չե՞: Խելացի մարզիկը սկզբում թեթև քաշ է դնում ծանրաձողին և հետո է կամաց-կամաց ավելացնում քաշը: Ճի՞շտ է: Ըհը: Իսկ դու միանգամից մեծ բեռի տակ ես մտնում: Եվ ոչ միայն ֆիզիկական, այլև, ավելի շատ, բարոյական, հոգեբա-

նական բեռի տակ: Չես դիմանա ու կկոտրվես, տղա՛ս: Երբևէ տեսած կա՞ս, որ աղբահավաք մեքենայի վարորդը ջահել լինի: Չես էլ տեսնի: Որովհետև ծանր գործ է դա ու ոչ մի հեռանկար չունի... Ուրեմն արժի՞ մի բնակարանի համար...

Վիրաբը հիշեց Մարգոյի խղճալի ժպիտն այնտեղ՝ գերեզմանատանը: Իրիկուն էր, Մարգոն էր, ինքն էր ու Վարդանուշ մայրիկի գերեզմանը՝ վայրի աղքատիկ ծաղիկներով ծածկված: Հիշեց ու ասաց.

- Մեզ տուն է պետք, ընկեր Թոռչյան:

*

* *

Մարգոն ներքնահարկի մթության մեջ ամուր գրկել էր Վիրաբի ուսը, գլուխն ականջին էր մոտեցրել, համբուրում էր նրա քրտնած պարանոցը ու հետն էլ շշնջում.

- Հետո՞, հետո՞, Վիրա՛բ...

- Ա՛յ աղջի, ամբողջ շենքում ես ու դու մեն-մենակ ենք, ինչի՞ ես փսփսոցով խոսում,- ժպտաց Վիրաբը:

- Վախենում եմ՝ սատանաները լսեն,- շշնջաց Մարգոն՝ նորից համբուրելով տղայի վիզը, հետո թեքեց գլուխն ու թքեց երեք անգամ,- թյու, թյու, թյու...

- Տո գժի՛ մեկը,- սուտ բարկացավ Վիրաբը,- ինձ պաշում ես, հետո թքո՞ւմ...

- Էդ սատանաներին էր ուղղված,- կամացուկ ծիծաղեց Մարգոն:- Որ մեզ մոտիկ չգան: Որ չլսեն մեր պլանները ու չխանգարեն: Ախր ես երջանիկ եմ, Վիրա՛բ: Հետո՞, հետո՞, դու ի՞նչ ասացիր...

- Ասացի մտածեմ ու կասեմ վաղը:

- Ես քո ցավը տանեմ, Վիրա՛բ: Որ ասել ես մտածեմ, նշանակում է՝ մտածենք, չէ՞:

- Բա ի՞նչ:

- Մտածենք:- Նա նորից համբուրեց տղայի մկանուտ վիզը,- մտածենք: Ի՛նչ աղի է:

- Ի՞նչն աղի է:

- Քրտինքը:

- Աղի է՝ մի պաչի:

- Յա՛, - շշնջաց Մարգոն,- աղի էլ լինի կպաչեմ, կծու էլ լինի՝ կպաչեմ: Քե՞զ ինչ, իմը չի՞, իմը չի՞, - նա մանրիկ տաք համբույրներով ողողեց տղայի վիզը, այտերը, աչքերը:- Վա յ, էս ինչ հոտ է գալիս քեզանից, շնչում եմ ու չեմ կշտանում, Վիրա ք:

- Աղբի հոտ է,- ծիծաղեց Վիրաքը:

- Թեկուզ աղբի հոտ լինի, ինչի հոտ ուզում է լինի, բայց որ քեզնից է գալիս, ուրեմն՝ քո հոտն է ու էս պաշտում եմ էդ հոտը, Վիրա՛ ք:

- Հանաք եմ անում, ա՛յ աղջի,- ծիծաղեց Վիրաքը:- Օրը երկու անգամ ցնցուղի տակ եմ մտնում: Կյանքումս՝ իրար գումարած, էդքան լողացած չկայի, ինչքան էս երեք ամսում:

- Օ՛Ֆ, շատ մի՛ խոսի, թող մի լավ շունչ քաշեմ:

Վիրաքը ծիծաղեց հաճույքից, ազատ աջ ձեռքը մեկնեց, կամացուկ շոյեց Մարգոյին:

- Չէ՛, չէ՛, չէ՛,- ետ քաշվեց Մարգոն:- Մտածենք:

- Մտածենք,- ձեռքը ետ քաշելով, խոնարհ համաձայնեց Վիրաքը:

Մարգոն բարձրացավ տեղից, մատը շուրթերին տարավ, որ ուռել ու քաղցր ցավում էին, ժպտաց մթոյթյան մեջ ու ասաց.

- Թող քո ուզածը լինի, վերցնենք պետական շենքի բնակարանը :

- Ինչի՞,- կողքի թեքվեց Վիրաքը:

- Ասեմ,- ասաց Մարգոն,- նախ՝ հենց վաղն էլ կարող ենք տեղափոխվել: Ամեն ինչ պատրաստ է: Ջուրը մեջը, գազը մեջը. լողասենյակը մեջը... Հա, դու ասացի՞ր, որ մենք աճող ընտանիք ենք:

- Ինչ էս ասում, այ աղջի, ամոթ չի՞:

- Ոնց թե ամոթ է,- բարկացավ Մարգոն,- չենք աճելո՞ւ:

- Թյու, է՞դ ինչ բառ է,- իր հերթին բարկացավ Վիրաքը:- Դա ասելու խո՞սք է: Առանց ասելու չե՞ն հասկանա:

- Եսիմ,- ասաց Մարգոն,- ո՞վ գիտի՝ ինչ մտածեն:

- Մարգո՛, - ընդհատեց Վիրաքը,- ավելի լավ չի՞ լինի, որ հողամաս վերցնենք, սարքենք մեր ձեռքով, մեր ուզածի պես, ծառեր տնկենք, փոքրիկ բանջարանոց գցենք, կանաչի ցանենք, պոմիդոր ու բադրիջան, իրիկունը նստենք մեր պատշգամբում...

- Որ պետական պատշգամբում նստես, ի՞նչ կլինի,- կտրեց Մարգոն:

- Բան չի լինի: Բայց ասում են սեփականն ուրիշ է...

- Մեփականի հոգսն էլ է ուրիշ,- կամացուկ, համոզիչ ձայնով ասաց Մարգոն,- հարցրել եմ, գիտեմ: Ախր ի՞նչ գործ ունենք, ա՛յ մարդ: Կարծում ես քի՞չ հոգսեր ենք ունենալու: Հետո, խոսք ես տվել, չէ՞, Վիրա ք ջան, որ դու աշխատելու ես, իսկ ես՝ սովորեմ: Բա քեզ կսազի՞, որ քո կիհն անգրագետ մնա: Իսկ հետո, որ ես ավարտեմ, ես կաշխատեմ, դու կսովորես, հա՞ ...

- Մտածենք,- նկատելի կոտրված ասաց Վիրաբը:

- Հա՛, հա՛, մտածենք,- անմիջապես համաձայնեց Մարգոն, պառկեց նորից ու ձեռքը քնքշորեն տղայի կրծքին դրեց:- Մենակ թե՛ պետական շենքի մասին մտածենք, հա՛ :

Վիրաբը մթության մեջ ակամա գլխով արեց, հետո միանգամից ինչ-որ բան հիշեց ու սարսափեց, սարսափեց ու շատ ուրախացավ, որ Մարգոն չնկատեց գլխի շարժումը: Ճիշտ այդպես՝ ամեն ինչին գլխով էր անում մանկատան դիրեկտորներից մեկը՝ ընկեր Կոթիկյանը: Այսինքն՝ նրա բացակայությամբ ոչ ոք ընկեր Կոթիկյան չէր ասում: Բոլորն էլ ասում էին՝ Ձին: Ձին եկավ, Ձին գնաց: Ձին ասաց: Այդ անունը նրան կպցրել էին ոչ միայն գլխի համար, որն իրոք ձիու գլխի նման բարակ ու երկար էր, այլ ավելի շատ՝ գլուխ տալու համար: Ինչ հարցով դիմե՛իր՝ նախ գլխով էր անում ու հետո միայն մտածում պատասխանի մասին: Մի անգամ մանկատան երեխաներին կոլեկտիվ կարգով կրկես տարան: Ու հենց որ համարներից մեկի ժամանակ մանեթի կենտրոնում հայտնվեց մի ձի և հեծյալի կարգադրությամբ սկսեց աջ ու ձախ գլուխ տալ հանդիսականներին, մանկատան երեխաները միահամուռ բղավեցին.

- Ընկեր Կոթիկյանը...

- Բարև ձեզ, ընկե՛ր Կոթիկյան...

Սովորաբար մանկատան դիրեկտորները հատուկ ընտրված խիստ ու դաժան մարդիկ են լինում: Հիմնականում՝ նախորդ աշխատանքի վայրերում տապալված միլիցիայի ղեկավար աշխատողներ, որոնք, չգիտես ինչու, հարկ են համարում իրենց արդարացի կամ անարդարացի հալածողների նկատմամբ ունեցած ողջ ոխն ու զայրույթը փոխադրել անմեղ մանուկների վրա: Իսկ ընկեր Կոթիկյանը բոլորովին ուրիշ էր: Ընկեր Կոթիկյանը մանկատան դիրեկտորի պաշտոնում իսկական դիրեկտորների համեմատությամբ ոչ թե բացառություն, այլ պարզապես թյուրիմացություն էր: Եվ երբ նրան հեռացնում էին աշխատանքից, երբ համերաշխորեն քննադատում էին նրան հեղինակություն չվայելելու, անգործության, թուլության և հազար ու մի ունեցած ու չունեցած մեղքերի համար, ընկեր Կոթիկյանը շարունակ գլխով էր անում և այդպես գլխով անելով էլ հեռացավ մանկատանից:

Մանկատունն այդ թեմայով ապրում էր մի քանի օր:

- Լավ, ինչո՞ւ Ձիուն հեռացրին: Նա ոչինչ չէր անում, չէ՞, խեղճն ի՞նչ էր արել, որ հեռացրին: Ոչ աշխատում էր, ոչ սխալներ էր թույլ տալիս, բա դրա համար մարդ են հեռացնո՞ւմ: Հեռացնում էին, թող կնոջը հեռացնեին,- ասում էին մարդիկ: Եվ նրանց ասածի մեջ ճշմարտություն կար: Մանկատունը փաստորեն տիկին Կոթիկյանն էր ղեկավարում՝ լինելով ընդամենը գրադարանավարուհի: Նա էր ցուցումներ տալիս, թե դիրեկտորն ինչ պետք է անի այդ օրը և երբ ընկեր Կոթիկյանը կնոջ թույլտվությամբ որևէ տեղ խորհրդակցության էր գնում, կիհն էր նստում նրա դիրեկտորական աթոռին: Եվ ինչ որ ասում էր՝ խոնարհ գլխով էր անում ընկեր Կոթիկյանը:

Ահա թե ինչից սարսափեց Վիրաբը, երբ զգաց, որ գլխով է անում մթության մեջ ճիշտ և ճիշտ ընկեր Կոթիկյանի նման: Սարսափեց ու վճռեց մեկընդմիջտ լուծել այդ հարցը:

- Մարգո՛ւ, - ասաց նա խիստ, կրծքից հեռացնելով կնոջ տաք ձեռքը, կծկելով մկանները և ձեռքերը դնելով ծոծրակի տակ, - տունը մի գլուխ պիտի ունենա: Եվ այդ գլուխը տղամարդը պետք է լինի: Ե՛ս:

- Վա՛յ, ի՞նչ է պատահել, ա՛յ տղա, - անհանգստացավ Մարգոն:

- Էլ ի՞նչ պետք է պատահի: Քեզ ու քեզ հարցեր ես լուծում: Ասում ես՝ մտածենք ու հետն էլ ստիպում ես, որ քո ուզածի մասին մտածեմ:

- Բա չմտածե՞նք, Վիրա՛ւ ք՛ջան, - անմիջապես խեղճացավ Մարգոն: - Ախր էդ տանը ավելի շատ ես եմ լինելու, ցավդ տանեմ: Դու առավոտ շուտ գնալու ես, գիշերը՝ գաւ: Ո՞վ է ավլելու, թափելու, լվացքդ անելու, ճաշ պատրաստելու, ո՞վ է երեխայի համար հագուստ կարելու, բարուրներն ու տակաշորերը լվանալու, փռելու, չորացնելու:

- Ի՞նչ երեխա, - դեռ բարկացած հարցրեց Վիրաբը, - Կիկոսի պատմությունն ես սարքո՞ւմ:

- Թե անունն ինչ կդնես, դա քո գործն է, - կամացուկ ասաց Մարգոն, - տան գլխավորը դու ես, դու էլ կորոշես: Բայց ես մեր երեխայի մասին եմ խոսում:

- Ի՞նչ, - հարցրեց ու շունչը պահեց Վիրաբը, պահեց շունչը ու զգաց, գրեթե լսեց, թե ինչպես է բարձրաձայն զարկում սիրտը:

- Մեր երեխայի:

- Մարգո՛ւ... Մարգո՛ւ, հո հանաք չե՞ս անում: Մարգո՛ւ, էդ ի՞նչ ես ասում: Մարգո ք՛ջան, ճի՛շտ, ճի՛շտ: Մարգո՛ւ ք՛ջան, ախր էդպես ո՞նց կլինի, ախր ինքներս դեռ երեխաներ ենք, մեզանից ի՞նչ երեխա:

- Իմ խելա՛ն, - երջանիկ ծիծաղեց Մարգոն ու անմիջապես էլ ավելացրեց առաջին կնոջ հետևողականությամբ, - հիմա ի՞նչ ես ասում, դու որոշի, ուզում ես պետական շենքում ապրենք, ուզում ես հողամաս վերցրու. - Լռեց մի քիչ ու հարցրեց, - պետակա՞ն...

Եվ Վիրաբը ուրախությունից խելագար արագ-արագ գլխով արեց, ճիշտ և ճիշտ ընկեր Կոթիկյանի նման՝ մխիթարելով իրեն, թե Մարգոն չի տեսնի գլխի շարժումը:

*

* *

Նա մի անգամ ևս պտտվեց երկու կողմից երկարացված կլոր սեղանի շուրջը, ուշադիր գննեց կանոնավոր դասավորված պոմիդորի, վարունգի ու բիբարի սալաթները, պանրի, երշիկի, բաստուրմայի ու սուջուխի ափսեները, ստուգեց, թե յուրաքանչյուր սպասքի տակ անձեռոցիկ կա, Մարգոն հո չի՞ մոռացել բացիչները, իր ձեռքով տեղավորեց կոնյակի, օղու, զարեջրի ու լիմոնադի շշերը, նորից նայեց ու գոհ մնաց:

- Հը՞, հանձնաժողովն ընդունե՞ց սեղանը,- պասուց տուլմայով լի սկուտեղը ձեռքին ներս մտավ Մարգոն:

- Գերագանց,- զեկուցեց Վիրաբը:

- Հյուրերը չե՞ն ուշանում:

- Էլ ի՞նչ հայ, որ չուշանան,- ծիծաղեց Վիրաբը,- չգիտե՞ս, որ եթե ուզում ես մարդիկ ժամը յոթին հավաքվեն, պիտի խնդրես, որ հինգին գան:

- Երբ ուզում են՝ գան՝ ես արդեն պատրաստ եմ,- ասաց Մարգոն:- Միրգն էլ լվացի պրծա:

- Դե ես էլ ասում եմ գան, նոր կրակը վառեմ,- մտահոգ ասաց Վիրաբը:- Խորովածը որ սառի՝ ո՞ւմ է պետք:

Մարգոն գլխով արեց, իբրև համաձայնության նշան ու արագ-արագ գնաց խոհանոց: Իսկ Վիրաբը պատշգամբ դուրս եկավ, մի անգամ էլ բացեց բաստուրմա դրած մտով լի թասի բերանը, հոտ քաշեց հաճույքով, տեղը դրեց ու պատշգամբից կախված նայեց քաղաքին: Քաղաքը վառվում էր աշնան գույների մեջ: Մինչև պատշգամբ հասած բարդիների կատարները դողում էին՝ մանրիկ ու դեղին տերևներ թափում մայթերի վրա: Իսկ դիմացը՝ այնքան մոտիկ, որ թվում էր՝ պարզես ձեռքդ՝ կհասնի, Արարատի գագաթներն էին: Վիրաբը նայեց, նայեց աշխարհի գեղեցկությանը, սրտաշարժվեց ու հանկարծ բարձրաձայն ասաց.

- Փառքդ շատ, տե՛ր Աստված:

- Օհո՛, իմ ուսանողը աստվածապաշտ է եղել ու չե՞մ իմացել,- հնչեց Վիրաբի թիկունքում, և Արգամ Թոռյանը ձեռքը դրեց Վիրաբի ուսին:

- Ընկե՛ր Թոռյան, ինչ լավ արեցիք, որ եկաք,- սրտանց ուրախացավ Վիրաբը:

- Եվ հյուրերից առաջինը ե՞ս եմ:

- Իմ հյուրը դուք եք, ընկեր Թոռյան, մնացածը Մարգոյի գծով է, ես գործ չունեմ,- չթաքցրած սրտնեղությամբ ասաց Վիրաբը:- Այնպես որ՝ մենք կարող ենք նստել:

- Ընդհակառակը, օգտվենք առիթից ու մի քիչ խոսենք, Վիրա՛բ, սեղանի շուրջը, միևնույն է, խոսել չի լինի: Այնպես որ՝ նստիր ու զեկուցիր, տղա՛ս՝ ինչ կա, ինչ չկա, ոնց ես, ոնց չես...

Վիրաբը ժպտաց.

- Ամեն ինչ էլ կա, ընկե՛ր Թոռյան: Հերթով կպատմեմ:

Արգամ Թոռյանը, իր բոլոր առաքինությունների հետ, մի մեծ առաքինություն էլ ուներ: Նա կարողանում էր լսել: Դա իրոք, մեծ առաքինություն է, որովհետև հիմա մարդկանց մեծ մասը միայն խոսում է, լսող չկա: Իսկ Արգամ Թոռյանը լսում էր և այնպես էր լսում, որ ուզում էիր ականա պարզել սիրտդ նրա առջև, վստահել նվիրական բոլոր գաղտնիքներդ՝ համոզված, որ նա կհասկանա քեզ:

Վիրաբը պատմեց, թե սկզբում ինչ թերահավատությամբ ընդունեցին իրեն մաքրման գրասենյակում: Բացեիքաց երեսին ասացին՝ «Գիտենք, քեզ նմաններն էլի են եկել: Մի երկու ամիս աշխատում են, բնակարան ստանում ու փախչում»: Առաջարկեցին պայմանագիր կնքել գոնե երեք տարվա համար: Վիրաբը համաձայնեց: Էլի չհավատացին: Բոլորովին նոր աղբատար մեքենաներ էին ստացել: Վիրաբին տվեցին ամենահինը: Տասը գիշեր-ցերեկ արհեստանոցից դուրս չեկավ: Հավաքեց, կարգի բերեց, ներկեց-փայլեցրեց ավտոմեքենան և երբ գործի դուրս եկավ, մաքրման գրասենյակի պետն ասաց.

- Ա՛յ տղա, դու հրա՞ջք ես:

Տեղն ու տեղը նորն առաջարկեց, բայց Վիրաբը չհրաժարվեց իր ավտոմեքենայից, որի վրա այդքան չարչարվել էր: Սկզբում շատ էր նեղվում բանվորից: Ծույլ, անբան մարդ էր: Հենց կանգնում էին մի տեղ, աղբի միջից որևէ լրագիր կամ ամսագիր էր վերցնում ու սկսում հեզելով կարդալ և կարդացած լուրերը Վիրաբին պատմում էր որպես օրվա նորություններ: Հումորից բացարձակապես գուրկ էր: «Ոգնին» կարդում էր ու խանդավառված բացականչում.

- Տե՛ս, դե, տե՛ս, է՛, մերոնք մի ժամացույց են հնարել, որն ավելի արագ է աշխատում, քան թե ճապոնական ժամացույցները:

- Ի՞նչ կլինե՞ր՝ մի քիչ էլ դու արագ աշխատեիր, Սիմո՛ն,- հոգոց էր հանում Վիրաբը՝ նրա փոխարեն աղբը բահով լցնելով ավտոմեքենայի թափքի մեջ:

- Չէ՛, չէ՛, տե՛ս, է՛,- չէր հանգստանում Սիմոնը,- ուրեմն մեր հայ գիտնականները հիմա աշխարհում առաջին տեղն են գրավում, հա՛ ...

- Ո՞րտեղից հնարեցիր,- ծիծաղում էր Վիրաբը:

- Ո՞նց թե, հրես պարզ գրված է. նշանավոր անասնագետ Վարդան Վարդանյանը կովերի գլխաքանակն ավելացնելու նպատակով ստեղծել է յոթգլխանի կովեր:

- Է՛հ,- փնջում էր Վիրաբը:

- Էլ ի՞նչ «էհ», հրես գրված է, աչքերի՞ս հավատամ, թե քեզ: Մեր թերթերը սուտ բան կգրե՞ն:

Վիրաբի համբերությունը սպառվեց և նա Մարգոյի հետ խորհրդակցելուց հետո, մտավ մաքրման գրասենյակի պետի առանձնասենյակը:

- Ընկե՛ր Նշանյան,- ասաց,- կներեք, բայց քանի որ բանվորի տեղն էլ եմ ես աշխատում, ի՞նչ կլինի՞ նրա աշխատավարձի կեսը տաք ինձ ու էլ բանվոր չտաք:

Նշանյանը շատ գոհ էր Վիրաբի աշխատանքից և մտածեց ավելի մեծ լավություն անել.

- Ձերոնցից մեկն ու մեկին բեր, ձևակերպեմ ու բանվորի աշխատավարձը լրիվ դու ստացի, Վիրա՛բ:

- Ո՞ւմ,- զարմացավ Վիրաբը:

- Ում ուզում ես՝ հորդ, մորդ, կնոջդ, երեխայիդ...

- Ինձ կեսն էլ հերիք է,- խոպոտած ձայնով ասաց Վիրաբը:- Եթե օրենքով հասնում է, տվե՛ք, չի հասնում՝ մի տվե՛ք: Մեկ է՝ ես եմ աշխատելու:

Նշանյանը նրան նայեց զարմացած, թոթվեց ուսերն ու հրաման գրեց:

Մաքրման գրասենյակում աշխատելու վեցերորդ ամսում Վիրաբին առաջարկեցին սափրվել, հարդարել մազերը, կոստյում հագնել, կապել փողկապ ու ներկայանալ դիրեկտորին:

Թե ինչի համար, հայտնի չէր:

Ելք չկար, ստիպված կոստյում պիտի գնեին: Մարզոն ու Վիրաբը հինգ-վեց ժամ չափչփեցին բոլոր խանութները, բայց այնպիսի կոստյում չկար, որ թե լավը լիներ, թե էժան: Ի վերջո կանգ առան ութսունչորս ռուբլիանոց շերտավոր մի կոստյումի վրա: Բայց այնքան չափչփեցին, այնքան շոշափեցին պիտակը, այնքան նայեցին գնին, որ վաճառողը չդիմացավ ու ծաղրեց:

- Ախպե՛ր ջան,- ասաց,- եթե ուզում ես ավելի էժան լինի, երկու համար փո՛ք քր առ:

Վիրաբը նայեց նրա վտիտ կերպարանքին, կարճ բոյին ու ծիծաղեց.

- Քեզ ի՞նչ կա, դու քո կոստյումը խաղալիքների խանութից ես առնում: Ասե՛մ, թե որ տիկնիկի վրայից ես հանել:

Վաճառողն իրոք իր կոստյումները մանկական խանութից էր գնում, դրա համար էլ լռեց ու կուլ տվեց վիրավորանքը:

Կոստյումը գնեցին: Գնեցին նաև սրճագույն մի փողկապ և մի սպիտակ վերնաշապիկ: Եվ Վիրաբը հագած-կապած, վիզն անընդհատ աջ ու ձախ թեքելով անտեր նեղ օձիքի մեջ՝ մտավ դիրեկտորի առանձնասենյակը: Եվ պարզվեց, որ այդ ամբողջ պատմությունը լուսանկարվելու համար է եղել: Իմանային՝ ուղղակի լուսանկարչատուն կգնային, էլի, այնտեղ Վիրաբի նման մարդկանց համար մեխից կախված կոստյում էլ կա, փողկապ էլ...

Ինչևէ, երկու օր անց Վիրաբի լուսանկարը փակցված էր գրասենյակի միջանցքում՝ «Մեր առաջավորները» վերնագրով ցուցափեղկի մեջ: Եվ ամեն անգամ ներս ու դուրս անելիս Վիրաբն իր լուսանկարին էր նայում ակամա: Նայում էր ու ծիծաղում:

- Օրհնվի՛ էդ լուսանկարիչը, կոստյումի տեր դարձանք:

... Արգամ Թոռյանը ծիծաղեց:

- Իսկ հիմա որքա՞ն ես ստանում: Գո՞հ ես, Վիրա՛բ:

- Ես միշտ էլ գոհ եմ եղել, ընկե՛ր Թոռյան, իսկ հիմա, գոհ ու գոհ եմ, ամեն ինչը իրար հետ՝ ամսական մոտ հինգ հարյուր ռուբլի աշխատավարձ եմ ստանում:

- Պահ,- անկեղծորեն զարմացավ տեխնիկումի դիրեկտորը,- ակադեմիկոսի աշխատավարձ է, էլի:

- Ակադեմիկոս Պարսամյանն էլ նույնն է ասում,- ծիծաղեց Վիրաբը:

- Ակադեմիկոս Պարսամյանի՞ն որտեղից գիտես:

- Նրա աղբը ես եմ թափում, ընկե՛ր Թոռյան:

Մի պահ լուռ էին:

- Է՛հ, խրվեցիր, մնացիր,- գլուխը թափահարեց Արգամ Թոռյանը:

Վիրաբը հիշեց նույն խոսքերը դեռ այն ժամանակ, դիրեկտորի առանձնասենյակում:

- Ա՛յ, էսքան էլ չեմ փոշմանել, ընկե՛ր Թոռյան,- ասաց,- ոչ միայն նրա համար, որ շատ եմ ստանում: Դա էլ քիչ բան չի: Ապրում ենք մարդավարի: Գոհ եմ ավելի շատ գիտե՞ք ինչի. այն-պիսի մարդկանց հետ եմ հանդիպում, որ ուրիշները հազարներ կծախսեն հետները ծանոթանալու համար: Իսկ ես հանդիպում եմ ամեն օր, ձեռքով բարևում են ինձ, տուն են հրավիրում, թեյ են հյուրասիրում, նստում զրույց են անում ինձ հետ: Բա դա քի՞չ է... Ես հիմա չեմ էլ պատկերացնում, թե ուրիշ ինչ գործ այսպես սրտանց կանեի:

- Ախր դու փայլուն հեռանկարներ ունեիր, տղա՛ս,- դեռևս հին ավստսանքով ասաց Արգամ Թոռյանը:- Իսկ հիմա ահա աղբ ես հավաքում, գոհ ես ու այլևս ոչինչ չես ձգտում: Ես հենց սրանից էլ վախենում էի...

Վիրաբը ժպտաց հանգիստ, բայց ներքուստ վիրավորված էր.

- Մեկն ու մեկը պիտի հավաքի՞ աղբը, թե՞ չէ, ընկե՛ր Թոռյան: Կներեք, իհարկե, բայց եթե բռնորդ ձեզ նման մտածեին, աշխարհը հո կթաղվեր աղբի մեջ:

Արգամ Թոռյանը ամաչեց: Ուզեց ինչ-որ բան ասել, բայց հենց նույն վայրկյանին լավեց Մարգոյի ուրախ կանչը.

- Ընկե՛ր Թոռյան, Վիրա՛բ, նե՛րս եկեք, ծանոթացեք Ալլա Կարպովնայի և մեր մյուս թանկագին հյուրերի հետ:

- Օ՛Ֆ, օՖ,- հառաչեց Վիրաբը՝ ընդառաջ գնալով նոր հյուրերին:

Ալլա Կարպովնան այլևս չթողեց, որ որևէ մեկը վերցնի նախաձեռնությունը:

- Ես այստեղ միայն ձեզ ծանոթ չեմ,- ասաց նա, պայծառ աչքերով նայելով տեխնիկումի դիրեկտորին:- Ես Ալլա Կարպովնան եմ, երկրորդ բաժակից հետո արդեն Ալլան, արհմիութենական գործիչ, Մարգարիտա Պետրովնայի աշխատանքային ընկերուհին: Ահա և իմ ամուսինը՝ երաժշտական դպրոցի կոնցերտմեյստեր Վահագն Միրզոյանը: Եվ մեր սիրելի բարեկամը,

թույլ տվեք ներկայացնել՝ երաժշտական դպրոցի դիրեկտոր, երաժշտագիտության թեկնածու, պրոֆեսորի պաշտոնակատար Կարեն Բզնունի:

Անմիջապես պարզ, անբռնազբոս մթնոլորտ ստեղծվեց: Բոլորը տեղավորվեցին աղմուկով, տնավարի, արագորեն բացեցին շշերն ու սկսեցին հյուրասիրել իրար:

- Դուք ի՞նչ եք խմում, ընկե՛ր Բզնունի,- Մարգոյի սևեռուն հայացքի տակ հարցրեց Վիրաբը:

Կարեն Բզնունին ծիծաղեց.

- Ես խմում եմ օղի, առանց փողի և սրտի դողի,- մի շնչով ասաց նա:

Սրամտությունն աշխարհի նման հին էր, բայց բոլորը ծիծաղեցին:

Մարգոն ոչ մի բույե չէր նստում, պտտվում էր հյուրերի չորս կողմը, խորտիկներ հրամցնում:

- Ալլա՛ Կարպովնա, խնդրում եմ, փորձե՛ք այս սալաթը: Եթե դուր գա, բաղադրատոմսը կասեմ:

- Օ՛, հաճույքով,- մոլտում էր Ալլա Կարպովնան:- Իսկապես ֆենոմենալ է:

- Վահա՛զն Անդրանիկովիչ, ես կխառվեմ, ինչո՞ւ ոչնչի ձեռք չեք տալիս:

- Սիրելի Մարգո, թող աչքերս կշտանան, հետո: Եվ թողեք վայելեմ... Որ ուտեմ, էլ խմիչքի համը չեմ զգա:

- Ընկե՛ր Բզնունի, բաստուրմա՛ն փորձեք, իմ ձեռքով եմ սարքել:

- Սիրով: Բայց ինչպես մեր չքնաղ Ալլոչկան է ասում՝ երկրորդ բաժակից հետո ես Կարեն եմ:

- Վա՛յ, ինչ եք ասում... ընկե՛ր Թոռչյան, ձեզ...

- Ես ընկեր Թոռչյանին նայում եմ,- ասաց Վիրաբը:

Արգամ Թոռչյանը զգուշորեն թեքվեց Վիրաբի ականջին.

- Որևէ առիթ կա՞, - հարցրեց նա:

- Բա ոնց,- շշուկով ասաց Վիրաբը,- Մարգոն ուզում է մեր Սուսանին երաժշտական դպրոց ընդունել:

Արգամը նոր միայն նկատեց պատի տակ դրված սև դաշնամուրը, ժպտաց ու ձեռքն առավ բաժակը:

- Բարեկամնե՛ր,- ասաց,- ձեր մեջ գտնվող տարեց մարդու իրավունքով, խախտելով որոշ օրենքներ՝ ես առաջարկում եմ խմել այս օջախն ստեղծողների՝ Վիրաբի ու Մարգոյի կենացը:

- Ընկե՛ր Թոռչյան...- փորձեց բողոքել Վիրաբը:

Արգամ Թոռչյանը ձեռքով ընդհատեց նրան:

- Նրանք իմ որդիներն են, մեծացել են իմ աչքի առաջ, մեր տեխնիկումում... Մարգոն...

- Այդ դեպքում Մարգոյին կանչենք,- ճչաց Ալլան և բոլորը համերաշխորեն ծափ տվեցին ու կանչեցին.- Մար-գո՛, Մար-գո՛, Մար-գո՛ ...

Մարգոն գոգնոցով շտապ սրբեց ձեռքերը, հյուրասենյակ նետվեց.

- Ի՞նչ է պատահել...

- Քո կենացը, Մարգո՛, Վիրաբի կենացը: Դուք մեր ժողովրդի նման որք ու անտեր եք եղել,- ասաց Թոռչյանը:- Բայց մեր ժողովրդի նման էլ ձեր կենսունակությամբ, ձեր աշխատասիրությամբ, ձեր տաղանդով ու փոխադարձ սիրով կարողացել եք ոտքի կանգնել ու մի նոր, իսկական հայկական օջախ ստեղծել: Հալալ լինի ձեզ, դուք արժանի եք ամենալավ կյանքի, ի՛մ գավակներ...

- Մարգո՛, ուրեմն դու է՛լ ես ավտոտեխնիկում ավարտել,- զարմացավ Ալլա Կարպովնան:

Վիրաբն ուզեց ինչ-որ բան ասել, բայց Մարգոն, այնուամենայնիվ հասցրեց կանխել նրան:

- Մայրս էր աշխատում այնտեղ:

Բոլորը ոտքի կանգնեցին և ջերմ, անկեղծ խոսքերով խմեցին Վիրաբի ու Մարգոյի կենացը:

- Սուսանին չկանչե՞մ՝ նվագի, Ալլա՛ Կարպովնա,- հարցրեց Մարգոն:- Դո-ռե-մի-ֆա-սուլը անգիր գիտի:

Ալլան հարցականորեն Կարեն Բզնունուն նայեց:

- Ի՞նչ միտք ունի,- ժպտաց երաժշտական դպրոցի դիրեկտորը,- համարե՛ք ընդունված:

- Կարեն, տի պրոստո բոժեստվո,- հիացմունքով նրան նայեց Ալլա Կարպովնան:

Արգամ Թոռչյանը հին մարդ էր, չդիմացավ:

- Իսկ եթե լսողություն չունի՞,- նկատելի հեզմանքով հարցրեց նա: Կարեն Բզնունին ժպտաց ներողամտորեն:

- Մեր նպատակը, կոլեգա՛, տաղանդներ աճեցնելը չէ: Տաղանդն իրեն-իրեն էլ սիզախտի նման, ասֆալտը ճեղքելով, դուրս կգա: Մեր նպատակն է, որ մեր երեխաները, հա՛յ երեխաները,- շեշտեց նա,- կուլտուրական մարդիկ դառնան, կարողանան որոշ չափով նվագել և երաժշտություն հասկանան:

- Ես էլ այդ եմ ասում, էլի, ընկե՛ր Բզնունի, ցավդ տանեմ,- բաժակը դիրեկտորի բաժակին խփելով՝ հուզված բացականչեց Մարգոն:- Բայց դուք չկարծե՛ք, թե Սուսանս բոլորովին սլուխ

չունի: Կուզե՞ք կանչեմ նվագի: Ես փորձել եմ, քանի անգամ թխկթխկացնում եմ, ինքն էլ ճիշտ այդքան թխկթխկացնում է:

- Դե, եթե դուք փորձել եք, տիկի՛ն Մարգո, ինձ էլ ի՞նչ է մնում,- հաճոյախոսեց Կարեն Բզնունին՝ ձախ ձեռքով բռնելով Մարգոյի բաժակը պահած աջը ու համբուրելով:

- Մարգո՛, տոլման ի՞նչ եղավ,- խելագարվեց Վիրաբը՝ զգալով, թե ինչպես է արյունը ցավեցնելով տրոփում քունքի մեջ:

Մարգոն կաս-կարմիր կտրեց:

- Բերում եմ, Վիրա՛բ ջան, բերում եմ: Քեզ ի՞նչ պատահեց, սրտաճաք արեցիր,- իրար խառնվեց նա: Իսկ երբ մտով լցունված պոմիդորով, բադրիջանով, բիբարով ու կաղամբի տերևով ամառային շքեղ տոլման սեղանին դրեց, այնուամենայնիվ, մոտեցավ Վիրաբին, թիկունքից գրկեց նրան ու ականջի տակ շշնջաց.

- Մի քիչ դիմացի՛ր, էլի, վայրենի հո չե՞ս:

Վիրաբը թեքեց գլուխն ու ասելությամբ ասաց.

- Մեկ էլ որ թիթիգություն ես արել, կսասկացնեմ:

- Ե՞ս նրան խնդրեցի, որ ձեռքս պաչեր,- լացակումեց Մարգոն:- Ես քեզ ասում էի՝ տանը մի մնա, չէ՞...

- Տանը մի՛ մնա,- փնչաց Վիրաբը:- Ես քեզ «տանը մի մնա» ցույց կտամ: Թող հլա գնան...

Մարգոն սսկվեց ու անհետացավ խոհանոցում:

Իսկ հյուրերն այնքան տաքացած էին, որ այլևս ոչինչ չէին նկատում, ուտում ու խմում էին աղմուկով, ծիծաղում էին բարձրաձայն, անամոթ անեկդոտներ պատմում, որոնցից ամեն մեկը դանակի նման Վիրաբի սիրտն էր խրվում, գրկում էին իրար, ձեռքերն օղակելով «բրուդերշաֆտ» խմում ու իրար համբուրում չմփոցով:

Եվ Վիրաբը հանկարծ այնպես ավելորդ զգաց իրեն իր տանը, այնպես մենակ ու անօգնական, որ երբ ակնհայտորեն խեղճացած Արգամ Թոռյանը նրան կամացուկ ասաց, թե հոգնել է, տուն է ուզում գնալ, Վիրաբն ուրախացավ, որ ինքն էլ կարող է մաքուր օդ դուրս գալ:

Նրանց հեռանալը ոչ ոք չնկատեց, ասես չկային, չէին եղել սեղանի շուրջը:

Նրանք քայլում էին դեղին տերևներով ծածկված մայթով լուռ ու մռայլ, մտքերի մեջ խորասուզված և երբ Արգամ Թոռյանն ասաց.

- Տուն գնա, Վիրա՛բ...

Վիրաբը ցնցվեց:

- Կներեք, ընկե՛ր Թոռչան,- ասաց նա խուլ ձայնով,- մի տեսակ ուրախ չստացվեց:

- Ոչինչ, տղա՛ս,- ասաց Թոռչանը,- միշտ այդպես է լինում, երբ սեղանի շուրջը տարբեր մարդիկ են հավաքվում: Մի՛ վշտանա ու սրտիդ մոտ մի՛ ընդունիր, Վիրա՛ ք:

Նրանք քայլում էին լուռ ու մտազբաղ՝ շրջացող տերևների վրայով: Արգամ Թոռչանը հազաց մի երկու անգամ, ասես ուզում էր ինչ-որ բան էլ ասել, բայց շարունակեց լռել:

Եվ, այնուամենայնիվ, երբ բաժանվում էին, չղիմացավ, գրկեց իր նախկին ուսանողին ու ասաց.

- Բայց, իհարկե, ուրախ եմ, որ այդ ամենը քեզ էլ դուր չի գալիս, տղա՛ս: Այդ նշանակում է, որ ես սխալվում եմ, և դու դեռ չես խրվել աղբի մեջ: Իսկ հիմա՝ գնա՛ : Մարգոյին մենակ մի՛ թող: Գնա՛ :

Ասաց ու հեռացավ՝ գիշերվա գովից թե իր մտքերից կծկելով ուսերը:

Երբ Վիրաբը հյուրասենյակ մտավ, ծիծաղն ու աղմուկը դեռ շարունակվում էին, բայց ինչ-որ փոփոխություն էր տեղի ունեցել: Վիրաբն ավելի ուշադիր նայեց ու տեսավ, որ երաժշտական դպրոցի դիրեկտոր Կարեն Բզնունին ոչ թե առաջվա նման ամուսինների կողքին էր նստած, այլ արանքում: Նստել էր, անընդհատ սղալում էր ձյուրի պես սև և առատ մազերն ու բացականչում.

- Վահա՛ գն, ախպե՛ րս, էքստրա՛ ...

Վահագն Միրզոյանը ծիծաղում էր հարբած, ետ էր գցում գլուխն ու բաժակի պարունակությունն ուղիղ լցնում բերանը:

- Բրավո՛ , մաեստրո,- գոռում էր Կարեն Բզնունին:

Մարգոն ննջարանից դուրս եկավ կկոցած աչքերով ու Վիրաբին ասաց.

- Խորոված չես անո՞ւմ, Վիրա՛ ք:

- Էլ սրանք խորոված ուտո՞ղ են: Դո՞ւ ինչ էիր անում, ա՛յ աղջի:

- Մուսանին քնեցրի: Խեղճ երեխան սպասեց-սպասեց, որ նվագի, այդպես էլ լսող չեղավ: Լաց էր լինում: Հոգիս դուրս եկավ, մինչև հանգստացրեցի:

- Լավ էլ լսողներ ես գտել,- մռայլ ասաց Վիրաբը, աչքերով հյուրերին ցույց տալով:

- Ի՞նչ անեմ,- չարացած ասաց Մարգոն,- երաժշտական դպրոց ընդունելու համար հիմա գիտե՞ս ինչքան են ուզում: Կրակը վառի, ամոթ է, Վիրաբ ջան, ասել եմ, որ խորոված ենք տալու:

Վիրաբը քթի տակ փնթփնթալով պատշգամբ դուրս եկավ ու վառեց մանդալը: Չոր փայտերը ճտճտացին, ու բոցը միանգամից դեպի առաստաղ բարձրացավ: Նա արագ-արագ շամփու-

րների մեջ խրեց պոմիդորները, բադրիջաններն ու բիբարները և շամփուրները վերնից դրեց հենց բոցի վրա:

- Վահագն, ախպե՛րս, էքստրա՛,- լսեց նա սենյակից, շրջվեց ու տեսավ, թե ինչպես է կոնցերտ-մեյստեր Վահագն Միրզոյանը գլուխը ետ գցած կուլ տալիս բաժակի օղին:

Եվ միաժամանակ տեսավ, թե ինչպես Կարեն Բզնունին, «բրավո՛, մաեստրո» բղավելով, իր բաժակի կոնյակը տարավ դեպի բերանը, բայց անմիջապես էլ ետ բերեց ու թափեց լիմոնադի մեծ բաժակի մեջ, որն արդեն բերնեբերան լիքն էր: Եվ միանգամից էլ հիշեց, որ շատ անգամ է տեսել այդ շարժումը, բայց մտքովը չի անցել, թե ընկերն ընկերոջ նկատմամբ կարող է այդպես ստորոկություն թույլ տալ: Ինքը շատ անգամ էր նկատել այդ շարժումը, հա, բայց կարծել էր, թե դպրոցի դիրեկտորը բաժակի մնացած կաթիլներն է թափում միայն:

«Մա՞ ինչ բան է: Ինչո՞ւ է ուզում հարբեցնել», - ապշեց Վիրաբը, նորից նայեց ու հանկարծ այնպիսի մի բան տեսավ, որ զգաց, թե ինչպես են գլխի մազերը ամբողջ մաշկի հետ դեպի վեր բարձրանում: Վիրաբը տեսավ, որ Կարեն Բզնունին մի ձեռքով «բրուդերշաֆտ» է իբր թե խմում հարբած ընկերոջ հետ, իսկ մյուս ձեռքով սեղանի տակ սեղմում է նրա կնոջ՝ Ալլա Կարպովնայի բաց ազդրը:

Վիրաբը ձեռքի ափով ծածկեց աչքերը և նստեց մանդալի մոտ դրված փայտե դատարկ արկղի վրա: «Գուցե աչքի՞ ս երևաց,- մտածեց նա,- էդպես ո՞նց կլինի»: Նա բացեց աչքերը, այս անգամ ավելի ուշադիր նայեց ու տեսավ, պարզ տեսավ, իր աչքով տեսավ, որ Կարեն Բզնունին սեղանի տակ շոյում է իր ընկերոջ կնոջ բաց ազդրը, շոյում է ներքևից վերև, ներքևից վերև... ավելի ու ավելի բարձրացնելով նրա շրջագգեստի փեշը: Հետո տեսավ, որ Ալլա Կարպովնան ևս առաջ թեքվելով, ցած սահեցրեց ձեռքը, բռնեց Կարեն Բզնունու մատներն ու սեղմեց...

Վիրաբն զգաց, որ հենց հիմա կմեռնի, եթե որևէ բան չանի ու կանչեց խռպոտած ձայնով.

- Ընկե՛ր Բզնունի, ընկե՛ր Բզնունի...

- Լսում եմ, բարեկա՛մս,- սենյակից հնչեց դպրոցի դիրեկտորի բարիտոնը:

- Խնդրում եմ եկե՛ք տեսե՛ք խորովածը եղե՞լ է, թե՞ չէ...

- Բայց ես ի՞նչ եմ հասկանում, ես ընդամենը ուտող եմ,- ծիծաղեց Կարեն Բզնունին՝ պատշգամբ դուրս գալով:

Դուրս եկավ, նայեց մանդալին, ածխացած պոմիդորներին ու բիբարներին և զարմացավ.

- Բայց այստեղ խորոված չկա, սիրելի՛ս, վառել էք...

Հետո նայեց Վիրաբի սփրթնած դեմքին, ցատումից ուռած այտամկաններին ու սրված ծնոտին ու կարծես թե ինչ-որ բան հասկացավ, որովհետև փորձեց ետ դառնալ, բայց Վիրաբը մի ձեռքով բռնեց նրա օձիքն ու մի կողմ քաշեց.

- Քե՛զ պիտի վառել, քե՛զ պիտի խորովել, շո՛ւն,- ասաց, թեթևակի հրեց Կարեն Բզնունուն և երբ նա սարսափած ետ-ետ էր գնում, առանց որևէ ջանքի, սովոր շարժումով աջ ձեռքի բռունցքով խփեց նրա ստոծանուն:

Երաժշտական դպրոցի դիրեկտորը անձայն տապալվեց հատակին:

Վիրաբը մի պահ թեքվեց, նայեց նրան՝ ասես սպասելով, որ դատավորը, ինչպես կարգն է, հաշվի մինչև ինը, հետո բարձրացավ տեղից հանգստացած ու գոհ և, սենյակ մտնելով, դերասանի նման կերպարանափոխված, զարմացած բացականչեց.

Ընկեր Բզնունին ընկավ ու էլ վեր չի կենում:

Ալլա Կարպովնան ճչաց.

- Ինչպե՞ս թե ընկավ, ինչպե՞ս թե ընկավ...

Նրա ճիչը լսելով՝ խոհանոցից վախեցած ներս նետվեց Մարգոն:

- Որտե՞ղ ընկավ, ա՛յ տղա:

- Բավկոնում է,- ասաց Վիրաբը,- երևի շատ խմեց, հա՞...

- Նա ոչ մի գրամ էլ չի խմել,- պատշգամբ վազեց Ալլա Կարպովնան,- ոչ մի գրամ...

«Դե դա դու լավ կիմանաս, փչացած», - բավարարված վրիժառույթյամբ մտքում ասաց Վիրաբը, և ինքն էլ համենայն դեպս շտապեց պատշգամբ:

Այսինքն միայն Վահագն Միրզոյանը չշարժվեց տեղից: Ճիչ-աղաղակները լսելով՝ նա ընդամենը մի պահ սեղանից բարձրացրեց գլուխը, պոտորված աչքերով նայեց այս ու այն կողմ նետվող մարդկանց ու գլուխը նորից սեղանին խոնարհեց:

Իսկ պատշգամբում Կարեն Բզնունին ինչպես ընկել, այնպես էլ մնում էր նույն տեղում:

- Շտապօգնություն կանչե՞մ,- վախեցած հարցրեց Մարգոն:

- Երևի կարիք չկա,- ասաց Վիրաբը,- ջո՛ւր լցրեք գլխին:

Մարգոն խեթ-խեթ նայեց Վիրաբին ու վազեց խոհանոց՝ ջուր բերելու, իսկ Ալլա Կարպովնան խոնարհվել էր ընկած մարմնի վրա, ինչ-որ խոսքեր էր շշնջում կարծես ռուսերեն ու լաց էր լինում՝ քիթը անընդհատ վեր քաշելով:

Երկրորդ բաժակ ջրից հետո Կարեն Բզնունին բացեց արնակալից աչքերն ու զարմացած ու վախեցած շուրջը նայեց, հետո տեսավ Վիրաբին, նորից սարսափած փակեց աչքերն ու խորը տնքաց:

- Մի բաժակ էլ ջուր լցրու, Մարգո՛: Ա՛յ աղջի, միանգամից մի՛ լցրու, բռո՛վ ցանի, էլի, ոնց որ խառը կանաչու վրա ես ցանում,- բարկացավ Վիրաբն ու հետն էլ ասաց,- բա՞, ընկեր Բզնունի, ես, ասում եմ ընկավ, բայց ինձ չեն հավատում:

Բզնունին տնքաց նորից ու խորը հառաչեց:

- Ընկա , ընկա,- մրմնջաց նա՝ առանց բացելու աչքերը,- ոտքս սայթաքեց ու... օ՛Ֆ...

Կես ժամ տևեց, մինչև որ Վիրաբն ու Մարգոն, մեկ սրա թևը բռնելով, մեկ նրան գրկելով, սանդուղքով ցած իջեցրին ու տաքսի նստեցրին հյուրերին: Իսկ երբ ավտոմեքենան հեռացել էր արդեն, Մարգոն շրջվեց դեպի Վիրաբն ու հարցրեց կասկածով.

- Դո՞ւ խփեցիր, ա՛յ տղա:

- Ե՞ս,- զարմանք ձևացրեց Վիրաբն՝ ինքն էլ զարմանալով, թե ոնց է սովորել խաղալ:

- Դու, դու, քո ձեռքերը չգիտե՞մ:

- Երևի չգիտես, Մարգո՛,- լրջորեն ասաց Վիրաբն,- հաստատ լավ չգիտես, բայց Մուսանի արևով եմ երդվում, եթե դու մեկ էլ դրանց մեր տուն ես բերել, տանը լինեմ, թե չլինեմ, նշանակություն չունի, եթե դրանք մեր տուն են մտել, կիմանաս:

- Էսքան էլ ծախս արեցի ու հե՛չ,- հառաչեց Մարգոն:

*

* *

Գարնան մի առավոտ, երբ Վիրաբն պատրաստվում էր աշխատանքի գնալ ու աղբահավաք ավտոմեքենան նոր էր դուրս բերել գրասենյակի դարպասից, նկատեց, որ դիմացից իր «Մոսկվիչով» գալիս է գրասենյակի պետ Նշանյանը: Նշանյանը բարձրացրեց ձեռքը, և Վիրաբն, կարծելով, թե ողջունում է իրեն, ինքն էլ ձեռքը բարձրացրեց ու դանդաղ անցավ «Մոսկվիչի» կողքով: Հետո ազդանշաններ լսեց, արգելակեց մեքենան ու, գլուխը խցիկից դուրս հանելով, հարցական նայեց պետին:

- Մի էստե՛ղ արի, Վիրա՛բ,- ձայն տվեց Նշանյանը:

Վիրաբն մոտեցավ:

- Վիրա՛բ,- հարցրեց Նշանյանը,- դու նամակ գրե՞լ ես քաղսովետի նախագահին:

Վիրաբն ծիծաղեց.

- Ընկե՛ր Նշանյան,- ասաց,- եթե հարցնեիք, թե կյանքումս ընդհանրապես որևէ նամակ գրել եմ, էլի հանգիստ կասեի՝ չէ:

- Ա՛յ քեզ բան,- չգիտես՝ զարմացած, թե մտահոգ ասաց Նշանյանը:- Իսկ երեկ սեսիայում նախագահը ճիշտ ու ճիշտ քո խոսքերն էր կրկնում:

- Առավոտ գիշերով ձեռք եք առնո՞ւմ, ընկե՛ր Նշանյան:

- Չե՛, չե՛, Վիրա՛բ: Հաստատ բան եմ ասում: Նրա զեկուցման հիման վրա էլ որոշում ընդունվեց: Ամսի մեկից նոր ձևով ենք աշխատելու, ոնց որ դու էիր ասում

- Բան չհասկացա, ընկե՛ր Նշանյան:

- Ա՛յ տղա, դու չէի՞ր ասում, թե լավ կլինի շենքերի բակերից վերացնել մանր-մունր աղբարկղերը, որտեղ ամբողջ օրը աղբ է հավաքվում ու աղբի վրա էլ կատուներ, շներ ու ճանձեր, թե մեղք է ժողովուրդը՝ ամռան շոգին էլ մարդիկ փակում են լուսամուտները, որ աղբի հոտը տուն չլցվի: Թե մանր-մունր երեխաները խաղում են էդ աղբարկղերի մոտ, որոնք ոտքով-գլխով հիվանդության բուն են: Դու չէի՞ր ասում:

- Ես էի ասում:

- Դե նույնն էլ նախագահն ասաց: Ամսի մեկից ավտոմեքենան մտցնում ես շենքի բակը կամ էլ կանգնեցնում մայթի մոտ ու զանգ ես տալիս: Բնակիչները դուրս են բերում աղբը, լցնում մեքենայի մեջ ու վերջ: Ո՛չ աղբարկղ, ո՛չ հիվանդություն:

- Բա էն մարդիկ, որ երկրորդ հերթ են աշխատում, որ անքուն են, ակադեմիկոս Պարսամյանի պես գիշերներն աշխատում, առավոտներն են քնում, նրա՞նք ինչ անեն:

- Նրանց համար էլ երեկոյան ես մի պտույտ տալիս:

- Իսկ մենք տուն չունե՞նք, ընկե՛ր Նշանյան:

- Աշխատավարձերդ համարյա կիսով չափ բարձրացնում են, Վիրա՛բ:

- Լավ որոշում է,- ուրախացավ Վիրաբը:

Բաժանվելուց առաջ Նշանյանը մի անգամ էլ հարցրեց.

- Ա՛յ տղա, ուրեմն ասում ես նամակ չե՞ս գրել կամ պատահաբար բան չե՞ս ասել իրեն:

- Վա՛յ,- նեղացավ Վիրաբը:

- Ախր ճիշտ քո խոսքերն էր կրկնում,- դեռևս թերահավատ փնթփնթաց Նշանյանը՝ գլուխը տարուբերելով:

- Ա՛յ ընկեր Նշանյան,- ասաց Վիրաբը,- եթե ես մտածել եմ, ուրեմն ուրիշն ու ուրիշներն էլ են մտածել և նախագահն էլ է մտածել, էլի... Կամ խոսել-խոսելով խոսքը գնացել վերևներն է հասել, դրա մեջ ի՞նչ կա, որ տանջվում եք:

- Ո՞վ գիտե... Երևի,- գլխով արեց Նշանյանը և ազդանշան տվեց, որ դարպասի դուռը բացեն:

- Ընկե՛ր Նշանյան,- վերջին պահին ծիծաղելով ասաց Վիրաբը,- որ աշխատավարձ բարձրացնելու հարց կա, մեր ավտոպարկի նոր վարիչին համենայն դեպս զգուշացրու: Մեղք է...

Նշանյանը թափ տվեց գլուխն ու ավտոմեքենան արագորեն պոկեց տեղից:

Իսկ Վիրաբը պարկի հին վարիչ Լեոնիկին հիշեց ու նույնպես թափ տվեց գլուխը:

Մի քանի տարի տաքսապարկում մեխանիկ-դիսպետչեր էր աշխատել Լեոնիկը, սովորել էր ռուբլի-ռուբլի հարկ հավաքել վարորդներից, որպեսզի այք փակի նրանց ավտոմեքենաների մանր-մունր թերությունների վրա և թույլ տա ուղերթի դուրս գան: Հավաքել, հավաքել էր ու մի օր էլ բռնվել: Հեռացրել էին աշխատանքից, վեց-յոթ ամիս պարապ ման էր եկել, մինչև որ համալսարանի իրավաբանական ֆակուլտետի դասախոս քեռու միջոցով մի հարմար տեղ գտնի, և, իսկապես, գտել էր մաքրման գրասենյակի ավտոպարկի վարիչի աթոռը:

Ահա այդ Լեոնիկն էր, որ երբ մի օր Վիրաբն աշխատավարձի ցուցակն էր ստորագրում, նրա գլխի վրայից նայեց նշված թվին, ծտտացրեց լեզուն և աշխատանքից հետո Վիրաբին հրավիրեց անձնական գրույցի՝ մի գավաթ գարեջրի շուրջ:

- Մեր տղա՛,- ասաց Լեոնիկը, սեփական ավտոմեքենայի բանալու օղակից կախված արտասահմանյան փոքրիկ խարտոցով խարտելով եղունգները և ցուցադրելով ձախ ձեռքի մատնեմատի վառ կապույտ ակով ոսկե մեծ մատանին,- բա որ քեզ էդքան փող են դուրս գրում, մենք մեջտեղը հե՛ջ, մենք մեջտեղը ֆռռի՞կ:

Վիրաբը ցած դրեց գարեջրի գավաթը:

- Ես ինչքան աշխատում եմ, էնքան էլ ստանում եմ:

- Իսկ, ի՞նչ ա, ուրիշները չլիկ-դաստա են խաղո՞ւմ:

- Էդ լեզուն թող,- ասաց Վիրաբը,- էդ լեզուն ես վաղուց մոռացել եմ: Ասա տեսնեմ ի՞նչ ես ուզում, ընկեր Լեոնիկ:

- Ուզում եմ, որ համ դու ապրես, համ մենք ապրենք:

- «Մենք»-ն ովքե՞ր են: Քանի՞ հոգի եք:

- Ես եմ, դիրեկտորն է, գլխավոր ինժեներն է:

- Ու էդ բոլորդ ուզում եք իմ հաշվի՞ն ապրել:

- Ինչի՞ քո հաշվին, մեր տղա, բոլոր շոֆերներն էլ մաս են հանում: Առաջին անգամ ե՞ս լսում:

- Հա՛,- ասաց Վիրաբը,- իսկապես առաջին անգամ եմ լսում: Կմտածեմ:

- Մտածի,- քմծիծաղ տվեց Լեոնիկը,- մանավանդ որ՝ նոր ավտո ստանալու հարց կա:

Առավոտ շուտ Վիրաբը գրասենյակի պետի առանձնասենյակը մտավ ու հարցրեց հանգիստ:

- Ընկե՛ր Նշանյան, որ ձեզ փող է պետք, ինչի՞ տեք ուրիշի միջոցով ասում:

- Ո՞ւմ, ի՞նչ փող,- տեղից վեր թռավ ու վայրկենապես գունատվեց Նշանյանը:

- Լեոնիկի,- ասաց Վիրաբը:- Ասաց, որ բոլոր վարորդներն էլ փող են հավաքում ձեզ, գլխավոր ինժեների ու իր համար, և որ ես էլ պետք է վճարեմ:

- Լեոնիկի՞ ...- Նշանյանը ամուր սեղմեց սեղանի մահուդի տակ թաքնված զանգի կոճակը:

Հաջորդ օրը Լեոնիկը ազատվեց աշխատանքից՝ համաձայն իր դիմումի և նորից հայտնվեց իրավաբան քեռու տնօրինության տակ: Բայց հեռանալուց առաջ, երբ սեփական մեքենան վերջին անգամ դուրս էր բերում ավտոպարկից, գլուխը դուրս հանեց լուսամուտից ու Վիրաբին ասաց.

- Դու դեռ ձեռքս կընկնես, մե՛ր տղա:

Վիրաբը ժպտաց, իսկ պահակ Սենեքերիմ քեռին պատասխանեց նրա փոխարեն.

- Գնա՛ եկեղեցում մոմ վառի, որ հանկարծ ձեռքդ չընկնի, ընկե՛ր Լեոնիկ: Մուռտատ մարդ ես, բայց ինչքան գիտեմ՝ երեխու տեր ես:

Այդ ժամանակ ո՞ւմ մտքով կանցներ, որ երկրագունդը պտտվելու-պտտվելու է, և Վիրաբն ու Լեոնիկը հանդիպելու են իրար:

Արդեն տասը տարի էր ինչ աշխատում էր Վիրաբը տղամարդու նման համառորեն, կետ առ կետ իրականացնելով բոլոր խոստումները, որ տվել էր Մարգոյին դեռ այն ժամանակ, այն-տեղ, գերեզմանատանը, ինչպես ինքն էր ասում՝ աշխարհի ինաստու: Մտիպեց, որ Մարգոն հեռակա կարգով ավարտի ֆինանսական տեխնիկումն ու Արգամ Թոռչյանի օգնությամբ նրան աշխատանքի տեղավորեց ավտոտրանսպորտի աշխատողների արհմիությունում, որպես հաշվետար: Մարգոն հագնվում էր ըստ ցանկության և արդեն ուներ իր վարսավիրը: Վիրաբը ոչինչ չէր խնայում նրա համար, ոչինչ: Մարգոն ինչ հավաներ, առանց այք թարթելու ասում էր.

- Վերցրո՛ւ, Մարգո՛ ջան:

- Երկո՛ւսը վերցրու, կնի՛կ ջան:

Ու երբ Մարգոյի համար որևէ թանկ բան էր առնում, առաջինն ինքն էր ուրախանում, աշխարհով մեկ էր լինում, չէր սպասում, որ Մարգոն խնդրի, հասկանում էր որևէ ակնարկից ու կանխում նրան: Հենց այդպես գնեց կարակուլե մուշտակը: Երկու-երեք ամիս առաջ, ձմռանը, փողոցով անցնող մի կնոջ հագի կարակուլե մուշտակը ցույց տալով, Մարգոն հառաչելով ասաց.

- Ինձ էլ կսագեր, չե՞՞ ...

Ասաց ու անցավ, էլ ոչ մի խոսակցություն չեղավ այդ մասին, բայց Վիրաբը մտքում պահեց Մարգոյի հառաչանքը: Ու մի օր, երբ ունիվերսալի աղբն էր հավաքում, լսեց, որ կարակուլե մուշտակներ են ստացել, լսեց ու առաջինը հայտնվեց վաճառասեղանի առաջ:

- Ի՞նչ էս ուզում, Վիրա՛բ,- հարցրեց ծանոթ վաճառողը:
- Էդ բանից,- ասաց Վիրաբը, ամաչելով ասել «շուբա» ու չիմանալով դրա հայերենը:
- Մուշտա՞կ,- հարցրեց վաճառողը, որ ինքն էլ գնացուցակից էր սովորել այդ անունը,- շատ թանկ է, Վիրաբ ջան:
- Ի՞նչ արժե:
- Երկու հազար հինգ հարյուր:
- Նոր փողո՞վ, թե...

Վաճառողը ծիծաղեց.

- Դեռ հիշում ե՞ս հինը,- հարցրեց նա:- Նորով, նորով, իսկական, բնական կարակուլ է: Էսքան տարի աշխատում եմ, առաջին անգամ ենք ստանում:
- Մեկը փաթաթի,- ասաց Վիրաբը,- փողն իրիկունը կբերեմ՝ կտամ:
- Ո՞ր համարը:
- Որ համա՞րը,- մտածեց Վիրաբը,- հիսունը կլինի:

Հենց միայն նրա համար, որ երեկոյան ուրախացնելու է Մարգոյին, Վիրաբն ամբողջ օրը բարձր տրամադրության մեջ էր, բուպեն մեկ ժամացույցին էր նայում ու զարմանում, թե որքան դանդաղ են շարժվում սլաքները: Ու հենց այդպես էլ ուրախ, ժպիտը դեմքին, երեկոյան տուն մտավ ու մեծ կապոցը թափով նետեց Մարգոյի ոտքերի տակ, գորգին:

- Էս ի՞նչ բան է,- վախեցած տեղից վեր թռավ Մարգոն,- հարբա՞ծ էս, այ տղա:
- Հա՛,- ասաց Վիրաբը:- Բաց արա:

Մարգոն ծնկի իջավ գորգին, մի թեթև պատռեց փաթեթաթուղթը, նայեց, ճշաց զարմացած ու լաց եղավ:

- Ինչի՞ էս լաց լինում, ա՛յ աղջի,- երջանիկ ժպտաց Վիրաբը:
- Վիրա՛բ ջան, արևիդ մեռնեմ, ձեռքդ ոնց է գնացել էս թանկ ու կրակ բանն առնելու, ախր սա մի հազար ռուբլի կարժենա:
- Երկու ու կես հազար,- հպարտ հայտարարեց Վիրաբը:
- Ինչքա՞ն:- Մարգոն շտապով, ասես տենդի մեջ փորձեց մատներով քանդել կապը, չկարողացավ, քաշեց, քաշքշեց թելից, որ կտրի, չպատեց ուժը ու ցաված ձեռքը թափ տալով, ներքևից վեր աղաչանքով Վիրաբին նայեց:- Մի մկրատ, ա՛յ տղա, էս մեռա...

Հետո հազավ շքեղ սև մուշտակը, որն ասես վրայով կարած լինեին, ետ ու առաջ քայլեց մեծ հայելու առաջ, երկու ձեռքով բարձրացրեց տաք ու փափուկ օձիքը, սեղմեց պարանոցին, վազեց հազավ երկարաճիտ սև կոշիկները ու մնաց կանգնած Վիրաբի առջև՝ երջանկությունից փայլող դեմքով: Հետո նորից քանդեց կոճակները, ազատ արձակեց փեշերը, մոտեցավ ու փարվեց Վիրաբի կրծքին:

- Ես քեզ ո՞ր տեղից գտա, տե՛ր աստված,- շնչաց նա արցունքոտ աչքերով:

- Մանդուղքի տակից,- ծիծաղեց Վիրաբը:

- Էդ դու, էդ դու ինձ սանդուղքի տակից գտար ու հանեցիր, արն՛ջան,- ասաց Մարգոն... Ու հաջորդ վայրկյանին նորից լաց եղավ:

- Լավ, հիմա՞ ինչի ես լաց լինում:

- Բա ի՞նչ անեմ,- արցունքի միջից ծիծաղեց Մարգոն,- ախր ուզում եմ հազնեմ... Բա մինչև ձմեռ ոնց եմ համբերելու, ա՛յ անխիղճ: Մինչև ձմեռ հեհե՛յ, տես ինչքան կա:

Ի՛նչ տաք, երջանիկ օր էր:

Հազար ու մի տարօրինակություններ ուներ Մարգոն, բայց նրա բնավորության հատկապես այդ մի գիծը շատ էր դուր գալիս Վիրաբին: Ուրիշ տներում էլ էր լինում, տեսնում էր, էլի: Ամուսինը նվեր էր բերում կնոջը, ուրախ-ուրախ մեկնում նրան, իսկ կինը առանց փաթեթը բացելու մի կողմ էր դնում:

- Կնի՛կ ջան, ախր բա՛ց արա, տե՛ս ինչ եմ առել:

- Ամա՛ն, հիմա հավես չունեմ, հետո կբացեմ, էլի:

Իսկ բացելուց հետո էլ ժպտում էր հեզնորեն:

- Իբր թե էս ի՞նչ ես առել... Հիմա ո՞վ է էսպիսի բան առնում: Այ թե ճաշակ ունես, հա՛... Սրանից հիմա ամեն տեղ թափված է:

Եվ խեղճ ամուսինը մնում էր շվար ու մոլոր:

Իսկ Մարգոն՝ չէ: Ինչ էլ տուն բերեր Վիրաբը, Մարգոն ուրախանում էր սրտանց, հազնում էր անմիջապես կամ դնում երևացող որևէ տեղ, գովում էր Վիրաբի ճաշակն ու զարմացած հարցնում, թե որտեղից է ճարել այդ նվերը: Ախր ինքը վաղուց էր փնտրում ու չէր գտնում ոչ մի խանութում:

Եվ Վիրաբը ասում էր անկեղծորեն.

- Որ էդպես ուրախանում ես, քեզ ամեն ինչ հալալ է, Մարգո՛ջան:

Ամեն ինչ անում էր Վիրաբը Մարգոյի համար, Մարգոյին ուրախացնելու համար, գրեթե երբեք չմտածելով իր մասին: Եթե նույն Մարգոն ստիպելով նրան խանութ չտաներ կամ հուսա-

հատված ինքը չգտներ Վիրաբին անհրաժեշտ որևէ բան, Վիրաբի մտքով էլ չէր անցնի, թե իրեն գուլպա է պետք կամ գլխարկ:

- Ինչի՞նչ է պետք, Մարգո՛ ջան,- ասում էր նման դեպքում,- առավոտը գնում եմ, իրիկունը գալիս, ամբողջ օրն էլ պետական արտահագուստը հագիս է, առնում եմ ի՞նչ անեմ: Հազար հոգս ունենք:

Ոչինչ չէր ուզում Վիրաբը իր համար: Ոչինչ: Այդ տարիների ընթացքում փաստորեն միայն մի անգամ նա իր ցանկությունը, հոգու խորքում պահած իր փափագը հայտնեց, բայց արձագանք չստացավ: Երբ Մարգոն ավարտեց տեխնիկումն ու աշխատանքի անցավ, Վիրաբը մի օր խոսքի մեջ ասաց.

- Հը՞, Մարգո՛ ջան, հասա՞ր մուրազիդ: Դե հիմա էլ դու տունը պահի, ես գնամ կամ թեկուզ հեռակայելու պոլիտեխնիկ ինստիտուտին: Ինչքա՞ն պիտի էս նույն գործն անեմ, ի՞նչ էս կարծում:

Ու Մարգոն ծիծաղելով ասաց.

- Ա՛յ մարդ, ա՛յ ցավդ տանեմ, որ ավարտես՝ էսքան ստանալու ե՞ս: Մեր հարևան Համբիկը աչքիդ առաջ չի՞. տասնհինգ տարի սովորել է, ինժեներ է աշխատում ու ստացածն ընդամենը հարյուր քսան ռուբլի է: Քեզնից է սիգարետի փող ուզում:

Վիրաբը նեղացավ սրտի խորքում ու լռեց: Մարգոն նկատեց, որ վիրավորվել է ամուսինը և փորձեց կատակի տալ:

- Ես քեզ համար եմ ասում, Վիրա՛բ ջան, զահլա ունե՞ս նորից սովորելու, քննություն տալու: Ի՞նչդ է պակաս, թագավորի պես ապրում ես:

- Աղբի մեջ,- տեխնիկումի դիրեկտորին հիշելով, գոռաց Վիրաբը: Մարգոն վախեցավ:

- Ինչի՞նչ էս նեղանում, ցա՛վդ տանեմ, ուզում ես՝ սովորի: Ես ձեռքդ բռնե՛լ եմ:

Այնինչ Վիրաբն ուզում էր, որ նա՛ ուզի: Որ նա՛ համոզի, ստիպի իրեն սովորելու: Որ ասի. «Հեռիք է, Վիրաբ ջան, հիմա հո ամեն ինչ ունենք, հո առաջվա նման որք ու անտուն չենք, գնա սովորի, ախպեր ջան»: Որ ասի՝ բա քեզ համար հե՞շտ էր. գիշեր-ցերեկ աշխատում էիր ու հետն էլ պահում Սուսիկին, որ էս սովորեմ: Հիմա էլ դու սովորի: Ես ամեն-ամեն ինչ կանեմ, որ պահեմ տունը, ինչի՞նչ մասին էս մտածում, Վիրաբ ջան, սովորի, ինչո՞ւ դու էլ բարձրագույն կրթություն չունես: Ումի՞ց էս պակաս: Մի՞նչն է ըբ պիտի աղբ հավաքես, իմ տանջված ախպեր:

Բայց Մարգոն ոչ մի այդպիսի բան չասաց: Ոչ մի բան: Ու անմիջապես շուտ տվեց խոսքը: Եվ Վիրաբը հանկարծ հոգով մենակ, անօգնական ու ավելորդ զգաց իրեն: Վիրավորանքը երկար ժամանակ չէր կարողանում հանել սրտից: Եվ նույնիսկ վրեժ լուծեց մի անգամ, փոքրիկ մի վրեժ, տղայավարի:

Նա վաղուց նկատել էր, որ Մարգոն ցերեկները, աշխատանքային ընդմիջման ժամանակ իր գործընկերուհիներին մեկ-մեկ տուն է բերում՝ նախաճաշի: Նկատել էր և ուրախանում էր դրա

համար: Մտածում էր, որ կյանքում ընկերուհի չի ունեցել Մարգոն և տուն էլ չի ունեցել, որ հրավիրի, ու հիմա տեղը հանում է: Հրավիրում է, հյուրասիրում է, ցույց է տալիս իր ունեցած--չունեցածն ու հպարտանում է: Թող հպարտանա, թող ուրախանա, դրա իրավունքն ունի Մարգոն, Վիրաբը հենց դրա համար է ապրում: Եվ նույնիսկ չէր նեղանում, երբ ցերեկները տուն գալով, հյուրասենյակից ծիծաղ ու աղմուկ էր լսում, բայց Մարգոն չէր ասում դու էլ ներս արի, այլ ընդհակառակը՝ խնդրում էր, որ խոհանոցում նախաճաշի:

- Կանանցով հավաքվել ենք, Վիրա՛բ ջան, քեզ ի՞նչ հետաքրքիր է:

Եվ Վիրաբը համաձայնում էր: Ճիշտ որ, ներս գնա ի՞նչ անի: Բոլորը կանայք են, սուրճ են խմում, շուռ տալիս բաժակներն ու շատախոսում անվերջ: Միայն մի անգամ կասկած սողուկեց մեջը, թե գուցե Մարգոն ամաչում է իր համար, ուղղակի չի՞ ուզում, որ հյուրերը տեսնեն իրեն: Բայց անմիջապես էլ սրտից հանեց կասկածը. ամոթ է, ամոթ, ասաց ինքն իրեն, բան հնարեցիր: Ու հանգիստ, անվրդով նախաճաշեց խոհանոցում:

Իսկ այդ օրը՝ հյուրասենյակից ձայներ լսելով, Վիրաբն այլևս չսպասեց միջանցքում, կամ ինչպես Մարգոն էր ասում՝ խոլում, մինչև որ կինը դուրս գա, այլ ինքը անմիջապես հյուրասենյակ մտավ: Մտավ ու բարևեց ընդհանուր: Հավաքվածները միջին տարիքի քսված-մսված կանայք էին: Մի գույգ կոշիկ էին դրել սեղանի կենտրոնում ու քննարկում էին տաքացած: Վիրաբին տեսնելով՝ նրանք շփոթվեցին, լռեցին ու զարմացան, սպասումով նայեցին Մարգոյին: Եվ Մարգոն ժպտալով ասաց.

- Ծանոթացեք, խնդրեմ, ամուսինս է, Վիրաբը:

Եվ կանայք կրկին աշխուժացան:

- Շատ հաճելի է,- ասաց մեկը:

- Ի՞նչ հետաքրքիր է, ոնց որ քույր-եղբայր լինեք,- ասաց մյուսը:

- Ա՛յ աղջի,- սիգարետը ցած դնելով, ասաց երրորդը,- բա որ այսպիսի ամուսին ունեիր, ինչո՞ւ էիր թաքցնում: Վախենում էիր՝ փախցնե՞նք:

Վիրաբը միայն մի ակնթարթ Մարգոյի կողմը նայեց, տեսավ, որ նրա առջև սիգարետ չկա, հանգստացավ ու նստեց ազատ աթոռին:

- Դե, եթե դուք ծխում եք,- ասաց՝ շրթունքները սեղմելով,- երևի ինձ էլ թույլ կտաք ծխել:

- Ամա՛ն, էս սողամարդիկ էլ որ չեն ծխում, սիրտս պայթում է,- քրքջաց սիգարետով կինը՝ ներկած աչքերն արագ-արագ թարթելով:

- Վիրա՛բ, գիտեմ որ քաղցած կլինես հիմա, արի գնանք խոհանոց, էս քեզ կերակրեմ:

- Ինչո՞ւ, էս հո կատո՞ւ չեմ,- լրջորեն ասաց Վիրաբը:

Բոլորը ծիծաղեցին, Մարգոն սաստիկ շփոթվեց, և Վիրաբն ավելացրեց շտապով.

- Քաղցած չեմ, Մարգո՛: Հիմնարկում նախաճաշել եմ:

- Իսկ որտե՞ղ եք աշխատում, եթե գաղտնիք չէ,- հետաքրքրվեց Վիրաբի կողքին նստած կինը, որ ասեղնագործ շալ ուներ ուսերին:

- Շրջավերի գործկումում,- անմիջապես միջամտեց Մարգոն:

- Օ՛, հիմա ամեն ինչ հասկանալի է,- ծիծաղեց սիգարետով կինը:- Ձեր բուֆետում, իհարկե, ամեն ինչ կլինի: Եվ, հավանաբար, դեկավար աշխատող եք:

- Այո՛,- ասաց Վիրաբը,- ամբողջ օրը դեկը ձեռքիս է:

- Շատ սրամիտ էր,- արդեն քրքջաց կինը:

- Սրամտության բան չկա,- ասաց Վիրաբը՝ աչքի պոչով նկատելով, որ Մարգոն հուսահատությունից կոտրատում է մատները:- Մարգոն համեստությունից իմ աշխատանքի վայրի անունը կրճատեց: Ես ոչ թե շրջավերի գործկումում եմ աշխատում այլ գործկումի մաքրման գրասենյակում:

- Իսկ այդ ի՞նչ գրասենյակ է: Ի՞նչ եք մաքրում,- դեռևս սպասելով, թե Վիրաբն ուր որ է կծիծաղի, ժպտաց կինը:

- Փողոցները,- ասաց Վիրաբը:- Փողոցներն ենք մաքրում և մայթերը, շենքերի աղբն ենք հավաքում: Ես էլ հենց իսկական դեկավար եմ, որ կամ: Վարորդ եմ: Աղբահավաք մեքենայի վրա եմ աշխատում:

- Մարգո՞,- չհավատալով՝ հարցական ընկերուհուն նայեց սիգարետով կինը:

Մարգոն թոթվեց ուսերը, իբր՝ ասում է, էլի: Եվ անմիջապես փորձեց փոխել վտանգավոր խոսակցության նյութը:

- Աղջիկներ, ասում են Շառլ Ազնավուրն է գալիս:

Բայց ոչ ոք չարձագանքեց:

- Իմիջիայլոց,- անվրդով շարունակեց Վիրաբը,- ես ձեզ կարող է նույնիսկ պետք գամ: Մեր ժողովուրդն ախր տարօրինակ ժողովուրդ է: Հենց որ նոր կահույք է առնում, հինն իսկույն ուզում է դեն շարտել:

- Իսկ ի՞նչ անի, շուկա կա՞, որ այնտեղ վաճառի,- ասաց շալով կինը:- Իսկ կոմիսիոն խանութն էլ այնքան ցածր գին է նշանակում, որ նույնիսկ տեղափոխող բեռնատարի վարձը չի փակում: Նրանք գիտեն ինչ են անում:

Նա, անկասկած, որոշ տխուր փորձ ուներ այդ հարցում, դրա համար էլ Վիրաբը գլխով արեց ու շարունակեց:

- Այդ էլ կա: Օր չի լինում, որ բնակիչներից մեկն ու մեկը չխնդրի ինձ, որպեսզի լավություն անեմ, տանեմ մի տեղ կորցնեմ իրենց համար հին, բայց գրեթե նոր պահարանները, թախտերն ու մահճակալները, որոնք, խոսքը մեր մեջ, միշտ ավելի որակով ու ամուր են, քան նորերը: Ընը, խնդրեմ, այս պահարանը տեսնո՞ւմ եք, որի վրա հեռուստացույցն է. դեն գցած պահարան է: Այս սեղանը տեսնո՞ւմ եք: Միայն փայլեցրել ենք: Որտե՞ղ հնարավոր կլինի հիմա էսպիսի մեծ սեղան գտնել: Ու դեռ ինչքան ապրանքներ եմ այդպես բերել ու նվիրել ուրիշներին: Այնպես որ, եթե ամառանոց եք կառուցել կամ մտադիր եք կառուցել, Մարգոյի միջոցով իմաց տվեք ինձ: Ես կահույքը երկու-երեք ամսում կապահովեմ:

Ոչ ոք ցանկություն չհայտնեց հին կահույք ունենալ: Բոլորը ժպտացին միայն: Եվ Վիրաբը հարկ համարեց շարունակել խոսքը:

- Բա որ տեսնեք ինչքա՞ն գիրք են աղբարկողը լցնում և ի՞նչ գրքեր... Մեր գրապահարանները տեսնո՞ւմ եք, մեծ մասը ուրիշների դեն գցած գրքերն են: Խնդրեմ, Լեոյի «Հայոց պատմության» հատորները, Ռափայել Պատկանյան, Միքայել Նալբանդյան, Վիլյամ Սարոյան...

- Նույն պատմությունն է,- երևի գրույցը որևէ կերպ պահելու համար, ասաց շալով կինը,- մակուլատուրա հանձնելը գլխացավանք է, իսկ բուկինիստական խանութներն էլ կոպեկներ են տալիս, չթափեն՝ ի՞նչ անեն:

- Հա, բայց «Հայոց պատմությունը»,- ակամա բարկացավ Վիրաբը:- Մի բնակիչ էլ ունեմ, մսագործ է, ամբողջ տունը գրքերով լիքն է, բայց ձևի համար է առնում, չի կարդում: Գիտի որ «կարգին» մարդիկ գրքեր պիտի ունենան ու առնում է: Միայն թե կազմը փայլուն լինի: Էլ տեղ չունի պահելու: Հենց որ նոր գրքեր է առնում, հները նույն քանակով թափում է: Երեկ մի կապոց բերեց, որ գցի մեքենան, վերցրի ձեռքից: Բացեմ ու տեսնեմ ի՞նչ, բոլորն էլ հին հայերենով գրված գրքեր են, առաջին էջի վրա կնիքներ ու հին ռուսերենով գրված ազգանուններ: Ուղիղ տարա ակադեմիկոս Պարսամյանի տուն: Որ չտեսավ, ա՛խ քաշեց: «Մրանք շատ հազվագյուտ ու թանկ գրքեր են, Վիրաբ, ի՞նչու ես ինձ բերել, տար բուկինիստական խանութ... Թեև այնտեղ, անկասկած, կփորձեն խաբել քեզ»: Ամեն ինչ արել-վերջացրել եմ, մնում է գիրք վաճառե՞լը, ծիծաղեցի ես: Այնքան էր հուզվել, գրքերը ձեռքին պահած անընդհատ գլխով շնորհակալություն էր հայտնում, մինչև որ դուրս եկա:

- Ինչո՞ւ շնորհակալ չի լինի, գիտե՞ք հիմա շուկայում գիրքն ինչ արժի՛,- ասաց սիգարետ ծխող կինը:

- Հասկացողի համար,- վերջացրեց Վիրաբը:

Լռություն տիրեց և հանկարծ բոլորը միանգամից հիշեցին, որ ընդմիջման ժամը վաղուց է ավարտվել: Նայեցին ժամացույցներին, բացականչեցին զարմացած և շտապեցին հրաժեշտ տալ Վիրաբին: Պարզ է, որ Մարգոն ևս աշխատանքի պետք է գնար նրանց հետ, բայց չդիմացավ երևի ու հյուրերին ուղեկցելուց հետո մի վայրկյանով իրեն ներս նետեց: Նայեց Վիրաբին չարությամբ, հիստերիկայից դողացող, կապտած շրթունքներով ու պարզապես \$22աց սեղմած ատամների արանքից.

- Հետո՞ ... Իբր թե ի՞նչ... Իբր թե ի՞նչ էիր ուզում դրանով ասել:

- Իսկ ի՞նչ է պատահել,- հանգիստ հարցրեց Վիրաբը:

- Էն է պատահել, որ չգիտեմ ինչու խայտառակեցիր ինձ իմ ընկերուհիների մոտ, տրորեցիր, գետնին հավասարեցրիր: Քեզ ո՞վ էր խնդրում կյանքդ պատմել նրանց, քեզ ո՞վ էր խնդրում նրանց դեն նետած սեղան ու աթոռ առաջարկել: Սա աղբի՛ միջից եմ գտել, սա աղբի՛ միջից եմ բերել: Քիչ էր մնում ասեիր, թե ինձ էլ ես աղբի միջից գտել: Ես ասում եմ շրջավետի գործկոմում է աշխատում, իսկ դու, իսկ դու... դիտմամբ...

- Ի՞նչը դիտմամբ:

- Ասում ես, թե աղբ հավաքող ավտոյի վրա եմ աշխատում:

- Է՛, հա՛, սո՞ւտ է:

- Սուտ չէ, բայց ի՞նչ կարիք կա աշխարհով մեկ հայտարարելու:

- Սպասի՛ր, Մարգո՛, քո խորհրդով չե՞մ ես էդ ավտոմեքենայի վրա աշխատում: Ամաչո՞ւմ ես դրա համար, ինչ է: Էդ ինչի՞ վաճառող աշխատելը ամոթ չի, հաշվապահ աշխատելն ամոթ չի, տաքսիի վարորդ աշխատելն ամոթ չի, իսկ իմ գործը ամոթ է: Էդ ինչո՞ւ առաջ չեիր ամաչում, հիմա ես հանկարծ ամաչում: Եվ վերջապես, քանի՞ անգամ եմ ասել, որ հոգնել եմ, ուզում եմ ուրիշ աշխատանքի անցնել: Ուզում եմ սովորել, բարձրագույն կրթություն ստանալ, ինչո՞ւ ոչ մի ձայն չեիր հանում, սիրելի կնիկ:

- Չե՞մ ասել: Ինչ որ ասել եմ, հիմա էլ եմ ասում. ինչ ուզում ես, արա...

- Հիմա էլ ոչինչ չեմ ուզում, ուշ է,- ասաց Վիրաբը,- հիմա ուզում եմ հանգիստ կատարել իմ գործը ու, երբ պետք լինի, առանց ամաչելու աշխարհով մեկ հայտարարել, թե ինչ գործ եմ անում: Էդքան բան: Իսկ եթե դա քեզ դուր չի գալիս, մտածիր, որոշիր, թե ինչ ես անում:

- Շատ լավ,- ժամացույցին նայելով, նետեց Մարգոն ու դուռը շրխկացնելով դուրս եկավ տնից:

Իսկ երեկոյան, երբ Վիրաբը տուն եկավ, պատերազմական մթնոլորտի ոչ մի հոտ չկար տանը: Ընդհակառակը, խոհանոցից Վիրաբի սիրած բոգբաշի հոտն էր գալիս, երկու շիշ գարեջուր էր սառչում ջրի ծորակի տակ, իսկ հյուրասենյակից լսվում էր Մարգոյի մեղմ ձայնը.

- Դե լավ, Սուսի՛կ ջան, ինչ անում ես՝ առանց աղմուկի, հա՞... Հայրիկը եկել է ու հոգնած է: Կարծում ես հե՞ շտ է ամբողջ օրը ավտոմեքենայի աղմուկի մեջ:

Վիրաբը ժպտաց: Ինչ ուզում ես արա՝ Մարգոն մնում է Մարգո:

... Հիշելով այդ ամենը՝ Վիրաբը հիմա էլ ժպտաց ճիշտ նույն ժպիտով, ինչպես այն օրը, ավտոմեքենան դուրս բերեց մայրուղուց, դեկը շրջեց դեպի Առափնյա փողոց, մոտեցավ առաջին տանը, արգելակեց ավտոմեքենան ու սկսեց իր ամենօրյա գործը:

Հենց առաջին աղբարկղը դատարկելու ժամանակ Վիրաբը մի խաղալիք տիկնիկ տեսավ, որ հավանաբար փոքրիկ երեխաներից մեկն էր գցել՝ ծնողների օրինակով: Գցել էր ու այլևս չէր կարողացել հանել կամ մոռացել էր: Երեխան հիմա երևի փնտրում է ամեն տեղ ու լաց լինում:

Վիրաբը վերցրեց տիկնիկը, մաքուր լվաց ցայտադրյուրի ջրի տակ ու դրեց նստարանին: Երեխան կտեսնի՝ կուրախանա: Տիկնիկը սկսեց օրորվել նստարանի վրա: Միրուն աղջիկ էր՝ սև մազերով, սև աչքերով, ձեռքերը կողքին կանթած և ինչ-որ մեկին էր հիշեցնում: Ներքևի մասում ծանրություն էր դրված և դրանից տիկնիկը չէր ընկնում: Օրորվում էր, բայց չէր ընկնում: Վիրաբը մեկ մի կողմ թեքեց, մեկ մյուս կողմ, բայց տիկնիկը համառորեն բարձրանում էր ու Վիրաբին էր նայում ծիծաղկոտ, սև աչքերով: Վիրաբը մի անգամ էլ նայեց տիկնիկի դեմքին, հիշեց թե ում է նման, մտածեց, որ բնավորությամբ էլ շատ ու շատ նման է, երբեք կողի չի ընկնում, ծիծաղեց ու ասաց.

- Բարև, Մարգո՛, ո՞նց ես...

*

* *

Իսկ Լեռնիկին հանդիպեց այնտեղ, որտեղ բոլորովին չէր սպասում, բայց զգում էր, որ մոտակայքում անպայման որևէ Լեռնիկ պիտի լինի:

Վիրաբի թաղամասը հաղթող ճանաչվեց «Մաքուր պահենք մեր քաղաքը» նշանաբանով անցկացվող քաղաքային ստուգատեսում: Քաղսովետի գործկոմի նախագահը, որ Երևանին սիրահարված, խանդավառ մի մարդ էր՝ ճարտարապետի կրթությամբ և բանաստեղծի հոգով և իր քաղաքի մասին պատմելիս սիրում էր բացարձակ գրական լեզվով ու ձոխ համեմատություններով խոսել, անձամբ շրջեց բոլոր թաղամասերը, Վիրաբի թաղամասը ոտքով ծայրեծայր անցավ, ու հանկարծ հին երևանցի տղայի նման ասաց.

- Արա՛, դե որ ուզենան՝ մաքուր կպահեն, էլի:

Եվ հարցրեց.

- Ո՞ւմ թաղամասն է սա:

Վիրաբին առաջ հրեցին:

- Ապրե՛ս,- ասաց նախագահը:- Հիմա ի՛նձ լսիր, ես ոսկե ձկնիկն եմ, ասա՛, ի՞նչ ես ուզում, որ անեմ քեզ համար:

Վիրաբը ծիծաղեց ու համարձակություն առավ.

- Վախենում եմ վերջում էլի կոտրած տաշտակի առաջ կանգնեմ:

Նախագահը սրտանց ծիծաղեց և դառնալով տեղակալին՝ ասաց.

- Հերթից դուրս մի «ֆիատ» տվեք այս պայծառ մարդուն:

Ու նորից շրջվեց դեպի Վիրաբը:

- Կուզե՞ս:

Վիրաբը սկզբում ուզեց ասել, որ այդքան փող չունի, բայց ամաչեց ու հետն էլ պատկերացրեց, թե ինչպես է «Ֆիատի» ղեկին նստած Ծաղկաձոր գնում, իսկ կողքին էլ Մարգոն է, ետ է ընկել փափուկ աթոռին, փակել է աչքերն ու ասում է. «Ես երջանիկ եմ, Վիրա՛բ»: Մի վայրկյանում պատկերացրեց այդ ամենը Վիրաբն ու ասաց.

- Կուզեմ, ընկե՛ր նախագահ: Շատ, շատ շնորհակալ եմ:

Նա մտածում էր, թե գոնե մի տարի կտևի, մինչև ավտոմեքենան տան ու այդ ընթացքում փող ետ կգցի և շատ զարմացավ, երբ մի շաբաթ հետո կանչեցին քաղսովետի գործկոմ ու մի թուղթ տվեցին, որով հենց նույն օրն էլ Վիրաբը կարող էր ստանալ իր ավտոմեքենան:

Դե գնա ու ստացի: Նա ընդամենը երեք հազար ուներ: Պետք էր ևս երկու հազար հինգ հարյուր ռուբլի: Եվ Վիրաբը կրկին մենակ ու անօգնական զգաց իրեն: Նրան միամտաբար թվում էր, թե եթե եղբայրներ ու քույրեր ունենար, հորեղբայրներ կամ քեռիներ, մի վայրկյանում կհավաքեր այդ գումարը: Նա չգիտեր, որ հարազատները հիմնականում ստանալ են սիրում և ոչ թե տալ: Զգիտեր և դժբախտ էր զգում իրեն: Հիմնարկում ամաչելով ու գույն տալով-առնելով, նա պարտք խնդրեց մի երկու հոգուց, որոնք իր կարծիքով պետք է ունենային: Բայց մեկը հուսահատ տարածեց ձեռքերը, թե ինձ փող որտեղի՞ց, ինչ տուն եմ տանում՝ կանաչ-կանաչ ուտում են, իսկ մյուսը անկեղծորեն ասաց, որ ունի, բայց տալ չի կարող:

- Ինչո՞ւ,- զարմացավ Վիրաբը,- չորս ամսից կվերադարձնեմ:

- Չեմ կարող,- ասաց ընկերը,- իմ ունեցածը բոլորը երեք տոկոսանոց փոխառություններ են, որ տամ՝ ինձ համար շատ ծանր կլինի, անընդհատ մտածելու եմ, թե գուցե հենց էդ համարները մեծ գումար կշահեին: Այնպես որ՝ կներես, ախպեր:

Իսկ երրորդը բոլորովին ուրիշ բան ասաց.

- Որ փող չունես, ինչի՞ ես առնում, Վիրա՛բ: Մեքենադ ինձ տուր, ես էլ քեզ երկու հազար ռուբլի տամ: Միանգամից փողի տեր կդառնաս, էլ ի՞նչ ես ուզում:

Տուն դառնալուց առաջ Վիրաբը հենց այնպես, սիրտը թեթևացնելու համար այդ ամենի մասին պատմեց Սենեքերիմ քեռուն: Սենեքերիմ քեռին տեղից վեր կացավ ու ասաց.

- Իմ պոստում կանգնի, հիմա գալիս եմ:

Նրա տունը մոտերքում էր, վերադարձավ մի տասը րոպեից և լրագրի մեջ փաթաթած ինչ-որ բան մեկնեց Վիրաբին:

- Էս ի՞նչ է,- զարմացավ Վիրաբը:

- Երկու հազար ռուբլի է, ավել չունեմ, Վիրա՛բ ջան, հավաքել եմ, որ թոռանս համար կոռպե-րատիվ գրվեմ: Էն էլ ձգձգում եմ:

- Ես քո ցա՛վը տանեմ, Սենեքերի՛մ քեռի,- հուզվեց Վիրաբը:

- Ինչի՞ ես էդպես ասում,- անկեղծորեն վիրավորվեց ծեր պահակը,- դու ջահել ես, ե՛ս քո ցավը տանեմ: Մի անգամ ավտոդ կնստեցնես, տեղը դուրս կգա:

- Երբ ուզես,- գոռաց Վիրաբը,- երբ ուզես:

Տանը նա հրաժարվեց ճաշից, ուրախությունից փակվել էր ախորժակը և Մարգոյին ասաց.

- Հինգ հարյուր ռուբլի՛ ճարի, Մարգո՛:

- Ինչի՞ համար:

- Ավտո եմ առնում: Ահա թուղթը: Քաղսովետի նախագահը տվեց: Իր գնով, հասկանո՞ւմ ես:

Նա սպասում էր, թե հիմա ուր որ է Մարգոն վեր-վեր կթոչի, բայց կինն ընդամենը բարձրացավ նստած տեղից, նայեց վեր՝ կարծես առաստաղին ու սկսեց ինչ-որ բան մրմնջալ: «Աղոթո՞ւմ է, ինչ է», - զարմացավ Վիրաբը:

- Էն ծաղկամանը իջեցրո՛ւ,- պահարանի վրա, պատին սեղմած ծաղկամանը ցույց տալով, ասաց Մարգոն:

Վիրաբը հնազանդորեն կատարեց նրա կարգադրությունը:

- Ինչ որ մեջը կա՝ հանիր,- ասաց Մարգոն:

- Իսկ ի՞նչ կա մեջը,- հարցրեց Վիրաբը, հետն էլ փոքրիկ մի փաթեթ դուրս բերելով ծաղկամանի միջից:

- Էլ ո՞ր օրվա համար եմ հավաքել, պահել դողդողալով: Սրանից էլ լավ օ՞ր, հազար ռուբլի է,- ասաց ու նոր միայն հարձակվեց Վիրաբի վրա, գրկեց, պտտեցրեց սենյակով մեկ, հետն էլ ուրախությունից աղաղակելով,- ուռա , մենք ավտո ենք ունենալու, մենք ավտո ենք ունենալու...

- Հինգ հարյուրը հերիք է,- կնոջից մի կերպ ազատվելով, ասաց Վիրաբը:

- Չի իմացվի,- ասաց Մարգոն:

Հաստատ նա կյանքն ավելի լավ գիտեր, քան Վիրաբը:

Ավտոմեքենան տվեցին մի շաբաթում, բայց երեք ամիս տևեց, մինչև որ ստացան: Ոչ մի կերպ չէր հաջողվում: Մեկ՝ այսօր արի, մեկ՝ վաղն արի, մեկ՝ ստացել ենք, բայց շարժիչն ուրիշ մոդելի է, մեկ՝ բերել են, բայց ճանապարհին գնացքի վրա կողոպտել են մեքենաները: Վիրաբը քիչ էր մնում լաց լինի: Երբ ավտոմեքենայի հարկ չկար, պետքն էլ չէր, մտքով էլ չէր անցնում: Իսկ հիմա օր ու գիշեր ավտոյի մասին էր մտածում. երազում ավտո էր տեսնում, փողոցում կանգ էր առնում «Ֆիաստ»-ների մոտ և ուշադիր գնում թափքերը, լծակները, ցուցիչները: Ավտոմեքենայից բացի ինչի մասին էլ խոսեին մոտը՝ ջղայնանում էր: Մի խոսքով՝ ավտոցավով հիվանդացել էր Վիրաբը:

- Ա՛յ տղա,- նրա տառապանքը տեսնելով, մի երեկո ասաց Մարգոն,- գուցե փո՞ղ են ուզում:

- Ասում ես, էլի,- ձեռքերը թափ տվեց Վիրաբը:

- Ճիշտ եմ ասում, ա՛յ լուսնից ընկած, գնա ու կարգին հետաքրքրվի:

- Ասենք թե ուզում են,- զայրացավ Վիրաբը:- Տանեմ ո՞ւմ տամ կամ ո՞նց տամ: Հետն ի՞նչ ասեմ: Հանկարծ բռնեցին՝ խայտառակ արեցին, գրեցին հիմնարկ կամ էլ դատի տվեցին՝ համարելով կաշառք:

- Հա՛, հա՛, հա՛, բանտերը դրանցով լիքն են,- հեզնեց Մարգոն:- Ոչ մի բան էլ մի ասա, իմացիր ով է, սուս ու փուս տար ու տուր:

Հաջորդ օրն ընդամենը կես ժամ տևեց ճշտելը, թե փողն ում պիտի տա: Բանվորներից մեկն ասաց.

- Էլ ո՞ւմ պիտի տաս, խանութի վարիչին: Գնա մտիր մոտը, հարյուր մանեթ փաստաթղթերի մեջ դիր ու տուր իրեն: Լեռնիկ է անունը:

- Լեռնի՞կ,- հարցրեց Վիրաբը, բայց մտքով էլ չանցավ, թե դա իրենց «ընկեր Լեռնիկը» կլինի:

Նա մի կես ժամ ևս աննպատակ շրջեց միջանցքներում, մտավ բուֆետ՝ կոմպոտ խմեց, գրպանից հարյուր անգամ հանեց ու տեղը դրեց փողերը, վերջը չորս հատ քսանհինգանոց դրեց փաստաթղթի մեջ ու մտավ այն առանձնասենյակը, որի վրա գրված էր «Ավտոխանութի վարիչ»: Մտավ ու կանգ առավ ապշած:

Գրասեղանի ետևում նստած էր Լեռնիկը:

- Բե՛ր, բե՛ր,- ծիծաղեց Լեռնիկը,- բա որ ասում էի ձեռքս կընկնե՞ս, մեր տղա...

- Ընկեր Լեռնի՞կ...

- Բե՛ր, բե՛ր ստորագրեմ,- նրա ձեռքից թղթերը գրեթե խլելով և թռուցիկ հայացք նետելով դրամներին, ժպտաց Լեռնիկը:- Հենց հիմա քո ուզած մեքենան կտամ: Ի՞նչ գույն ես սիրում: Երևի սպիտակ, չե՞: Սպիտակն ամենալավն է, փոշին չի երևում:

- Սպիտակ,- ակամա ասաց Վիրաբը:

- Գնա՛ ներքև ու վերցրո՛ւ: Ասա՛ Լեռնիկն է ուղարկել:

- Բա երեք ամիս...- սկսեց Վիրաբը և հանկարծ զգաց, որ արդեն դրսում է խոսում, իջնում է սանդուղքով ու խոսում է ինքն իրեն, հայհոյում ու իջնում, հա իջնում է ասես անվերջանալի, ոլոր-մոլոր սանդուղքով:

Ուրեմն՝ երեք ամիս առաջ կարող էր նույնն անել և ոչ տառապել, ոչ էլ երագում ավտո տեսնել: Իսկ եթե հիմա չաներ, ուրեմն՝ դեռ առնվազն երեք ամիս էլ պետք է գար ու գնար՝ հավատալով, թե դեռ ավտո չեն ստացել, թե ստացածը կողոպտել են ճանապարհին, իսկ այն ավտոները, որ բակում շարված են, ոչ մեկն էլ բանի պետք չէ, հետ են ուղարկելու գործարան՝ վերանորոգման: Վա՛յ, Լեռնիկ, Լեռնիկ, վա՛յ, սրիկա, ոնց է պտտվել-պտտվել ու էլի բուն դրել մի անկ-

յունում, որտեղ կարող է փող պոկել մարդկանցից: Վիրաբը խոցված էր մինչև հոգու խորքը: Մի պահ նույնիսկ մտածեց ետ դառնալ ու նույն պատմությունը սարքել, ինչպես մաքրման գրասենյակում: Բայց անմիջապես էլ թողեց այդ միտքը: Նախ շատ երկար էր ու ոլոր-մոլոր վերև տանող սանդուղքը: Հետո ամաչում էր: Ինչքան էլ տարօրինակ թվա՝ Վիրաբն ինքն էր ամաչում:

Նա բացեց տան դուռը և հրճվանքը զսպելով, որքան կարող էր անտարբեր, կնոջն ու աղջկան ասաց.

- Գնացե՛ք բալկոն ու ներքև՝ նայեք:

- Հը՞, եղա՞վ,- ծիծաղեց Մարգոն ու պատշգամբ նետվեց:

Իսկ երբ քիչ անց պատշգամբ ելավ նաև Վիրաբը, տեսավ, որ Մարգոն հպարտությունից շողացող աչքերով բակում հավաքված հարևաններին է նայում, իսկ Սուսանը պատշգամբի երկաթե ճաղերից բռնած վեր-վեր է ցատկում ու երջանիկ ճչում.

- Մեր հայրիկի ավ-տո՛ն, մեր հայրիկի ավ-տո՛ն...

- Լա՛վ, ամոթ է, նե՛րս եկեք,- զգալով, որ կուրծքը ուռչում է հուզմունքից, սաստեց Վիրաբը:

- Հենց հիմա մեզ տանում ես ման գալու,- վճռեց Մարգոն:

- Չէ՛, Մարգո՛,- ասաց Վիրաբը,- մի՛ նեղանա, բայց այդ օրը ես էնքան եմ երագումս տեսել, որ ուրիշ տեսակ չեմ ուզում: Վաղն իմ հանգստյան օրն է: Ձու ես խաշում՝ թարխունով, կարտոֆիլ ես խաշում՝ սամիթով, միս ես խաշում ու կարմիր լոբի, իսկ մնացածն արդեն ինչ-որ ուզում ես, վաղը լցվում ենք ավտոն, գնում ենք շուկայի մոտով, լավաշ ու միրգ ենք առնում ու թը՛ռ, դեպի Ծաղկաձոր: Ո՞նց է:

Բայց Սուսանի երջանիկ ճիչ-աղաղակը չթողեց, որ նա լսեր Մարգոյի պատասխանը:

Հետո, երբ Վիրաբը երբեմն-երբեմն մտաբերում էր իր անցկացրած ուրախ օրերը, առաջին հերթին այդ օրն էր հայտնվում աչքի առաջ:

Բրդե հաստ ծածկոցները փռել էին բացատում, անտառի փեշին, ծաղիկների մեջ: Սուսանը կուշտ կերել ու հիմա գառան նման խաղում էր խոտերի մեջ, ծաղիկներ քաղում ու մատների մեջ ամուր բռնած վազում ծնողների մոտ:

- Հայրի՛կ, էս քեզ համար եմ քաղել:

- Էս էլ քեզ համար, մա՛մ:

Վիրաբն ու Մարգոն այնքան բան ունեին իրար ասելու, որ խոսել չէին ուզում: Նայում էին Սուսանին, նայում էին իրար ու ժպտում: Հետո Մարգոն ասաց.

- Էս բարձր գլխիդ տակ դիր ու քնիր մի քիչ, կյա՛նք ջան:

Վիրաբը սուտ տրտնջաց.

- Ճանճերը հանգիստ չեն տա:

- Չե՛մ թողնի քեզ մոտիկ գան, կքշեմ,- ժպտաց Մարգոն ու ձեռքն առավ ուռննու ճյուղը, որով քիչ առաջ ճանճերին սփռոցից էր հավաճում:

Վիրաբը պառկեց մեջքի վրա, գլուխը թաղեց փափուկ բարձի մեջ, դեպի երկինք նայեց ու մրմնջաց.

- Փա՛ռքդ շատ, որբերի՛ աստված:

- Ի՞նչ,- նրա վրա թեքվեց Մարգոն:

- Արգամ Թոռյանին հիշեցի,- ասաց Վիրաբը՝ համարյա քնի մեջ:

Ու անմիջապես էլ երագ տեսավ: Տեսավ՝ իբր կանգնած է բարձր մի քարաժայռի վրա ու ոտքերի տակ ալեկոծվող ծովին է նայում: Այսինքն՝ ծո՛վ էր, թե Սևանա լիճն էր, Վիրաբը չէր կարողանում որոշել: Միայն թե կանգնած էր քարաժայռի վրա, ոտքերի տակ ալեկոծվող ջրերին էր նայում ու այրվող, կարմիր մայրամուտին ու մրմնջում. «Փառքդ շատ, տե՛ր աստված»:

Ու մեկ էլ հանկարծ խորին զարմանքով նկատեց, որ մայր մտնող արեգակի բոտրագույն օղակների միջից հայտնվելով, ու ջրերի վրա արեգակի նետած շողշողուն ճառագայթի վրայով հանդարտ քայլերով, իրեն է մոտենում երկար մորուքով մի ծերունի: Նրա հագուստն ասես փրփուրներից ու ամպի քուլաններից լիներ: Որտե՞ր էմ հանդիպել այս մարդուն, մտածեց Վիրաբը ու միանգամից դող անցավ մարմնով: Հիշեց, որ Էջմիածնի Մայր տաճարում, սրբապատկերի վրա է տեսել: Ուրեց ինչ-որ բան ասել, կարկամեց լեզուն: Իսկ ծերունին հանդարտ ու վեհաքայլ մոտեցավ քարաժայռին, կանգ առավ ալիքների բարձրացող մշուշի մեջ, բարձրացրեց ալեհեր գլուխն ու ասաց.

- Վերջերս շատ ես իմ անունը տալիս, Վիրա՛բ:

Վիրաբը ծնկի իջավ ակամա, ջերմեռանդորեն առաջ պարզեց ձեռքերն ու ինքն էլ զարմացած, թե ինչքան պարզ ու զրնգուն է հնչում ձայնը, բացականչեց.

- Շնորհակալ եմ քեզ, որբերի՛ աստված:

Բայց ծերունին դանդաղորեն բարձրացրեց աջը և ընդհատեց Վիրաբին.

- Քո դժբախտությունը առաքինություն և առավելություն մի՛ դարձրու, որդյա՛կ իմ: Բոլոր մարդ-արարածներն էլ իմ ստեղծածն են և հավասար են: Ես ամբողջ մարդկության արարիչն եմ:

- Շնորհակալ եմ քեզ, տե՛ր աստված,- բացականչեց Վիրաբը՝ կրկին զարմանալով, որ այդքան զրնգուն է ձայնը ու ամաչելով, որ մի տեսակ կերկերուն են ստացվում խոսքերը և աստված կարող է մտածել, թե ինքը կեղծում ու շողոքորթում է:- Ես տո՛ւն չունեի, ու դու ինձ տուն տվե-

ցիր, ես կահույք չունեի, և դու ինձ կահույք տվեցիր, ես ավտո՝ չունեի, և դու ինձ ավտո տվեցիր...

- Այդ բոլորը քեզ քաղսովետն է տվել,- հանկարծ գայրացավ աստված:

- Ի՞նչ,- ականջներին չհավատալով, հարցրեց Վիրաբը, բայց աստված հարկ չհամարեց անդրադառնալ այդ հարցին:

- Տուն, տեղ, ունեցվածք, դրանք անմիտ բաներ են, Վիրա՛բ, ունայնություն,- խստորեն ասաց ծերունին,- դու ամենակարևորն ես մոռացել, և ես ուզում եմ հիշեցնել քեզ ամենակարևորը: Ես քեզ հոգի եմ տվել և ավելին՝ ես քեզ անմահություն եմ տվել հանձինս քո գավակի, որ քեզանից հետո երկիրը չամայանա: Ահա թե ինչ եմ ես պարզել քեզ: Եվ դու պիտի հասկանաս, թե ինչու եմ ես քեզ հոգի տվել ու տվել գավակ, տղա՛ս: Հոգի և գավակ... Հոգի և գավակ...

Վիրաբը, որ երկյուղածությունից խոնարհել էր գլուխը՝ ծերունու խոսքի ժամանակ, հանկարծ զգաց, որ աստծո ձայնը էլի է լսել: Հատկապես, երբ ասաց. «տղա՛ս»: Շատ ծանոթ ձայն էր: Ու միանգամից հիշեց, որ այդ ձայնով ավտոտեխնիկումի դիրեկտոր Արգամ Թոռչյանն է խոսում, և միայն նա է, որ իրեն ասում է «տղա՛ս»:

«Մա՞ ինչ բան է», - զարմացած մտածեց նա ու ընդոստ բարձրացրեց գլուխը... սառը քրտինքի մեջ կորած: Մի պահ տրորեց աչքերը, չհասկանալով, թե որտեղ է գտնվում, սարսափեց միանգամից ու գոռաց.

- Սուսանս որտե՞ղ է, Սուսանս:

- Քեզ ի՞նչ պատահեց, ա՛յ տղա,- լսեց նա Մարգոյի ձայնը:- Երազ տեսա՞ր: Երեխան հրեն խաղում է խոտերի մեջ:

Վիրաբը դեռ դողում էր:

- Ծանր երազ տեսա, շատ ծանր երազ,- դեռ կարգին չսթափվելով մղձավանջից, կմկմալով ու կցկտուր երազը պատմեց Վիրաբը:- Սուսանին կանչիր ինձ մոտ, Մարգո ջան:

Նա գրկեց աղջկան, որից ծաղկի ու հողի հոտ էր գալիս, համբուրեց տենդորեն, խելահեղ, այնքան ուժգին, որ Սուսանը չդիմացավ:

- Բա դա պաշէ՞լ է,- ասաց նա լացակումած:

Իսկ երբ երեխան հեռացել էր նորից, երկար, երկար նայեց նրան ու դառնալով կնոջն, ասաց.

- Մարգո՛, երևի դա լավ բան չի, բայց ես Սուսանին էնքան եմ սիրում, էնքան եմ սիրում, որ երբ մտածում եմ, թե մի օր...չի լինելու, մեռնելու է,- նա նկատեց կնոջ ձեռքի ջղային շարժումը և շարունակեց շտապով,- հիմա չէ, է՛, աստված հեռու տանի, հետո՛, հետո՛, թեկուզ հարյուր տարեկան դառնա... Որ մտածում եմ, թե մի օր չի լինելու, ուզում եմ հենց հիմա սպանեմ ինձ:

Մարգոն, ինչպես միշտ, գործնական էր.

- Քո երազը նշան է,- ասաց նա: -Մյուս կիրակի Էջմիածնում իմ ձեռքով մի ոչխար եմ մատաղ անելու: Դու ուզում ես արի, ուզում ես՝ մի արի: Անելու եմ:

*

* *

Վիրաբն ավտոմեքենան նորակառույց շենքի բակը մտցրեց, ձեռքը վերցրեց պղնձե զանգն ու սկսեց թափահարել: Միանգամից խախտվեց վաղորդյան անդորրը, ճնճղուկները վախեցած դուրս թափվեցին ծառերի սաղարթների միջից ու սկսեցին տագնապահար ճախրել օդում, մանկական հրապարակում, հենց կարուսելի նստարաններից մեկի վրա քնած շունն արթնացավ ու փախավ հաչելով, շենքի լուսամուտների ետևում հայտնվեցին դժգոհ, քնաթաթախ դեմքեր:

Հիմա կսկսվի, մտածեց Վիրաբը՝ շարունակելով թափահարել զանգը: Առաջինը տիկին Էմման հայտնվեց առաջին հարկի պատշգամբում, չարությամբ նայեց Վիրաբին, ինչ-որ բան բղավեց ու մատով ցույց տվեց ձեռքի ժամացույցը: Զանգի դողանջների տակ Վիրաբը բնականաբար չլսեց, թե այսօր հատկապես ինչ է ասում տիկին Էմման, բայց քանի որ այդ արարողությունը կատարվում էր ամեն օր, Վիրաբն անգիր գիտեր տիկին Էմմայի հայտարարություն-բողոքի բովանդակությունը:

- Ինչո՞ւ եք առավոտ շուտ արթնացնում մարդկանց, անխի՛ղճ անիրավներ, դեռ տասը բուպե կա:

Նրա ժամացույցը չգիտես ինչու միշտ տասը բուպե առաջ էր լինում:

Հետո շենքի մուտքերից հայտնվեցին մյուս բնակիչները՝ դույլերով, տուփերով, արկղերով, դեռ անվլա ու կարգին չհագնված, ամաչելով նայել իրար ու բարևել: Մեկը շտապելուց մոռացել էր հագնել գուլպաները և մի գուլպայով էր եկել, երկրորդը բիզուդիների մի մասը գլխին ցցված էր եկել, երրորդն ուղղակի մերկ մարմնի վրա գցել էր խալաթը ու մի ձեռքով խալաթն էր բռնել, մյուսով՝ դույլը, չորրորդը եկել էր լրիվ հագնված, նույնիսկ քողը փետրավոր գլխարկից կախ՝ ասես թատրոն էր շտապում: Իսկ հիմնականում աղբ թափողները տղամարդիկ էին. տարբեր հասակի, գեր ու նիհար մարդիկ՝ հագնված, կիսահագնված ու գրեթե մերկ: Վիրաբը կարեկցանքով էր նայում նրանցից մեկին՝ իմանալով, որ մենակ մարդ է, և մյուսին, որովհետև երկար ժամանակ հիվանդ է կինը, ու գրեթե ասելությամբ կամ արհամարհանքով էր դիտում մեծ ու փոքր պաշտոնյաներին, որոնք հիմնարկում ման են գալիս քիթը ցցած, ահ ու դողի մեջ են պահում ստորադրյալներին, բայց չեն համարձակվում ոչ մի տեղ չաշխատող, քսված-քսմված իրենց կանանց համոզել, որ ոչինչ էլ չի պատահի, եթե մեկ-մեկ էլ նրանք թափեն աղբը: Նրան հատկապես զայրացնում էր կապի մինիստրի տեղակալը, որը իրեն սպասող վարորդի աչքի առաջ, ծանր-ծանր քաշ տալով, տեղափոխում էր աղբով լի բաց արկղերն ու տուփերը՝ ծնոտով ամենավերևի տուփը պահելով, և դեռ թափելուց առաջ էլ վերև իրենց տան պատշգամբին էր նայում, սպասելով բազրիքից կախված ջահել կնոջ վերջին կարգադրությանը:

- Մացա՛կ Գավրիի՛չ,- ձայն էր տալիս կինը,- բոլորը գցի՛, բայց վերևի տուփը ե՛տ բեր: Դատարկի նոր բեր, հա ...

- Եղավ, Ալլոչկա,- սեղմած ծնոտների արանքից ասում էր մինիստրի տեղակալը,- եղավ, հոգի՛ ջան:

Տնքտնքալով ավտոմեքենայի թափքի մեջ էր լցնում արկղերը և դատարկ տուփը ձեռքին բռնած խիստ դեմքով դառնում էր Վիրաբին:

- Մա ի՞նչ խայտառակություն է, չեք կարո՞ղ մեքենան մեր մուտքի մոտ կանգնեցնել: Ի՞նչ է, զանգ տա՞մ ձեր պետին:

- Չա՛նգ տվեք,- հանգիստ պատասխանում է Վիրաբը:

Նրան զարմացնում և ինչ-որ չափով նույնիսկ վիշտ էր պատճառում, որ աղբ թափողների մեջ քիչ են ջահելները և երեխաները: Եթե չլինեն, հասկանալի է, բայց կան, չէ՞: Հրեն մեկը պատշգամբում վեր-վեր է ցատկում պարանով, մյուսը պտտվում է առաստաղից կախված օղակների վրա, երրորդը գապանակ է ձգում՝ մկաններն ուժեղացնելու համար: Ինչո՞ւ իրենց ծնողներին չեն հարգում, ինչո՞ւ չեն ուզում թեթևացնել նրանց հոգսը, տեղում աննպատակ վազելու փոխարեն՝ աղբը ձեռքիդ մինչև ավտոմեքենան վազի, էլի: Եվ շատ էր հուզվում, երբ փոքրիկների էր տեսնում, որոնք մի կողմի վրա թեքված, ծանր դույլը մյուս ձեռքին, կարմրատակած, բայց արժանապատվությամբ տանում էին իրենց բեռը: Վիրաբը չէր էլ թողնում, որ նրանք ավտոմեքենային հասնեն, ընդառաջ էր գալիս, ձեռքերից վերցնում աղբը, դատարկում, ետ վերադարձնում դույլը և հետն էլ անպայման ասում:

- Ապրե՛ս, հայրդ թող ուրախանա, որ քեզ նման տղա ունի:

- Ապրե՛ս, աղջի՛կ ջան, ապագադ համարի ապահովված:

Իսկ ընդհանրապես գտնում էր, որ թե իր առաջարկները, թե այս որոշումը ճարահատված լինելու արդյունք է, ուրիշ ոչինչ: Հիմա, ճիշտ է, անհամեմատ մաքուր են բակերն ու փողոցները, բայց ի՞նչ գնով: Մարդիկ գերի են դարձել աղբին, բոպեն մեկ ցած են նայում լուսամուտից կամ անջատում ռադիոն, որ տեսնեն չի՞ զնգզնգում արդյոք աղբահավաք ավտոմեքենան: Բոլորն էլ հո նույն տեղում չեն աշխատում. մարդիկ կան, որ տասը կիլոմետր ճանապարհ են անցնում՝ իրենց հիմնարկը հասնելու համար: Սպասում են ավտոմեքենային, ուշանում են, դժգոհում են: Բայց ի՞նչ անի ինքը: Հո հնարավոր չէ նույն վայրկյանին ամեն տեղ լինել: Ու այլևս չի վիրավորվում, այլ միայն ծիծաղում է, երբ հանկարծ որևէ բակից հեռանալիս մեկ էլ հուսահատ աղաղակներ է լսում:

- Ա՛ղբ, ա՛ղբ ջան, սպասի՛ր, ցա՛վդ տանեմ...

Ի՞նչ անեն մարդիկ, ամռանը տանը աղբ թողնե՞լ կլինի: Չի լինի: Դու ինչ որոշում ուզում ես ընդունի: Որևէ կերպ հնարը գտնում են: Աղբը շատ զգուշությամբ ու ճաշակով փաթեթավորում են, նույնիսկ՝ կապում ժապավենով, որ տեսնողը մտածի, թե հյուր է գնում մարդը և ահա, նվեր է տանում: Ու փողոցում որևէ տեղ, երբ շրջակայքում ոչ ոք չի լինում, թողնում են նստարանին, նետում պատի տակ, դնում ծխախոտի կրճոնների կամ պաղպաղակի թղթերի համար

նախատեսված փոքրիկ աղբանոթների վրա: Ի՞նչ կարող ես անել: Մարդիկ կամ քնով են անցել, կամ աշխատել են գիշերը, կամ ստիպված են շատ ավելի վաղ աշխատանքի գնալ: Վիրաբը չի նեղանում նրանցից, չի սրտնեղում, ուղղակի պլանից դուրս, օրվա մեջ մի անգամ էլ է անցնում իր երթուղով ու հավաքում տոնականորեն ձևավորված փաթեթները:

Վիրաբը հիշեց ու ժպտաց:

Մի անգամ շատ ծիծաղելի բան ստացվեց: Վիրաբը հավաքում էր այստեղ-այնտեղ նետած գույնզգույն ժապավեններով կապված փաթեթներն ու տորթի տուփերը, երբ փաթեթներից մեկը, չգիտես ինչու, կասկածելի թվաց նրան: Բացեց ու տեսավ, որ նվեր է. սեղանի մի գեղեցիկ զարթուցիչ, երկու գույզ գուլպա և տղամարդու օձանելիքի մի տուփ: Ուրեմն՝ անկասկած մարդիկ երկու փաթեթով են դուրս եկել տնից ու շփոթել են. նվերը նետել են, իսկ աղբը տարել նվեր: Սկզբում մի լավ ծիծաղեց Վիրաբը, բայց հետո մտածեց ի՞նչ անի, ինչպե՞ս գտնի տիրոջը: Ո՞ւմ հարցնի: Շենքը հսկայական, բնակիչները՝ հարյուրավոր: Ու մեկ էլ աչքը նորից ընկավ զարթուցիչին, որի պատվանդանի վրա փորագրված էր. «Մեր սիրելի թոռնիկ Կարենին: Պապիկ ու տատիկ Սուքիասյաններ»։ Վիրաբը հիանալի էր ճանաչում պապիկ ու տատիկ Սուքիասյաններին և նույնիսկ նրանց թոռնիկ Կարենին, որը վերջերս էր բնակարան ստացել Ավանում ու տեղափոխվել: Այնպես որ երեկոյան, փաթեթը ձեռքին, սեղմեց Սուքիասյանների տան դռան զանգի կոճակը:

Թե ինչ կատարվեց, նկարագրելն անհնարին է:

Ծերունիները և՛ ծիծաղում էին, և՛ լաց էին լինում արցունքի միջից, իրար ընդհատելով պատմում, թե ինչ հիմար վիճակի մեջ ընկան, երբ թոռնիկը մյուս հյուրերի մոտ հանդիսավոր բացեց փաթեթը, Վիրաբին ստիպում էին էլի մի բաժակ թեյ խմել, իսկ իրենք նստել, հիացած, երախտագիտությամբ նայում էին նրան:

Իսկ մի անգամ բոլորովին հակառակը եղավ:

Արդեն այնտեղ, Սովետաշենի աղբանոցում մեքենան դատարկելու ժամանակ, Վիրաբը հանկարծ ինչ-որ փոքրիկ, բայց շատ փայլուն բան նկատեց: Վերցրեց ու տեսավ, որ մատանի է, հարսանեկան կլոր ոսկե օղ: Ուղիղ երեք օր մատանու տիրոջն էր փնտրում Վիրաբը՝ զգուշորեն հարց ու փորձ անելով իր թաղամասի բնակիչներին և ի վերջո պարզվեց, որ բարձրահարկ շենքի բնակիչ Էմման է մատանին կորցրել, այն նույն տիկին Էմման, որ առավոտները ձեռքի ժամացույցի ապակուն է թխկթխկացնում՝ Վիրաբին տեսնելիս:

Նույն ձևով, երեկոյան Վիրաբը այցելեց տիկին Էմմային ու հարցրեց.

- Դո՞ւք եք մատանի կորցրել:

- Հա՛, - վեր թռավ տեղից տիկին Էմման:

- Ի՞նչ տեսակ մատանի է, - այնուամենայնիվ հարկ համարեց հետաքրքրվել Վիրաբը:

- Օղ է, հարսանիքիս իմ ամուսնու նվերը, մաքուր ոսկուց՝ 980 պրոբի:

- Մա՞ է,- հարցրեց Վիրաբն ու նրան մեկնեց մատանին:

Տիկին Էմման վերցրեց ոսկե օղը, զննեց, չգիտես ինչու հազցրեց մատին, հանեց, նորից հազցրեց ու հիմա էլ կասկածամտորեն Վիրաբնն զննելով, հարցրեց.

- Բայց ես երեք օր առաջ եմ կորցրել, ինչո՞ւ ես հիմա բերում:

- Դրել էի մատիս, ուրախանում էի,- գայրացավ Վիրաբն ու դուրս եկավ:

Իսկ դրսում, այնուամենայնիվ, ժպտաց: Ի՞նչ կարող ես ասել՝ որքան մարդ, այնքան բնավորություն:

Վիրաբն ավտոմեքենան հանեց մայրուղուց, թեքեց ու դանդաղ տարավ Առափնյա փողոցով: Դա նրա սիրած փողոցն էր, տունն էր: Այդ փողոցում ժամանակակից հսկայական երկնաքերներ չկային: Ավելի շատ՝ առանձնատներ էին և մի քանի ցածրահարկ շենքեր, որ կոռպերատիվ կարգով, չորս-հինգ հոգով միանալով, կառուցել էին բնակիչները: Տասնհինգ տարուց ավելի Վիրաբն այդ փողոցով էր անցնում-դառնում ամեն օր՝ օրական մի քանի անգամ տներից հեռացնելով աղբը: Նա այդ փողոցի բնակիչներին ճանաչում էր մեկ առ մեկ, ծերունիներից սկսած մինչև մատնաչափ երեխաները, գիտեր թե ով որտեղ է աշխատում, ինչ է անում, ինչով է ապրում և դրա համար նույնիսկ կարիք չունեք որևէ մեկին որևէ բան հարցնելու:

Նրան ամեն ինչ պատմում էր աղբը:

Աղբը բաց գրքի նման դրված էր Վիրաբնի առաջ և նրան մնում էր միայն կարդալ, որպեսզի իմանա, թե ում տանն ինչ է կատարվում: Եվ դա հարյուր անգամ ավելի հեշտ էր, քան որսորդի համար, որը հետքեր է կարդում անտառի արահետների վրա: Դե թե նախորդ օրն ինչ են կերել մարդիկ, դատարկ բան է իմանալ, հատկապես Երևանում, որտեղ ավելի շատ թափում են, քան ուտում: Իսկ այդ թափածով էլ հանգիստ կարելի է որոշել, թե տանտերը նույն աշխատանքի՞ն է, թե տեղափոխել են, առա՞ջ են քաշել, թե հանել են գործից: Դա հեչ: Բայց Վիրաբնը, նայելով աղբին, անմիջապես կարող էր որոշել նույնիսկ, թե, ասենք, տանտիրոջ երեխան փոխադրվել է հաջորդ դասարան, թե՛ մնացել նույն դասարանում: Եվ այդտեղ մի առանձին բարդություն չկա. բավական է տարեվերջին հետևել, թե տվյալ տնից և՛ ս կապոցներով դեն են նետում հին դասագրքերը, ինչպես մյուս տներից: Կամ, եթե աղբի մեջ դեղորայքի դատարկ սրվակներ են, մանանեխաթղթի ճմռված թրջոցներ, դժվար է որոշել, թե այդ տանը հիվանդ կա: Իսկ եթե նյարդայնորեն գրված ու պատառոտված թղթեր են, պարզ չի՞, որ մարդուն հեռացրել են աշխատանքից, և նա ապարդյուն փորձում է վերականգնել իրեն: Կամ եթե միայնակ կնոջ տնից, որի ամուսինը գործուղման մեջ է, առավոտ վաղ խմիչքի շշեր են թափում, մի թե իմաստուն պիտի լինել՝ հասկանալու համար, որ կինն այնքան էլ միայնակ չի եղել:

Մի անգամ Վիրաբնը խիստ զարմացրեց ակադեմիկոս Պարսամյանին:

- Բժշկին կասեմ:

- Ի՞նչ,- տնքաց անկողնում պառկած հիվանդը:

- Որ նրա ասածները հաշվի չեք առնում ու չեք հետևում ձեզ:
- Ինչի՞ց եզրակացրիք, Վիրա՛բ,- զարմացավ ծերունին:
- Հոգիս դուրս եկավ ձեր դեղերը տուփերով թափելուց,- ասաց Վիրաբը:- Կասեմ:

Այնժամ ակադեմիկոսը ծիծաղեց, հազաց, հազաց ու հազի միջից ասաց.

- Մի հին անեկդոտ կա, Վիրա՛բ, բայց շատ է ինձ դուր գալիս: Ասում է՝ բժիշկը դեղատոմս է գրում, որովհետև ուզում է ապրել: Դեղագործն էլ դեղ է պատրաստում, որովհետև ուզում է ապրել: Իսկ հիվանդն էլ դեն է գցում դեղը, որովհետև ինքն էլ է ուզում ապրել: Լավ է, չէ՞:

Միայն հիվանդ ժամանակ չէ, որ Վիրաբը այցի է գնում ակադեմիկոսին: Օրական երկու անգամ սեղմում է նրա զանգի կոճակը, որ անձամբ ինքը ակադեմիկոսի աղբը թափի: Եվ դա այնպես է անում, ասես ակադեմիկոսը լավություն է անում իրեն: Շատ է հարգում Վիրաբը ակադեմիկոս Պարսամյանին ու մի քիչ էլ խղճում է: Մահացել է կինը, մնացել է մենակ: Հիանալի որդի ունի, գիտությունների դոկտոր է, բայց նա էլ ինստիտուտ է դեկավարում Կիրովականում և հասկանալի է, որ ընտանիքով այնտեղ էլ մնում է: Ամեն կիրակի, առանց բացառության, որդին, հարսն ու թոռները այցի են գալիս ակադեմիկոսին: Հարսը մի լավ աղջիկ է, ուրախ, ասող-խոսող, սրբում, հավաքում է տունը, մի քանի տեսակ ճաշ է եփում, ամեն կաթսայի կափարիչի վրա թուղթ կպցնում, թե որն ինչ է, ու տեղավորում սառնարանում, լվանում, չորացնում, արդուկում է սկեսրայրի շորերը ու թե ոնց է այդ ամենը հասցնում, միայն ինքը գիտե: Ավարտում է գործը, ու, մինչ ամուսինն ու երեխաները վազվզում են փոքրիկ այգում, նստում նարդի է խաղում ակադեմիկոսի հետ: Ու այնպես է ստացվում, որ միշտ տարվում է՝ անասելի հրճվանք պատճառելով այդ մեծ երեխային: Ակադեմիկոսը բավականությամբ շփում է ձեռքերը՝ հաղթական նայում հարսին ու հարցնում.

- Հը, ո՞նց ես, ո՞նց, հարսի՛կ ջան:
- Ո՞նց պիտի լինեմ, ձեր ձեռքը կրակն եմ ընկել,- հառաչում է հարսը:

Եվ ակադեմիկոս Պարսամյանը համբուրում է նրա ձեռքերն ու ասում.

- Սա իմ կողմից, սա էլ Թագուհուս կողմից,- ու շրջվում է, որ հարսն իբր չտեսնի իր արցունքները:

Վիրաբը սեղմեց զանգի կոճակը և, դռան հետևում հողաթափերի ծանոթ քստքստոցը լսելով, ուրախացավ: Ուրեմն՝ ողջ-առողջ է ակադեմիկոսը: Ահարոն Պարսամյանը բացեց դուռը, ժպտաց.

- Բարի լույս, նե՛րս եկ, Վիրա՛բ:
- Չէ՛,- ասաց Վիրաբը,- գործը նոր եմ սկսում: Աղբի ետևից եմ եկել:

Ակադեմիկոսը մեղավորի նման տարածեց ձեռքերը:

- Աղբ չկա, Վիրա՛բ:

- Ո՞նց թե չկա,- զարմացավ Վիրաբը:- Ոչինչ չե՞ք կերել:

Ծերունին ժպտաց.

- Ինչ որ կար, լրիվ կերել եմ: Ոչինչ չեմ թողել, Վիրա՛բ:

- Թե չէ, գիտե՞ք, հա՛, որ հարսիկին կասեմ,- սպառնաց Վիրաբը:

- Վաղը ե՛կ, մի քիչ գրույց անենք,- ասաց Պարսամյանը:

- Եթե չեմ խանգարի,- երջանկացավ Վիրաբը:

- Եթե խանգարեիր, դուռն էլ չէի բացի,- ծիծաղեց Պարսամյանը:

Որ Վիրաբը մեծ հաճույք էր զգում ակադեմիկոսի հետ զրուցելիս, ինքնըստինքյան հասկանալի էր նրան: Բայց որ ակադեմիկոսն էր ուզում տեսնել Վիրաբին, զրուցել հետը՝ հպարտությամբ էր լցնում աղբահավաքի սիրտը: Գրեթե քսան տարի էր, ինչ բարեկամություն էին անում նրանք և միայն մի հարցում էր շարունակ նեղվում Վիրաբը: Թե ինչպես դիմի նրան: Երևի պետք է ընկեր Պարսամյան ասեր, բայց չէր ասում, ամաչում էր: Պարսամյանն իրեն ի՞նչ ընկեր: Փորձեց անուն-հայրանունով դիմել՝ ակադեմիկոսը կտրականապես արգելեց: Հայերեն չէ, ասաց: Մտածեց ասել՝ ընկեր ակադեմիկոս, բայց դա ավելի վատ էր հնչում, քան ընկեր Պարսամյանը: Ի վերջո որոշեց որքան հնարավոր է՝ ոչինչ էլ չասել: Երբ մի անգամ Թբիլիսի էր գնացել՝ առաջավոր փորձի փոխանակման, վերադառնալուց հետո ակադեմիկոսին հարցրեց.

- Շատ ներողություն,- բայց մենք «բատոնոյի» պես բառ չունե՞նք:

- Ունենք,- ծիծաղեց Պարսամյանը, որին վաղուց հայտնի էր Վիրաբի հետաքրքրասիրության գաղտնիքը:- Կարող ենք «պարոն» ասել, կարող ենք «տեար» ասել, բայց դրանք այլ իմաստ են ստացել, չեն տարածվում ժողովրդի մեջ և այդ հարցը թերևս պետականորեն պետք է լուծվի:

Վիրաբը հառաչեց ու էլ ոչինչ չասաց:

Ակադեմիկոս Պարսամյանի տան դիմաց ապրում էր «Գլխբակալեա» կոչվող գրասենյակի պահեստապետ Կառլոսը՝ կարճահասակ, կլոր որովայնով, շատ շարժուն ու շատ ճարպիկ մի մարդ, որն ուտում-խմում էր ամբողջ օրն ու հատկապես երեկոները, իսկ առավոտյան փորձում էր վեր բարձրացնել ջինսի կախ ընկած գոտին, չէր կարողանում, վշտացած նայում էր դուրս ցցված փորին ու տնքում՝ բախտից նեղացած.

- Արա՛, էդքան էլ պահում եմ ինձ, բայց փորս չի իջնում, էլի: Մուտ բան ա, Երևանի անտեր ջրից ա, ջրի՛ց:

Առաջին օրերին նկատելով, որ Վիրաբն ինքն է ակադեմիկոս Պարսամյանի տնից հանում աղբը, Կառլոսը մի առավոտ արագորեն մոտեցավ Վիրաբին, ապարդյուն վեր քաշեց ջինսը, գրպանից երկու հատ ճմռթված հինգանոց հանեց, մտցրեց Վիրաբի գրպանն ու ասաց.

- Էզուցվանից մեր աղբն էլ կհանես, ախպե՛ր:

- Չ՛ի լինի,- դրամը ետ վերադարձրեց Վիրաբը,- կարգ կա:
- Թե քի՞չ ա, էլի տամ,- զարմացավ Կառլոսը:
- Չէ՛,- ասաց Վիրաբը,- որ տասնապատիկ էլ տաս՝ չի լինի:
- Ինչի՞, դու էդ ինչի՞ տեր ես,- զարմացավ պահեստապետը:
- Իմ աշխատավարձը քոնից մի հինգ անգամ ավելի կլինի,- հանգիստ ասաց Վիրաբը:
- Աշխատավարձը...- հեզնանքով ձգեց Կառլոսը, բայց էլ ոչինչ չասաց:

Իսկ երեկոյան Վիրաբը լսեց, և Կառլոսը հաստատ դիտմամբ էր բարձր խոսում, որ նա լսի, թե պահեստապետն ինչ ասաց իր հարևան դերձակ Աբրահամին.

- Արա՛, որ սրան տեսնում եմ, պատռելս գալիս ա: Ակադեմիկոսի աղբը ձրի թափում ա, իմը փողով չի թափում:

Պահեստապետին հակառակ, Վիրաբը խորին հարգանք ուներ նրա կնոջ նկատմամբ: Համեստ, ամաչկոտ կին էր: Որքան էլ տարօրինակ թվա, հարստությունը կարծես թե չէր փչացրել նրան: Նա նույնիսկ անհարմար էր զգում իրենց ապրելակերպի և հատկապես աղբի համար, որ բերում էր թափելու: Ամբողջ Առափնյա փողոցում ոչ մի տուն այդպիսի ապրանքներ չէր մտնում, ինչպես պահեստապետի տունը: Ամեն ինչ արտասահմանյան էին՝ շշերը, շոկոլադների տուփերը, պահածոները՝ վառ, գունեղ պիտակներով ու էկզոտիկ նկարներով: Եվ ամաչելով դրանից, տիկին Հասմիկը այդ ամենը խնամքով թաքցնում էր որևէ հին, տեղական արկղի մեջ ու նոր էր միայն բերում ու իր ձեռքով նետում մեքենայի թափքը:

Իսկ դերձակ Աբրահամը՝ հակառակը: Մովորական աղբը առանձին էր բերում փաթաթած, իսկ ասենք իսպանական ձիթապտղի տուփը՝ առանձին և մի առանձնակի հպարտությամբ: Տուփը ցույց էր տալիս Վիրաբին ու քմծիծաղ տալիս.

- Երկու օրում կերան լակոտները, զեյթուն եմ ասել: Բա չէ՛ Բաքվի զեյթունը: Խակ դամբուլ լինի ասես:

- Բեյրութում զեյթուն կա՞ր,- խոսեցնում էր Վիրաբը:

- Բեյրութում: Բեյրութում ի՞նչ չկար, մա՛նչս: Բեյրութում ո՞վ էր իսպանականի երեսին նայողը, հունական զեյթուն կուտեինք, սև, փայլուն, ամեն մեկը մի ընկույզի չափ, բաբա՛ւ: Բեյրութում ի՞նչ չկար՝ քիշմիշ չամիչն ասես, բաղամն ու լեբլեբին ասես... Լեբլեբի կերած կա՞ս: Բա ... Մեջն ի՞նչ, քանդեցին, ավերակ դարձրին Իսրայելն ու Ամերիկան, գետինն անցնեն անիրավները: Հեռատեսիլի մեջ կնայեմ՝ կտեսնեմ ու կուլամ, մա՛նչս:

Ակադեմիկոսի առանձնաշենքի շարքում հաջորդը մի տուն էր, որի տերը կնոջ անունով երեք սենյականոց բնակարան ուներ քաղաքի կենտրոնում, հենց «Անի» հյուրանոցի շենքի դիմաց, իսկ այս տունը վարձով էր տալիս ուսանողների և նորապսակների, մի խիստ զգուշացումով,

որը նույնիսկ պայմանագրի մեջ էր արտահայտված. թե հենց երեխա ունեցան՝ անմիջապես պետք է ազատեն բնակարանը:

Այդ տնից աղբ գրեթե դուրս չէր գալիս, բացի խանութում վաճառվող փոքրիկ ձմերուկների բարեխղճորեն մաքրված, բարակ կեղևներից:

Չունևոր, բայց շատ հպարտ էր ուսանողների հարևանը՝ ֆիզկուլտուրայի դասատու Ստեփան Մադոյանը: Եվ հպարտանալու իրավունք ուներ, որովհետև շատ մկանուտ էր ու գեղեցիկ: Ամեն առավոտ, դեռ նախքան Վիրաբի հայտնվելը, ճիշտ իր նման երկու փոքրիկ որդիների հետ դուրս էր գալիս տնից: Գրպանից հանում էր դատավորական սուլիչն ու սուլում: Այդ ձայնի վրա մոտակա տներից ոտաբոբիկ ու սպորտային կոշիկներով դուրս էին թափվում տասնյակ մեծ ու մանրիկ երեխաներ, աչքերը տրորելով վազում ու կանգնում մարզչի առաջ:

Ստեփան Մադոյանը որդիների հետ շարք էր կանգնեցնում նրանց, մագնիտոֆոնը դնում ոտքերի տակ ու հատու հրահանգներով փոքրիկներին սովորեցնում լիցքային վարժություններ կատարել: Հետո հայր ու որդիներ, ամբողջ խմբի առաջն ընկած, վազում էին Առափնյա փողոցով, գնում հասնում էին մինչև պուրակը, պտտվում էին պուրակի շուրջը, ինչ-որ խաղեր խաղում ու ցատկոտում պարաններով ու վերադառնում կարմրատակած, մայրի մոտ դրված ցայտադրյուրի ջրով լվացվում էին չփչփալով, ջուր շաղ տալիս իրար վրա, ճչալով ու աղմկելով երջանիկ: Իսկ վերջում Ստեփան Մադոյանը նորից սուլում էր:

- Շարվի՛ր:

Եվ երբ տղաները հնազանդ շարք էին կանգնում, ասում էր.

- Իսկ հիմա ի՞նչ ենք անում: Հիմա թոքերը վերջին անգամ մաքրելու համար, խորը շունչ ենք քաշում և արտաշնչելիս երեք անգամ բացականչում.

- Մա՛րդ մնանք, մա՛րդ մնանք, մա՛րդ մնանք:

- Մա՛րդ մնանք, մա՛րդ մնանք, մա՛րդ մնանք,- որոտում էր Առափնյա փողոցը:

- Մարդ մնաք,- մաղթում էր Ստեփան Մադոյանն ու սուլում վերջին անգամ:- Իսկ հիմա թոքեր ձեր դպրոցները և ինձ համար բերեք «հինգեր»: Միայն «հինգեր», «չորսն» էլ եմ սիրում, բայց «չորսն» ո՛ր, «հինգն» ո՛ր... Տեսնեմ ձեզնից ո՞վ է այսօր ուրախացնելու ինձ:

Եվ երեխաները ցրիվ էին գալիս աղմուկով՝ իրենց մարզչի համար «հինգեր» բերելու հաստատ վճռականությամբ:

Ահա հենց այդ ժամանակ էր, որ հայտնվում էր Վիրաբն իր ավտոմեքենայով, և Ստեփան Մադոյանի հատու հրահանգներով նրա որդիները ինչ-որ տուփեր էին բերում ու լցնում ավտոմեքենայի մեջ:

Թե որտեղից էր Ստեփանն ամեն անգամ այդ տուփերը ձարում, գաղտնիք էր մնում Վիրաբի համար: Նա հո լավ գիտեր, որ գրեթե դատարկ էին լինում այդ տուփերը:

Ակադեմիկոս Պարսամյանը շատ էր հարգում ֆիզկուլտուրայի դասատուին և ամեն անգամ տեսնելիս հանում էր հնաոճ լայնեզր գլխարկը: Իսկ մի անգամ Վիրաբին ասաց.

- Այս փողոցում ամենամեծ մարդը Ստեփան Մադոյանն է:

- Ինչո՞ւ,- հարցրեց Վիրաբը:

- Որովհետև առանց շահի ու առանց ակնկալիքի բարություն է անում մարդկանց:

Ու հանկարծ ծիծաղեց.

- Ասում են Իտալիայում, ինչ-որ մի փոքրիկ քաղաքում ասեմ թե գյուղում, մի տարօրինակ գերեզմանատուն կա: Գերեզմանաքարի վրա ամենուրեք արտասովոր թվեր են գրված. «Ապրել է հինգ օր», «Ապրել է հարյուր քսաներեք օր», «Ապրել է հինգ տարի, երեք ամիս և քսանչորս օր»: Պարզվում է, որ այդ բնակավայրում մարդկանց ապրած կյանքը չեն հաշվում, այլ միայն այն օրերը, որ մարդն ապրել է ուրիշի, օտարի, բարեկամի հոգսով ու ցավով, ապրել է նրա համար: Հանճարեղ է, չէ՞: Ես եղել եմ Իտալիայում և, թող ծիծաղելի չթվա, նույնիսկ հետաքրքրվել եմ: Ում հարցրել եմ, ոչ ոք կոնկրետ վայրը չի իմացել, բայց բոլորն էլ ասել են, թե իրենք էլ են լսել, թե ինչ-որ տեղ հաստատ այդ բնակավայրը կա: Բոլոր դեպքերում ինձ շատ է դուր գալիս, որ մարդիկ մտածում են այդ մասին: Կա թե չկա այդ բնակավայրը, ամենակարևորը դա չէ: Ամենակարևորն այն է, որ լեզենդը կա: Իսկ լեզենդները մարդկանց երազներն են: Եվ ահա, եթե ես այդ բնակավայրի հաշվառիչներից մեկը լինեի, ֆիզկուլտուրայի դասատու Ստեփան Մադոյանի ապրած օրերի մատյանում կգրանցեի նրա յուրաքանչյուր օրը:

Վիրաբը մտածեց, որ եթե այդպես լիներ, Ստեփան Մադոյանի տան դիմաց ապրող սանիտարական բժիշկ Շահեն Կարպիչի քարը դատարկ պիտի մնար: Մի կին ուներ ու մի նիհար, չոփի նման աղջիկ, բայց շուկայից բերած նրա արկղերն ու տուփերը տեսնողը կմտածեր, թե առնվազն մանկապարտեզն է ապրանք ստանում: Մսեղեն, միրգ, բանջարեղեն, լավաշ, սունկ, կաթնային սննդամթերքներ, այսինքն՝ այն ամենը, ինչ անցնում էր շուկայի սանիտարական բժշկի աչքի առջևով և նրա կնքելուց հետո պիտի վաճառվելու իրավունք ստանար: Բերում էր, հևիհև լցնում տուն ու ձեռքերը շփելով նորից շուկա վերադառնում: Իսկ կինը միշտ ամեն ինչից դժգոհ, հոնքերը կիտած ու ստամոքսը բրոյա շալով փաթաթած Էյյա Միխայլովնան, ապրանքները պահում էր մի օր ու մյուս օրը թափում Վիրաբի աղբահավաք մեքենայի մեջ, որպեսզի տեղ բացի նոր ապրանքների համար: Իսկ Շահեն Կարպիչի պետքն էլ չէր, նա նույնիսկ չէր հետաքրքրվում, թե տանն ինչ են անում իր բերած ապրանքները: Նա իր երջանկությունը գտնում էր բերելու մեջ և բերում էր:

Քանի անգամ մագ մնաց, որ պոռթկար Վիրաբը: Նրա լացը գալիս էր թափվող ապրանքները տեսնելով: Ուզում էր բռնել այդ հիվանդ ստամոքսը շալով փաթաթած կնոջ ձեռքն ու գոռար. Էս ի՞նչ եք անում, Էս ի՞նչ մարդ եք դուք, բա դուք մեր չունեք, հեր չունեք, ախպեր ու քույր չունեք... Կամ ասենք ոչինչ էլ չունեք, բա ձեր դիմաց ապրող ուսանողներին չե՞ք տեսնում: Գողացել եք, թալանել եք, գլուխներդ քարը՝ ինչ զահրումար եք արել, տարեք որևէ ձեռքով եղ խեղճ ու սոված ուսանողներին տվեք, որ գոնե կարողանաք քնել գիշերները: Բա դուք հեջ մարդ չե՞ք... Գոնե հենց ձեր հարևան Սաթենիկ մայրիկին տիրություն արեք, էլի... Միայնակ կին է:

Բայց նա սեղմում էր ատամներն ու լռում: Որովհետև գիտեր, թե նման դեպքերում ինչ են ասում և ինչպես են ասում նման մարդիկ:

- Քո գործը աղբ թափելն է՝ թափի՛ր: Քեզ դրա համար են փող տալիս:

- Ես գցել եմ, դու էլ հանի: Ես հո չեմ տեսնում, թե դու ինչ ես անում մեր թափածները:

Եվ շատ ավելի վատ խոսքեր: Շա՛տ ավելի վատ.

- Կրակն ենք ընկել, էլի: Ում վրա շուն է հաչում, մեզ վրա կատու է մլավում:

Ի՞նչ անես: Հո չես կարող կանգնել-գոռալ փողոցով մեկ, կամ էլ ջահել օրերի պես վեր ծալել բլուզիդ թևքերը:

Նրանց հարևանուհին՝ Սաթենիկ մայրիկը, իհարկե, որևէ բանի կարիք չունի: Ընդհակառակը, ամիսը երկու անգամ ինքն է թաղի երեխաներին գլխին հավաքում, զանազան մանր-մունր նվերներ ու կոնֆետներ բաժանում: Նրա գրպաններում միշտ սիրուն-սիրուն կոնֆետներ կան, և երեխաները, դա լավ իմանալով, իրենց հատուկ խորամանկությամբ հաճախ են մոտենում Սաթենիկ մայրիկին.

- Տատի՛, ձեր ջուրը չի՞ կտրվել, ջուր բերեմ:

Կամ՝

- Նազիկ կատուն ձագ չի՞ բերել, Սաթենիկ տատի, մեկը կտաս ինձ, էլի՛ ...

Ասում են ու սատանայի նման սպասում, որ Սաթենիկ տատիկը ձեռքը գրպանը տանի:

Նա մի աղջիկ ուներ՝ Կիևում ամուսնացած, և մի տղա, որը Ուրենգոյ-Եվրոպա գազատարի վրա էր աշխատում: Տարիներով չէր տեսնում ու աչքը անընդհատ ճամփին էր: Նրանք վատ երեխաներ չէին, ամեն ամիս ծանրոց էին ուղարկում Սաթենիկ մայրիկին, բայց դե ծանրոցները նրա ինչին էին պետք, երբ նա հարազատ մարդու էր կարոտ, իր զավակներին էր կարոտ: Որևէ գործով զբաղվելու համար, թե ուղղակի կարիք ուներ՝ հոգ տանելու ուրիշների մասին, Սաթենիկ մայրիկը կատուներ էր պահում, անթիվ-անհամար կատուներ, որոնք ազատ էլ ու մուտ ունեին նրա տանը, արևկող էին անում պատշգամբում կամ էլ զգվոտվում լուսամուտի տակ: Սաթենիկ մայրիկը անուն առ անուն ճանաչում էր նրանց, ճաշ էր եփում նրանց համար և բակում նույնիսկ հատուկ տեղեր էր պատրաստել, որ հանգիստ կարողանային ձագ բերել մայրացած կատուները:

Վիրաբը ընդհանրապես չէր սիրում կատու պահող մարդկանց, բայց Սաթենիկ մայրիկին ներում էր նրա այդ թուլությունը՝ ոչ թե այն պատճառով, որ նա միայնակ էր, չէ՛, այլ որովհետև շատ բարի դեմք ուներ և, Վիրաբի կարծիքով, իր մորն էր նման:

Թե ինչու էր այդպես կարծում, չէր կարող ասել:

Երբեք այդ մասին բարձրաձայն չէր խոսում Վիրաբը, բայց գոնե հո ինքը գիտեր, որ սրտի խորքում չի ներում մորը: Գիտեր, գիտեր, բայց ի՞նչ աներ, որ նրան, այնուամենայնիվ, բարի

դեմք ունեցող կանանց մեջ էր փնտրում միայն: Մի անգամ, դեռ շատ առաջ, մայիսամեկյան շքերթի ժամանակ, Վիրաբը ուսերին դրեց Սուսանին, որն, ինչպես ջրի երկու կաթիլ, նման էր հորը և հատկապես նրա մանկական նկարներին, ու գնաց կանգնեց հրապարակից դուրս եկող ժողովրդի առաջ: Անցնում ու անցնում էին մարդիկ, անցնում ու անցնում էին ջահել, տարեց ու ծեր կանայք, իսկ Վիրաբը գլխից բարձր պահել էր աղջկան, բարի դեմքեր էր որոնում, երեխային շրջում նրանց կողմը, որ, ով գիտե, գուցե թե մայրը հանկարծ տեսնի Սուսանին, ա խ քաշի ու Վիրաբին հիշի:

Բայց դե հրաշքները միայն հնդկական կինոնկարներում են լինում:

Մի քանի անգամ, զանազան առիթներով, աղբը հավաքելու ժամանակ Վիրաբը ասես թե հենց այնպես, շատ զգուշորեն ու խորամանկաբար որոշ ստուգողական հարցեր տվեց Սաթենիկ մայրիկին, տվեց, սպասեց սրտատրոփ, զգալով, թե ինչպես են քրտնում ձեռքի ափերը, սակայն պատասխանների մեջ ոչ մի շփոթություն կամ հուսադրող բան չնկատեց: Բայց համառ էր Վիրաբը, և այնքան ահռելի էր մորը գտնելու նրա ցանկությունը, որ մի վերջին անգամ նա յեղով ուղիղ Սաթենիկ մայրիկի աչքերի մեջ, իրենից էլ անկախ ասաց.

- Իմ թղթերի մեջ գրված է, որ ես 1945 թվականին եմ ծնվել, Սաթենիկ մայրիկ: Ուրեմն՝ հանգիստ կարող էի քո տղան էլ լինել, չէ՞:

- Իհարկե՛, - ժպտաց Սաթենիկ մայրիկը: - Իմ Աշոտն էլ հենց 45 թվականի ծնունդ է: Իսկ դու ո՞ր ամսին ես ծնվել:

- Չգիտեմ, - խորտակված ասաց Վիրաբը:

Եթե հնար ունենար, Վիրաբը ավտոմեքենան չէր կանգնեցնի այն տան առաջ, որի ճակատին փակցված էր «13» համարը: Բայց հնար չունեի ու կանգ առավ: Դուռն անմիջապես բացվեց և շենքին հայտնվեց նա՝ հրեշտակի նման գեղեցիկ, շեկ մազերով ու կանաչ-կապույտ ծավի աչքերով Յողիկը: Նայեց հեռվից, ասես լույսի երկու ճառագայթ նետեց Վիրաբի վրա ու մոտեցավ թեթևակի օրորելով կոնքերը և ամեն մի շարժման հետ մեկ բացելով ու մեկ ծածկելով մուգ կապույտ խալաթի փեշերը: Վիրաբը հեռացրեց աչքերը ու կռացավ՝ իբր անվաղողի ամբողջունն է ստուգում, սպասելով, որ Յողիկը դատարկի դույլերը ու հեռանա: Ու մեկ էլ ջահել կնոջ շնչառությունն զգաց և լսեց կրծքային փափուկ ձայնը.

- Չես գա՞:

- Չէ՛, - խուլ ձայնով պատասխանեց Վիրաբը:

- Դու գիտես, - շնջաց Յողիկը, - գիշերը տանը չի լինելու:

- Չեմ գա, - կրկնեց Վիրաբը:

- Վախկո՛տ, - ծիծաղեց Յողիկը ու ծիծաղեց այնպես բարձրաձայն, ասես Վիրաբը նրան հենց նոր շատ սրամիտ անեկդոտ պատմեց:

Ծիծաղեց ու ծիծաղելով էլ հեռացավ՝ թեթևակի օրորելով անիծյալ կոնքերը:

Ամբողջ երկհարկանի տան մեջ միայն երկուսով էին՝ Յողիկը և ամուսինը, ֆինանսների մի-նիստրության վերստուգիչ-վերահսկիչ վարչության ավագ վերահսկիչ Անտոն Չալտիկյանը: Հաշվապահների սարսափ Անտոն Եգորիչը, որի մասին լեգենդներ էին պատմում, թե ինչպես է հաշվապահական հսկա մատյանը արագ-արագ թերթելով՝ մատը դնում սխալի կամ կեղծի-քի վրա, տանը շատ մեղմ ու բարեհամբույր մարդ էր: Այսինքն՝ նա ամենուրեք այդպիսին էր, բոլորի հետ էր մեղմ ու քաղաքավարի և նույնիսկ նրանց հետ, ում գործերն ստուգում էր: Բայց քանի որ ոչ մեկի հետ գործարքի մեջ չէր մտնում, համաձայնության չէր գալիս, դաժան ու անբարիշտ մարդու համբավ ուներ: Այդպես էր, թե այդպես չէր, բայց որ պրոֆեսիոնալ հմտու-թյունից բացի, նա նաև բնածին, բնագոյական տաղանդ ուներ իր գործում, ոչ ոք չէր ժխտում: Ինչպես սրբագրիչն է անկարող հանգիստ որևէ գեղարվեստական գիրք կարդալ. առանց մա-տիտը վերցնելու ձեռքն ու տառասխալներն ընդգծելու, այնպես էլ Անտոն Եգորիչը ֆինանսա-կան սխալներ ու կեղծիքներ էր գտնում՝ առանց ջանք թափելու: Նստում էր, թղթերը նայում ու մեկ էլ, ոտքն ասես քարի առնի, ետ էր դառնում ու գործից հանում հենց այն թուղթը, որի մեջ, հեղինակների կարծիքով, հանճարեղ սարքված կեղծիք կար: Հանում էր ու միամտորեն ասում.

- Ահա այս հաշվի հիմքերը բերե՛ք:

Եվ վերջ:

Ինչպես հաճախ է պատահում, նրա տաղանդն էլ հենց նրա դժբախտության պատճառը դար-ձավ: ՄՍՀՄ ֆինանսների մինիստրությունում իմացան, որ այդպիսի ֆենոմենալ աշխատող կա Հայաստանում և երբ հանրապետությունում հարկ լինե՞ր որևէ ծանր դեպք ստուգելու, Ան-տոն Եգորիչին էին հրավիրում: Ու նա ստիպված՝ մեկ Կամչատկայում էր հայտնվում ու մեկ էլ Լվովում և փաստորեն օրերով, իսկ երբեմն նաև շաբաթներով մենակ էր թողնում Յողիկին, որին, ինչպես հետագայում պարզվեց մենակ թողնել չէր կարելի:

Յողիկը շատ էր դուր գալիս Վիրաբին և ընդհանրապես անհնար էր, որ որևէ մեկին դուր չգար: Վիրաբը երբեմն նույնիսկ ամաչում էր, երբ բռնում էր իրեն այն պահին, որ Յողիկի ձեռքից վերցրել է դույրը, բայց մոռացել է դատարկել ու կանգնել, մանկամարդ գեղեցկուհուն է նայում՝ լայն բացած, հիացած աչքերով: Վիրաբի մտքով ոչ մի այնպիսի բան չէր անցնում, չէ՛, նա պարզապես գեղեցկությանն էր նայում, նայում էր ինչպես անթերի քանդակին, արվեստի հրաշալիքին, ձևերի կատարելությանը կնայեն:

Ու մի օր արվեստի այդ հրաշալիքը ժպտաց Վիրաբին ու մարդկային ձայնով հարցրեց.

- Ներեցեք, ձեր անունը Վիրաբ է, չէ՞:

- Այո՛, - չգիտես ինչու հուզվեց Վիրաբը:

- Վիրա՛բ, ես ձեզ ուզում եմ մի բան խնդրել: Անտոն Եգորիչը ջահ է գնել մեզ համար. բայց ար-դեն մի շաբաթ է՝ չենք կարողանում մեկին գտնել, որ հավաքի ու կախի: Դուք մեզ չե՞ք կարող օգնել:

- Դրա մեջ ի՞նչ կա, - սրտանց ասաց Վիրաբը:

- Իսկապե՞ս կարող եք,- ուրախացավ Յողիկը:- Ե՞րբ կգաք հավաքելու:

- Երբ ասեք,- ասաց ու զոջաց անմիջապես: Հանկարծ ասի՝ հենց հիմա, ինքն ի՞նչ պետք է անի, հո կիսատ չի՞ թողնելու գործը:

- Երեկոյան եկեք,- ասաց Յողիկը:- Աշխատանքից հետո ժամանակ կունենա՞ք:

- Կունենամ,- ուրախացավ Վիրաբը:

«Երևի ուզում է, որ ամուսինը տանը լինի,- մտածեց նա:- Եվ ճիշտ է անում՝ հազար ու մի աչք կա, հազար ու մի բան կասեն»:

Աշխատանքից հետո սովորականի պես նա մի լավ մաքրվեց ցնցուղի տակ, մարմինը կարմրացնելու աստիճանի սրբվեց կոշտ սրբիչով, ձեռքի ափով հանեց պատին կախված հայելու վրայի գոլորշին ու նայեց: Մազակալած էր դեմքը: Հենց գրասենյակի դարպասի դիմաց փոքրիկ վարսավիրանոց կար, մտավ սափրվեց՝ զարմացնելով վարսավիրին, որովհետև սովորաբար տանն էր սափրվում, ու իր սպիտակ «ֆիատը» դուրս բերելով, ուղևորվեց Առափնյա փողոց:

Հետո, երբ վերլուծում էր անցածը և գնահատում իր յուրաքանչյուր արարքը, Վիրաբը սափրվելու գաղափարը ևս համարում էր իր մեղքերից մեկը:

«Հենց էդ ժամանակ էլ քո մտքում ինչ-որ բան կար», - ասում էր Վիրաբը:

«Ի՞նչ պիտի լիներ, ա՛յ տղա, ամոթ էր, սափրված չէի», - պատասխանում էր Վիրաբը:

«Քեզ հյուր չէին կանչել: Էդ ո՞ր արհեստավորն է սափրվում, նոր գնում գործի», - նեղում էր Վիրաբը:

«Վե՛րջ տուր, ախպոր պես,- ձեռքը թափ էր տալիս Վիրաբը:- Նա՛՜ն՝ ր, ես՛՜ ուր: Ո՞ւմ մտքով կանցներ»:

Այդ կռիվը հետո էր: Իսկ այդ օրը Վիրաբը ավտոմեքենան կանգնեցրեց ուսանող Խոսրովի պատուհանի առջև (նա հետո դա էլ էր համարում իր մեղքերից մեկը), նրան խնդրեց հետևել, որ հանկարծ երեխաները ձեռք չտան, գործիքները վերցրեց ու գնաց-սեղմեց Անտոն Եգորիչի դռան զանգը:

Դուռը Յողիկը բացեց: Նա խալաթով չէր: Նրա հագին իրանը խիստ սեղմած թավշե կանաչ շոր կար: Թներն ու վիզը բաց էին: Ամաչելով ուղիղ տանտիրուհու դեմքին նայել, Վիրաբն ասաց.

- Անտոն Եգորիչն եկե՞լ է:

- Չէ՛,- ասաց Յողիկը,- բայց ուր որ է կգա: Համեցեք: Շնորհակալություն, որ եկաք,- ավելացրեց նա:- Ուրեմն՝ խոսքի տեր տղամարդ եք:

- Ո՞նց կարող էի չգալ,- շիկնեց Վիրաբը:

Նա հյուրասենյակ մտավ, տանտիրուհու հայացքի ուղղությամբ նկատեց անկյունում դրված տուփը, քացեց ու տեսավ, որ բյուրեղապակյա ջահ է:

- Սա երկար պատմություն է,- ասաց Վիրաբը,- կտորները առանձին-առանձին են ու պիտի հավաքվեն:

- Ժամանակ չունեք, հա՞,- անհանգստացավ Յողիկը:

- Չէ, ի՞նչ եք ասում, կհավաքեն:

Տասներկու լապտերներով չեխական հրաշալի մի ջահ էր դա: Վիրաբը նախ ուսումնասիրեց գծագրերը, ուշադիր նկարներին նայեց ու նոր միայն սկսեց հավաքել: Սկզբում դժվարանում էր, բայց երբ ըմբռնեց գաղտնիքը, գործը շատ արագ սկսեց գնալ: Նրա աշխատելու ժամանակ Յողիկն անընդհատ ներս ու դուրս էր անում, գալիս թեքվում էր ջահի վրա, հրճվում էր եխայի նման: Իսկ մի անգամ էլ որ թեքվեց, պատահաբար ը, թե ով գիտե՝ կպավ Վիրաբի ուսին: Եվ Վիրաբն զգաց, որ ուսն այրվեց: Շունչը կտրվեց ու մթնեցին աչքերը: «Պատահաբար կպա՞վ, թե՞ ...», - մտածեց նա ու որոշեց ստուգել:

- Տիկի՛ն Յողիկ, էս ջահը կախելու երկու ձև ունի: Ինչպե՞ս կուզեք անեմ:

Յողիկն անմիջապես եկավ, թեվեց, նայեց, ասաց՝ ինչպես կուզենար ինքը, բայց Վիրաբին չդիպավ: Եվ Վիրաբը ամաչեց իր անամոթ մտքերի համար: Կարծես թե ավելի շտապելով, որովհետև թե՛ ուզում էր մնալ ու թե՛ անմիջապես, հենց հիմա հեռանալ այդ տնից, Վիրաբը հավաքեց ջահն ու կախեց առաստաղից: Մնում էր լարերը միացնել և, ուրեմն, պետք էր անջատել էլեկտրական հոսանքը: Վիրաբը Յողիկին խնդրեց մոմ վառել ու լուսավորել առաստաղը: Երկուսն էլ կանգնել էին իրար մոտ՝ տարբեր աթոռակների վրա: Վիրաբը լարերն էր փաթաթում՝ կողքին զգալով կնոջ խենթացնող շնչառությունը, իսկ Յողիկը վեր էր պարզել մոմը պահած ձեռքը:

- Ոնց որ «Ախթամարի» Թամարը լինեմ, չէ՞,- հանկարծ ծիծաղեց Յողիկը:

Վիրաբն էլ ծիծաղեց, թաքցրեց լարերն ու ասաց.

- Վերջ:

Ու անմիջապես լավեց Յողիկի սուր ճիչը: Մոմն ընկել էր հատակին, բայց զարմանալիորեն չէր հանգել, վառվում էր ճտճտալով: Կինը թեքվել, քիչ էր մնում ցած գլորվի աթոռից ու հենարան փնտրող ձեռքը Վիրաբի կողմն էր պարզել: Վիրաբն արագորեն բռնեց նրա տաք, այրվող ձեռքերը ու մեկ էլ զգաց, որ Յողիկը գրկել է իրեն: Վիրաբը շնչասպառ լինելով իջավ աթոռից, իր հետ իջեցնելով նաև Յողիկին, բաց թողեց նրան, կոացավ, վերցրեց մոմը, հանգրեց ու էլ չհասկացավ ինչ եղավ: Յողիկը սեղմվել էր նրան ու դողում էր. համբուրում ու համբուրում էր Վիրաբի շրթունքները և Վիրաբն էլ նրան էր համբուրում և նրան թվում էր, թե դա սուտ է, բորբոքված երևակայության արդյունք, թե հիմա ուր որ է պատրանքը կանհանա, կցնդի: Նա այնքան չէր հավատում իր երջանկությանը, որ երբ Յողիկը միայն մի պահ պոկվեց նրա շրթունքներից, Վիրաբն ասաց հնալով.

- Բա Անտոն Եգորիչը...

- Չի գալու: Չի գալու, սիրելի՛ս...

... Երբ գաղտագողի, ոտքերի թաթերի վրա նրանք մոտեցան դռանը, Յողիկը անչափ զգուշորեն, կամացուկ պտտեց բանալին ու կիսաբաց արեց դուռը. դրսում երկինքն արդեն սկսել էր աղոտանալ: Յողիկը կամացուկ հորանջեց՝ փակելով բերանն ու շնջաց.

- Հիմա էլի գալու է գնզնգացնի...

- Ո՞վ,- նույնպես շշուկով հարցրեց Վիրաբը:

- Աղբահավաքն, ո՞վ,- ասաց Յողիկը, միանգամից փարվեց Վիրաբին ու սկսեց ցնցվելով անձայն ծիծաղել, և Վիրաբը չհասկացավ՝ կատա՞կ էր անում, թե սկամա դուրս թռավ բերանից:

Վիրաբը չուզեց կես գիշերով աղմուկ բարձրացնել՝ գործի գցելով իր ավտոմեքենան, դրա համար էլ արագ քայլելով ու կասկածները փարատած-հաղթանակած պատանու նման երբեմն-երբեմն երջանիկ ժպտալով, դուրս եկավ մայրուղի, ծիծաղեց՝ նկատելով շտապօգնության պատահական մի ավտոմեքենա, ձեռք բարձրացրեց, նստեց վարորդի կողքին, տվեց հասցեն ու փակեց աչքերը, երբեմն-երբեմն ժպտալով երջանիկ, նորից ու նորից հիշելով Յողիկի տաք շշուկը.

- Վաղն էլ կգաս, չէ՞, սիրելի՛ս...

- Ջահն էդպես էլ չփորձեցինք, վառվո՞ւմ էր, թե չէ,- կամացուկ ծիծաղեց Վիրաբը:

- Կգաս կփորձենք, հա՞ ...

Երբ զգուշորեն բացեց իրենց տան դուռը, ներս մտավ ու շնչեց ծանոթ, հարազատ օդը, Վիրաբը նոր միայն խղճի խայթ զգաց սկամա: Լուռ հանվեց ու անկողին մտավ գողեգող, հանցավորի նման: Մարգոն տնքաց ու հանկարծ ինչ-որ բան մրմնջաց:

- Ի՞նչ,- հարցրեց Վիրաբը:

- Էդ որտե՞ղ էիր, ա՛յ տղա:

- Ես էդ Վաղոյի հերն եմ անիծել,- ճանապարհին սովորածը անգիր կրկնեց Վիրաբը:- Գործի չէր եկել, Նշանյանը կպավ, թե դու ջրի մայրերը:

Մարգոն էլի ինչ-որ բան փնթփնթաց քնայթաթախ:

- Ի՞նչ,- հարցրեց Վիրաբը:

- Ոնց որ լավ չես լվացվել, ա՛յ տղա, վրայիցդ աղբի հոտ է գալիս,- ասաց Մարգոն ու անմիջապես քնեց:

Իսկ Վիրաբի քունը փախավ:

Հասկացավ ու ակնա՞րկ արեց հեզնանքով, թե՞ հենց այնպես ասաց: Ով կհասկանա կանանց: Բայց չէ, եթե Մարգոն կասկածեր, կքնե՞ր, հիմա իրար էր խառնել տունը: Այնուամենայնիվ, Վիրաբը բարձրացրեց գլուխը ու հոտ քաշեց ինքն իրենից: Ինչ-որ օժանելիքի թույլ հոտ առավ: «Շառից-փորձանքից հեռու», - մտածեց Վիրաբը, և որովհետև քունը լիովին փախել էր, անշշուկ հագնվեց ու գնաց աշխատանքի՝ սրտում անընդհատ խղճի խայթ զգալով և հաստատ վճռելով, որ էլ երբեք չի գնա Յոդիկենց տուն: Նրա սիրուն հերն էլ անիծած:

Բայց երեկոյան իրեն-իրեն գնաց:

Ու գնաց նաև երրորդ օրը:

Իսկ չորրորդ օրը առավոտ վաղ, երբ երջանիկ, հոգնած ու անքուն Առափնյա փողոցի աղբն էր հավաքում ու դիտմամբ սովորականից էլ բարձր էր գնզգնզացնում զանգը Յոդիկի տան առջև, դուռը բացվեց և փոքրիկ դույլը թափահարելով, դուրս եկավ Անտոն Եգորիչը:

Վիրաբի ծնկները թուլացան սարսափից: Ե՞րբ է եկել: Ուրեմն՝ հենց ինքը դուրս է եկել, նա էլ տո՞ւն է մտել: Բա որ հանդիպեին հանկարծ...

Որքան էլ փորձեց ցույց չտալ, բայց վախենալով նայեց Անտոն Եգորիչին, ու նկատեց, որ նա էլ անքուն ու տառապած դեմք ունի:

- Բարի լույս, Վիրա՛բ,- ասաց Անտոն Եգորիչը՝ դույլը դատարկելով:

- Բարի լույս, Անտո՛ն Եգորիչ,- հազիվ կարողացավ պատասխանել Վիրաբը:

- Ո՞նց ես,- հարցրեց ավագ վերահսկիչը՝ ասես մի տեսակ ուշադիր ու կասկածանքով նայելով Վիրաբին:

- Է՛հ,- գլուխը ծռեց Վիրաբը:

Ինքն էլ չհասկանալով, թե ինչպես հասավ ավտոմեքենայի դռանը, բացեց, մի ոտքը դրեց աստիճանին, որ վեր բարձրանա ու մեկ էլ հանկարծ լսեց սարսափով.

- Վիրա՛բ...

Վիրաբը փակեց աչքերը: Ի՞նչ անի: Ինչպե՞ս շրջվի: Եթե հարցնի՝ ինքն ի՞նչ պետք է ասի: Նման դեպքերում ի՞նչ են ասում ուրիշները: Եվ վերջապես նրան ի՞նչ է հայտնի: Միայն ջահի մասին՝ գիտի, թե Յոդիկն ամեն ինչ խոստովանել է: Կան, չէ՛, այդպիսի կանայք: Սուտ խոսել չեն կարողանում, բռնվում են միանգամից: Հիմա ի՞նչ անի ինքը, չլսելու տա ու փակի՞ դուռը:

- Վիրա՛բ,- կրկին ձայնեց Անտոն Եգորիչը:

Եվ Վիրաբը ետ նայեց:

- Վիրա՛բ,- մոտեցավ ու մի տեսակ դավադրաբար, շուրջը նայելով, շշուկով ասաց Անտոն Եգորիչը: Ես քեզ մի բան պիտի հարցնեմ:

«Սկսվեց», - քունքերի մեջ ցավ զգալով, մտածեց Վիրաբը:

- Վիրա՛բ,- սկսեց Անտոն Եգորիչը, լռեց, խորը հառաչեց ու ասես դժվարությամբ կուլ տալով բերանի դառնությունը, շարունակեց,- Վիրա՛բ, երկուսս էլ տղամարդ ենք ու հիմա ինչ-որ պիտի ասեմ քեզ՝ տղամարդու համար, մարդու համար շատ դժվար է ասելը: Շատ ծանր բան է: Ես ուրիշին, ով էլ լինեք քեզնից բացի՝ չէի ասի:

Վիրաբը շունչ քաշեց:

- Իսկ քեզ ասում եմ, որովհետև վաղուց եմ ճանաչում և համոզված եմ, որ դու ազնիվ, օրինավոր մարդ ես:

Նրա յուրաքանչյուր խոսքը ասես ապտակ լինեք, և Վիրաբն ակամա թափահարեց գլուխը՝ ասես հարվածներից խուսափելու համար:

- Ես քեզ իմ եղբոր տեղ եմ դնում,- ասաց Անտոն Եգորիչը:- Թեև եղբորս էլ այդ բանը չէի ասի: Դու ինձ լսո՞ւմ ես:

- Լսում եմ, Անտո՛ն Եգորիչ,- այլևս անկարող դիմանալու, գրեթե պոռթկաց Վիրաբը:

- Դու քո գործի բնույթով շատ հաճախ և հատկապես վաղ առավոտները մեր փողոցում ես լինում: Երբեք չե՞ս տեսել... չե՞ս նկատել, ասենք, որևէ կասկածելի բան, ասենք՝ որևէ անձանոթի, որ մեր տնից է դուրս գալիս:

Նա վերջին բառերը արագ-արագ, կարծես ազատագրվելով, շնչակտուր ասաց:

- Ի՛նչ եք ասում,- պարզ զգալով, որ արյունը գլուխն է խուժում, մրմնջաց Վիրաբը:- Ի՛նչ եք ասում:

- Միայն թե անկեղծ, տղամարդավարի,- ասաց Անտոն Եգորիչը,- դա մատնություն չէ: Հաշվիր, որ դու եղբորդ պատիվն ես փրկում: Ես զգում եմ, ես զգում եմ, որ ինչ-որ բան կարգին չէ մեր տանը: Եթե ես իմանամ... Ես հո չե՞մ սպանելու նրան... Ես այդ մարդը չեմ... Ուղղակի կթողնեմ ու կհեռանամ... կգնամ Ռոստով: Ես այնտեղ մայր ունեմ... Ոչինչ չե՞ս նկատել, Վիրա՛բ:

- Չե՛,- վճռական ասաց Վիրաբը:- Չե՛:

- Ոչ մի անձանոթ մարդո՞ւ:

- Չե՛,- ավելի վճռական անկեղծ ասաց Վիրաբը՝ գոհ, որ հարցը այդպես տրվեց:- Չեմ տեսել:

- Ես քեզ հավատում եմ,- ասաց, բայց կարծես թե այնքան էլ չուրախացավ Անտոն Եգորիչը:- Ես քեզ հավատում եմ, Վիրա՛բ: Եվ խնդրում եմ այս մեր խոսակցության մասին...

- Դա ի՞նչ ասելու բան է:

Վիրաբը նստեց մեքենան ու քշեց, գնաց Առափնյա փողոցով, մոռանալով հավաքել մնացած տների աղբը, նա դարուփոսերն անցնելիս վեր ու վար էր անում փափուկ նստատեղին՝ սկզ-

բում ուրախացած, որ լավ պրծավ այդ ամբողջ պատմությունից, իսկ հետո կամաց-կամաց տխրելով: Նա հիմա էլ համառորեն փորձում էր ոչ մի բանի մասին չմտածել, ոչնչի... Որովհետև հենց մտածում էր, կյանքն անիմաստ ու տգեղ էր թվում նրա աչքին:

Նա նույնիսկ սկսեց սուլել՝ երբեմն-երբեմն դուրս նայելով կողքի բաց պատուհանից, բայց այդ սուլոցն անգամ անկարող էր խլացնել նրա անհանգիստ, խռոված խղճի ձայնը, որը շարժիչի համաչափ թխկթխկոցի հետ համաչափ ու հոգեմաշ շշուկով ասում էր.

- Դու ստո՛ր ք ես, ստո՛ր ք ես, ստո՛ր ք ես, ստո՛ր ք ես...

Եվ նորից երկու Վիրաբները տաքացած կպան իրար:

«Բայց ինչի՞ եմ ստոր,- ինքն իրեն բարձրաձայն հարցրեց Վիրաբը:- Ինչի՞ եմ ստոր: Ես ի՞նչ մեղավոր եմ: Ես նրան աչքո՞վ էի արել, որևէ բա՞ն էի հասկացրել, որևէ ակնա՞րկ էի արել: Իմ մտքով էլ չէր անցնում, որ մեկ էլ հանկարծ գիրկս կընկնի:- Նա հառաչեց ու դուրս նայեց պատուհանից:- Իսկ հետո, հետո՝ ես ի՞նչ կարող էի անել, մարդ եմ, չէ՞, ի վերջո մարդ եմ, չէ՞: Հո քար չէ՞մ: Ամեն տեսնելիս կծիծաղեր ինձ վրա: Ամոթից գետինը կմտնեի... «Իբր թե հիմա չի ծիծաղում ու ես էլ չեմ մտնում», - ասաց նրան մյուս Վիրաբը:

Նա նորից սարսափեց, պատկերացնելով, թե ինչ կլիներ, եթե Անտոն Եգորիչը ներս մտներ հենց այն ժամանակ, երբ ինքը, դուռը կամացուկ բացելով, դուրս էր գալիս: Կամ ավելի՛ շուտ: Ի՞նչ կլիներ: Անտոն Եգորիչը կխփե՞ր... Ի՞նչ կաներ... Գուցե ուղղակի կթքե՞ր երեսին:

«Դու, որ կողմնակի մարդ էիր, ո՞նց խփեցիր երաժշտական դպրոցի դիրեկտորին», - քմծիծաղեց առաջին Վիրաբը:

«Բայց նա մի ձեռքով գրկել էր ընկերոջը, ասում էր՝ ցավդ տանեմ, իսկ մյուս ձեռքը դրել էր նույն ընկերոջ կնոջ ծնկանը: Դա բոլորովին ուրիշ բան է: Ես հո Անտոն Եգորիչի ընկերը չեմ: Հո նրա հետ հաց չեմ կերել», - արդարացավ երկրորդ Վիրաբը:

«Հա, դե, իհարկե, մեղմացուցիչ հանգամանք է, որ դու ընդամենը շատ ջերմ բարևում ես նրան», - ծիծաղեց առաջին Վիրաբը:

«Է, հա, բարևի մեջ ի՞նչ կա: Չէ, չէ, ազնիվ խոսք, շատ եմ մտածել: Էդ հարցում ես էնքան էլ մեղավոր չեմ: Մեղավորը նա էր, նա: Ինձ ուղղակի կախարդել էր, ինչ էր արել, խելքս տարել էր էդ աղջիկը», - գլուխը թափահարեց երկրորդ Վիրաբը:

«Կարեն Բզնունին էլ հաստատ նույնն է ասում ինքն իրեն,- բարկացավ առաջին Վիրաբը:- Եվ բոլորը, բոլորը նույնն են ասում: Աշխարհում դեռ ոչ մի մեղավոր մեղավոր չի համարել իրեն: Մեղավորը միշտ ուրիշներն են»:

Երկրորդ Վիրաբը միտք չունեի պատասխան տալու բոլորի համար և նպատակահարմար գտավ միայն մրմնջալ. «Կարծում ես հեշտ է, էլի: Չլսեցի՞ր, Էդքան պատմությունից հետո էլ հարցնում է՝ կգա՞ս»:

«Ի՞նչ, ի՞նչ», - իբր թե չլսեց առաջին Վիրաբը:

«Ոչի՛նչ, ոչի՛նչ»,- վախեցած լռեց երկրորդը:

*

* *

Մեկ առ մեկ տներին ու շենքերին մոտենալով և թափահարելով պղնձե գանգը, Վիրաբը կտրեց-անցավ ողջ Առափնյա փողոցը՝ իր տարօրինակ, տարբեր, բայց ամեն դեպքում ծանոթ, հին ու հարազատ բնակիչներով և կանգ առավ աջ կողմից վերջին տան առջև, որի դռանը, նոր կարած գեղեցիկ կոստյումը հագին՝ նրան էր սպասում Խոսրովը:

- Բարի լույս, քեռի Վիրաբ:

Խոսրովն առաջինն էր կյանքում, որ մի քանի տարի առաջ Վիրաբին քեռի ասաց: «Դյադյա» ասողներ շատ էին եղել: Բայց քեռի... Հետո շատ մտերմացան, և Վիրաբն իսկական քեռիություն էր անում Խոսրովին: Բարակ-մարակ մարմնով, նուրբ, քիչ գունատ դեմքով ու թավ, առատ ու սև մազերով այդ տղան շատ էր նման Վահան Տերյանին: Կամ գուցե այնքան նման չէր, որքան ուզում էր նմանվել, որովհետև մի անգամ Վիրաբը նկատեց, թե Խոսրովն ինչպես է ուշադրությամբ դիտում պատից կախված Վահան Տերյանի դիմանկարը և աշխատում մազերը ճիշտ նույն ձևի սանրել:

Մանկավարժական ինստիտուտի գրականության ֆակուլտետի չորրորդ կուրսի ուսանող էր Խոսրովը: Երևանում ոչ ոք չուներ: Ծնվել էր Վրաստանի Բոգդանովկայի շրջանում: Հենց այնտեղ, որտեղ Վահան Տերյանն էր ծնվել ու երջանիկ էր դրանով: Աշխարհին պարզ, զարմացած, լայն բացած աչքերով նայող տղա էր: Երբեք սուտ չէր խոսում ու դրա համար էլ հենց շատ փոքր հասակից արժանացել էր շրջապատի ծաղրին ու դատաստանին: Հենց ինքն էլ այդ մասին պատմում էր ծիծաղելով ու զարմացած, մինչև վերջ էլ չհասկանալով, թե ինչի համար են հալածել իրեն:

Դպրոցի բակում գնդակ խաղալու ժամանակ մի անգամ գնդակը թռչում ու կոտրում է ուսուցչանոցի լուսամուտի ապակին, բակում ինչքան երեխա կա, կանչում են ուսուցչանոց:

- Ո՞վ է կոտրել,- խիստ հարցնում է դիրեկտորը:

Բոլորը լռում են:

- Ես ու Համբարձումը,- անմիջապես առաջ է գալիս Խոսրովը:- Ես գնդակը գցեցի, ինքն էլ խփեց ու...

Հետո, դպրոցի շենքի անկյունում Համբարձումն ու էլի ուրիշ տղաներ անգթորեն հարվածներ էին տեղում Խոսրովի վրա, Խոսրովը լաց էր լինում ու հարցնում միայն.

- Ախր ինչի՞, ինչի՞, ասե՞ք՝ նոր խփեք, էլի՛ ...

Ամբողջ դասարանով որոշում էին դասատուին ասել, թե դասը չեն սովորել: Բոլորը համաձայնում էին, Խոսրովից բացի:

- Ես սովորել եմ,- ասում էր:

- Բոլորս էլ գիտենք,- ջղայնանում էին դասարանցիները,- բայց որոշել ենք չպատասխանել, հասկանո՞ւմ ես, Խոսրով:

- Չէ,- ասում էր Խոսրովը:- Դուք ոնց ուզում եք, բայց որ հարցնի՝ ո՞վ գիտի դասը, ես կպատասխանեմ:

- Կսատկացնենք,- զայրանում էին տղաները:

- Ախր ինչի՞,- խեղճացած հարցնում էր Խոսրովը:

Եվ օր չկար, որ որևէ պատմության մեջ չընկներ, որից դուրս էր պրծնում արցունքոտ աչքերով և կապտած, քերծված դեմքով:

Նա նման չէր ուրիշներին, և նրան չէին ներում հենց այն, որ իրենց նման չէ: Ոչ միայն նրա բնավորությունն ու արարքները, նրա գոյությունն անգամ խանգարում էր շրջապատի մարդկանց, խռովում նրանց հոգիները, զայրացնում էր:

Ֆիզիկապես այնքան ուժեղ չէր, որ կարողանար դիմադրել շատ հեշտ ձեռք բերած իր անթիվ, անհամար հակառակորդներին կամ գոնե առանձին-առանձին վրեժ լուծեր նրանցից: Նրանից չէին վախենում և դրա համար էլ պատժում էին:

Նույնիսկ աղջիկները լուրջ չէին ընդունում և ընկերություն չէին անում նրա հետ: Ութերորդ դասարանում հանկարծ սիրահարվեց իր դասընկերուհի Լուսնթագին: Գիշերները չէր քնում, հուզաթաթավ բանաստեղծություններ էր գրում, վերնագրի տակ անպայման ավելացնելով՝ «Իմ պաշտելի Լուսնթագին», բայց վախենում էր աղջկան տալ: Եվ ճիշտ էր անում: Միայն ափսոս, որ չդիմացավ մինչև վերջ և մի գիշեր երկար մի նամակ գրեց աղջկան, նամակը ողողելով արցունքներով, որի մասին նշել էր տեղն ու տեղը: Այդ նամակում Տերյանից ու իր ստեղծագործություններից քաղվածքներ բերելով՝ նա իր մաքուր, անբիծ ու հրկեզ սերն էր խոստովանում աղջկան, հավատացնելով, որ նույնիսկ մահից հետո կբուսնի իբրև ծաղիկ, որպեսզի աղջկա տաք կրծքին թառամի:

Լուսնթագն այդ նամակը բարձրաձայն կարդաց դասարանում, բոլորի և հենց իր՝ Խոսրովի ներկայությամբ: Եվ տղաները հռհռալով բռնեցին Խոսրովին, քաշ տալով բերեցին, գլուխը սեղմեցին Լուսնթագի կրծքին ու պահանջեցին, որ անմիջապես թառամի:

Դա մեծ հարված էր Խոսրովի համար, և նա սկսեց որքան հնարավոր է խուսափել ընկերներից, ամփոփվել ինքն իր մեջ ու գրքերի մեջ: Ինչ չէր հաջողվում կյանքում, նա գրքերի մեջ գտավ: Գրքերը նրա պաշտամունքն ու միսիթարությունը դարձան: Գրքերը չէին հալածում ու չէին ծաղրում նրան:

Գրքերը հասկանում, օգնում էին նրան և պատասխանում նրան տանջող հազար ու մի հարցերին: Նա բարեկամություն էր անում գրքերի հերոսների հետ, կռվում էր հետներն ու վիճում էր, ճշմարտությունն էր ասում նրանց երեսին, բայց նրան չէին ծաղրում, չէին հալածում՝ ինչպես կյանքում: Նրա աչքին այդ հերոսները կենդանի, արյունով մարդիկ էին և հաճախ էր պատահում, որ նա համաձայն չէր լինում այդ հերոսների և նրանց հեղինակի հետ:

Կարծես դիտմամբ հենց նման մի դեպք պատահեց ինստիտուտում, ընդունելության քննությունների ժամանակ:

Հարցերից մեկը վերաբերում էր Բաֆֆու պատմավեպերին: Խոսքովն այնպես հանգամանորեն և տրամաբանված պատասխանեց, որ տարեց պրոֆեսորը զարմացած ու հիացմունքով նայեց նրան: Ապա բարձրացավ տեղից, նույն դահլիճում քննություն ընդունող մյուս դասախոսներին իր մոտ հրավիրեց և նոր, ավելի բարդ հարցեր տվեց Խոսքովին: Տղան պատասխանեց շատ հանգիստ, և այնքան նրբորեն վերլուծեց Դավիթ-Բեկի կերպարը, շատերի համար աննկատելի, կերպարը բնութագրող այնպիսի կարևոր հանգամանքներ հիշեց, որ նրան այս անգամ հիացած նայեցին բոլորը:

- Որտե՞ղ ես ծնվել, տղա՛ս,- հարցրեց պրոֆեսորը:

- Վահան Տերյանի հայրենիքում,- հպարտ ասաց Խոսքովը:

Բայց պրոֆեսորը Բաֆֆու մասնագետ էր և նորից Բաֆֆու թեմային անցավ:

- Ո՞րն է «Մամվել» վեպում քո ամենասիրած կերպարը:

- Մուշեղ Մամիկոնյանը,- անմիջապես պատասխանեց տղան:

Պրոֆեսորն այնքան համոզված էր, որ տղան հիմա Մամվելի անունն է տալու, որ մի պահ մնաց շվարած:

- Իսկ Մամվե՞լը,- հոնքերը կիտեց նա:

- Մամվելն էլ,- կամացուկ ասաց Խոսքովը:

Պրոֆեսորը շատ զարմացավ:

- Նրա կերպարն ինչ է, քեզ այնքան էլ դուր չի՞ գալիս:

Խոսքովը ամեն տեղ Խոսքով էր:

- Ո՞չ,- ասաց նա:

- Ո՞չ,- ականջներին չհավատաց պրոֆեսորը:

- Ինձ դուր չի գալիս,- պարզ ասաց Խոսքովը:

Բոլորը զարմացած էին, վշտացած ու հետաքրքրված:

- Ի՞նչը դուր չի գալիս,- շփոթված հարցրեց պրոֆեսորը:
- Որ նա սպանում է իր ծնողներին:
- Բայց չէ՞ որ նրանք հայրենիքի թշնամիներ էին,- սկսեց բարկանալ պրոֆեսորը:
- Իսկ ծնողները հայրենիք չէ՞ն, ինչ է,- հանգիստ պատասխանեց Խոսրովը:- Հայրենիքը ծնողներից չի՞ սկսվում:

Պրոֆեսորը քրտնեց:

- Դու խելոք, տրամաբանող տղա ես,- ասաց նա համբերությամբ,- և պիտի հասկանայիր, որ Սամվելի ծնողները հայ ժողովրդի գաղափարական հակառակորդներն էին: Նրանք դավաճաններ էին և ուրեմն՝ արժանի էին մահվան:
- Թող ուրիշներն սպանեին,- ասաց Խոսրովը:- Ով ուզում էր, թող սպաներ, բայց ոչ հարազատ որդին:
- Սակայն...- սկսեց պրոֆեսորը, բայց Խոսրովը գրեթե աղերսանքով նայեց նրան:
- Շատ եմ խնդրում,- ասաց,- ուրիշ հարցեր տվեք: Այդ հարցում, միևնույն է, ես մնում եմ իմ կարծիքին: Երդվում եմ, ես շատ եմ մտածել, շատ եմ տանջվել: Ես սիրում եմ Սամվելին, միշտ, ամեն ինչում նրա հետ եմ, նրա հետ տառապելով և ուրախանալով հարյուր անգամ անցել եմ գրքի բոլոր էջերով, բայց վերջին էջը կարդալ չեմ կարողանում: Չեմ ուզում կարդալ: Սամվելն իրավունք չուներ: Ես, օրինակ, ինչ էլ պատահի, ձեռք չեմ բարձրացնի իմ ծնողների վրա: Ավելի շուտ՝ ինքս ինձ կսպանեմ:
- Եվ դա, քո կարծիքով, ավելի ճիշտ կլիներ,- չդիմացավ, միջամտեց դասախոսներից մեկը:
- Այո՛,- ասաց Խոսրովը:- Եթե Սամվելը ինքնասպան լիներ ծնողների աչքի առաջ, ես համոզված եմ, որ նրանք կցնցվեին, կհասկանային ու կզղջային: Իսկ եթե չէ, հեղինակը միշտ էլ հո կարող էր սպանել նրանց:
- Այո՛...- մտազբաղ մրմնջաց պրոֆեսորը:
- Եվ հետո՝ պատահական հո չէ, որ հինգերորդ դարի պատմիչ Փավստոս Բուզանդը, որի գրքից էլ Րաֆֆին «Սամվելի» գաղափարն է վերցրել, այդ դեպքի մասին պատմում է զուտ որպես եղած փաստի և ոչ մի գնահատական չի տալիս Սամվելի արարքին: Ոչ մի: Ուրեմն երևի նրա համար էլ հեշտ չի եղել մի-միակ պատասխան տալը,- ավարտեց իր խոսքը Խոսրովը:

Բոլորը լուռ էին, շփոթված, և պրոֆեսորը հանկարծ զգաց, որ աննախանձելի վիճակի մեջ է: Ի՞նչ գնահատական դնի: Միջինն անկարելի է. կամ գերազանց պետք է դնել և ընդունել, որ նա իրավացի է, կամ էլ պետք է կտրել քննությունից: Բայց այս անգամ, Խոսրովի բախտից, որն այնքան քիչ էր ժպտում նրան, պրոֆեսորը լայնախոհ, առաքինի մարդ էր և իսկական գիտնական.

- Դե ի՞նչ,- ծիծաղելով դարձավ նա ներկաներին,- թող մեկն էլ ուրիշ կարծիք ունենա, ի՞նչ կլինի:

Ու Խոսրովի ստուգարքային գրքուկում գրեց «գերագանց»:

Ինստիտուտ ընդունվելուց և Առափնյա փողոցում ինչ-որ հեռավոր ազգականի միջոցով փոքրիկ մի սենյակ վարձելուց հետո, Խոսրովի առաջին գործն այն եղավ, որ Բոգդանովկայից հետո բերեց իր բոլոր գրքերը, իր աշխարհը: Եվ ոչ մայն գրքերը, դարակները բերեց, որոնց վրա կանոնավոր, գրադարանային աշխարհի բոլոր օրենքներով դասավորեց գրքերը: Գյուղում շատ էին երևում դրանք, այստեղ քիչ թվացին և Խոսրովը իրեն հատուկ պարգույթամբ, առանց փոքր-ինչ անհարմար զգալու, կտրեց-անցավ Առափնյա փողոցը ծայրեծայր, մտավ յուրաքանչյուր տուն: Նրա խնդրանքը մեկն էր. գրքեր տվեք, իմ տանը ուզում եմ փոքրիկ գրադարան բացել, որից պետք է օգտվեն ձեր երեխաները և եթե ցանկանաք՝ նաև դուք: Ոմանք ծիծաղեցին, ոմանք ընդունեցին շատ լուրջ, ոմանք չբացեցին անգամ դռան շղթաները, իսկ ոմանք հենց իրենց ձեռքով գրքերը բերեցին և հանձնեցին Խոսրովին:

Եվ Խոսրովի գրադարանը աղմուկ հանեց:

Թաղի գրեթե բոլոր երեխաները և տարեց մարդիկ բաժանորդագրվեցին գրադարանին: Խոսրովը քարտադարան ստեղծեց, քարտեր բացեց յուրաքանչյուրի համար և նույնիսկ չափազանց լրջորեն՝ դռանը հայտարարություն փակցրեց, թե գրադարանը բաց է ամեն օր, բացի կիրակի օրերից, երեկոյան ժամը յոթից մինչև տասը: Ընդ որում՝ նա երեխաներին հանձնարարում էր կարդալ հատկապես այն գրքերը, որ նրանք անցնելու էին հաջորդ քառորդում:

Երբ տեսան, թե իրենց երեխաները ինչ հափշտակությամբ են սկսել կարդալ և թե ինչպես են սովորում, որ նշված օրը գրքի բովանդակությունը պատմեն գրադանավարին, ծնողները նոր միայն հասկացան, թե ինչ մեծ գործ է սկսել այդ գունաստ ու խենթ պատանին և Խոսրովի տունը բառացիորեն ողողեցին գրքերով:

Խոսրովը սովորեցնում էր ամեն ինչ՝ զիրքն ինչպես կարդալուց սկսած մինչև տողատակը հասկանալը: Քննարկումներ էր անցկացնում, զրույցներ կազմակերպում: Գրադարանի գործունեության երկրորդ տարում ակադեմիկոս Պարսամյանին ստիպեց զեկուցում կարդալ: Ակադեմիկոսը սկզբում ծիծաղեց, հետո հրաժարվեց լրջորեն, հետո բարկացավ ու խռովեց, բայց երբ հարևանները նրան ասացին, թե փողոցի պատին հայտարարություն է փակցված նրա էլույթի մասին, նշված ժամին խելոք-խելոք մտավ Խոսրովի տուն: Բայց քանի որ ի զարմանս ակադեմիկոսի, թաղի և հարևան շենքերի շատ բնակիչներ մնացել էին փողոցում կանգնած, որովհետև Խոսրովի տանը կեսի կեսն էլ չէին տեղավորվի, ակադեմիկոս Պարսամյանը իր տուն հրավիրեց մարդկանց և նույնիսկ կարգադրեց թեյ պատրաստել:

Հետո ծիծաղելով ձգեց Խոսրովի ականջից ու խոստովանեց, որ կյանքում զեկուցումից առաջ այսքան հուզված չի եղել: Ի վերջո հարևաններ են, չէ՞, ամեն օր հանդիպում ես և հանդիպելու ես: Հեղինակության հարց է:

Մի անգամ էլ ընդունելության քննությունների ժամանակ իրեն քննող պրոֆեսորին էր համոզել ու բերել հանդիպման և քանի որ նախապես բարձրասարանցիներին հանձնարարել էր

կարդալ նրա աշխատությունները, պրոֆեսորը քիչ մնաց արտասովի՝ երբ երեխաները սկսեցին վերլուծել նրա գրքերը:

- Ջարմանահրաշ օր է ինձ համար,- ասում էր նա՝ գլուխն օրորելով:

Եվ մի օր հանկարծ գրադարանը փակվեց: Դա այնպիսի անակնկալ էր, որ ամբողջ թաղամասը իրար խառնվեց ու պաշարեց Խոսրովի տունը: Հարցերի տարափ տեղացին: Խոսրովը լսեց բողոքները, ժպտաց ու ասաց.

- Ես արձակուրդ վերցնելու իրավունք չունե՞մ:

- Ուրեմն՝ նորից բացելո՞ւ ես, Խոսրո՛վ,- ուրախացան գրադարանի հաճախորդները:

- Տեսնենք,- խուսափողաբար պատասխանեց Խոսրովը:

Անհանգստացավ նաև նրա լավագույն բաժանորդներից մեկը՝ Վիրաբը, և հենց նույն երեկոյան, պատի հայտարարությունը իր աչքով կարդալուց հետո, մտավ Խոսրովի տուն:

- Բարի երեկո, Խոսրո՛վ ջան,- ասաց:

- Բարի երեկո, քեռի՛ Վիրաբ,- տեղից վեր կացավ Խոսրովը:

- Ի՞նչ է պատահել, ախպե՛րս,- հարցրեց Վիրաբը:

Խոսրովը տանջվեց, տառապեց, ինչպես ասում են՝ գույն տվեց, գույն առավ ու մրմնջաց.

- Միրահարվել եմ, Վիրա՛բ քեռի:

- Լո՞ւրջ,- չգիտես ինչու հարցրեց Վիրաբը:

- Լուրջ, շատ լուրջ,- հաստատեց Խոսրովը:- Աչքիս էլ ոչինչ չի երևում: Անընդհատ, ամենուրեք նրա մասին եմ մտածում, նրա հետ եմ խոսում: Երագումս էլ նրան եմ տեսնում: Ամոթ չի՞, որ այսպես խոսում եմ ձեզ հետ, Վիրա՛բ քեռի:

- Ամոթ չի,- լրջորեն պատասխանեց Վիրաբը:

- Ես կարծում էի, թե գրադարանն ինձ համար ամեն ինչ է: Բայց հիմա կարդալ էլ չեմ ուզում, Վիրա՛բ քեռի: Կարծես թե ավստսում եմ ժամանակ կորցնել գրքերի վրա, ուզում եմ գիշեր-ցերեկ նրա մասին մտածել, նրան հիշել:

- Իսկ ինքը գիտի՞,- հարցրեց Վիրաբը:

- Այո՛:

- Եվ ի՞նչ է ասում:

- Ոչինչ էլ չի ասում: Ժպտում է: Ոչ հա է ասում, ոչ՝ չէ: Տանջում է:

- Աշխատողում է, թե սովորում:

- Աշխատում է: Մեր ինստիտուտի կողքի դեղատանը:

Վիրաբը լռեց, չիմացավ ինչ ասել:

- Մի անգամ ցավում էր գլուխս, մտա դեղատուն ու մոռացա, թե ինչու եմ եկել: Կանգնել նրան էի նայում: Ասում է՝ ի՞նչ եք ուզում: Իսկ ես կանգնել նայում եմ նրան ու չգիտեմ, թե ինչ եմ ուզում: Դեղի անունն էլ էի մոռացել:

- Պարզ է,- ասաց Վիրաբը:

- Ի՞նչ անեմ, Վիրա՛բ ջան: Մի խորհո՛ւրդ տվեք, ինչորում եմ: Ինչպե՞ս համոզեմ, որ ամուսնանա ինձ հետ: Շուտով ավարտելու եմ, աշխատանքի նշանակվելու հարց կա: Ինչպե՞ս իմանամ, ինձ հետ գյուղ կգա՞, չի գա:

- Գեղեցի՞կ է,- հարցրեց Վիրաբն ու անմիջապես էլ մտածեց, որ շատ հիմար էր հարցը:

- Աստվածային էակ է,- ասաց Խոսրովը,- որ նայում եմ, ուզում եմ ծունկ չոքել ու երկրպագել: Նրա դեմքից ասես լույս է ճառագում: Հիշո՞ւմ եք, ես ձեզ կարդացել եմ Չարենցի տողերը՝ «Լուսամփոփի պես աղջիկ, աստվածամոր աչքերով»... Նրա մասին է գրված:

«Տեսնես իրականում ինչի նման է»,- մտածեց Վիրաբը:

- Ի՞նչ անեմ, մի ե՛լք ցույց տվեք, Վիրաբ քեռի: Չե՞ որ դուք մեծ մարդ եք: Փորձ ունեք:

«Է՛, տղա ջան,- մտածեց Վիրաբը,- իմ փորձը դժվար թե քեզ պետք գա»:

Իսկ բարձրաձայն ասաց.

- Ի՞նչ պետք է անես: Սպաս՛ր, մինչև վերջացնի աշխատանքը, ճանապարհի գցի: Կամա՛ց կամա՛ց խոսիր հետը:

Խոսրովը խորամանկորեն ժպտաց.

- Բա գրադարանն ինչո՞ւ եմ փակել, Վիրա՛բ քեռի: Արդեն երկու օր է, ինչ թույլ է տվել ուղեկցեմ իրեն: Միայն թե՛ հիմա էլ ես եմ ամաչում: Այնքան լավ է հագնվում, այնքան ճաշակով ու գեղեցիկ, որ ես իմ շորերով կողքին ոնց որ խրտվիլակ լինեմ: Նամակ գրեցի տուն, մայրիկիս խնդրեցի, որ մի քիչ դրամ ուղարկի, կոստյում առնեմ: Տեսնենք երբ է ուղարկելու:

- Ես քեզ կարող եմ փող տալ,- ուրախացավ Վիրաբն ու ավելացրեց.- ինձ համար, Խոսրո՛վ ջան, քեզ փող տալը հիմա ավելի հեշտ է, քան թե խորհուրդ: Ազնիվ խոսք:

- Որքան բարի մարդ եք, Վիրա՛բ քեռի,- աղբահավաքի դեմքին պարզ, մաքուր աչքերով նայելով, շնչաց Խոսրովը:- Ես երախտագիտությամբ կօգտվեմ ձեր առաջարկից և հենց որ ստացա՝ կվերադարձնեմ անմիջապես:

- Էդ մասին մի՛ մտածիր,- ասաց Վիրաբը:- Վաղը կբերեմ:

*

* *

Ահա այդ հանդիպումից հետո ընդամենը մի քանի օր էր անցել, երբ վաղ առավոտյան, իր առաջին պտույտի ժամանակ, Առափնյա փողոցի ծայրը հասնելով, Վիրաբը տեսավ Խոսրովին: Սակայն, ինչպես արդեն գիտեք, Խոսրովի ձեռքին ոչ դույլ կար, ոչ էլ որևէ փաթեթ: Նա կանգնած էր նոր, սրճագույն կոստյումով, որը զարմանալիորեն փոխել էր նրա արտաքինը, ուղղել թիկունքը, պատկառելի տեսք տվել: Դեղին, շագանագույն շերտերով փողկապը, որ սեղմել էր տղայի սպիտակ, մաքուր վերնաշապիկի օձիքը, հիանալի բռնում էր կոստյումի հետ: Ասես բոլորովին ուրիշ մարդ լիներ կանգնած Վիրաբի առաջ: Վիրաբը հիշեց հին ասացվածքը. «Շոր տուր, շնորհք տամ» ու ժպտաց:

- Բարի լույս, Խոսրով:

- Բարի լույս, Վիրա՛բ քեռի,- հպարտ ժպտալով, ողջունեց Խոսրովը:- Հը՞, ինչպե՞ս է:

- Խոսք չկա,- անկեղծորեն ուրախացած, ասաց Վիրաբը:- Հիմա էլ ո՞վ կարող է մերժել քեզ:

- Ճիշտ է,- սրտանց ծիծաղեց ու նորից մանկացավ Խոսրովը:- Եվ հենց այդպես էլ եղավ, Վիրա՛բ քեռի:

- Ի՞նչ եղավ,- հարցրեց Վիրաբը:

- Վիրա՛բ քեռի, մի բան եմ ուզում նախօրոք խորել ձեզ: Ես Երևանում ձեզանից ավելի մոտ, սրտացավ բարեկամ չունեմ, որ նրան ասեմ:

- Լսում եմ:

- Եթե հարկ լինի, իսկ ես կարծում եմ, թե շուտով հարկ կլինի, գնալ Մարինեենց տուն, ինչպես իրենք են ասում՝ խոսք ուզելու, դուք կգա՞ք ինձ հետ իմ ծնողների փոխարեն, որպես իմ բարեկամ, իմ հարազատ, ինձ համար երաշխավորող:

- Ուրեմն՝ ամեն ինչ կարգի՞ն է,- ժպտաց Վիրաբը:

- Կարծես թե ամեն ինչ կարգին է:

- Իսկ ինչո՞ւ քո ծնողներին չես կանչում: Չե՞ն վիրավորվի:

- Հայր չունեմ,-միանգամից տխրած ասաց Խոսրովը,- իսկ մայրս հիվանդ է, և հետո՝ տուն-տեղը չի թողնի: Ինձնից բացի, տանը չորս երեխա էլ կա: Հետո՝ կով ունենք... հավեր ունենք...

Երբ Խոսարովի հետ էր խոսում, Վիրաբն ինքն էլ դառնում էր բացարձակ անկեղծ: Այդ էր պատճառը, որ ասաց, առանց մտածելու, թե կարող է մեղադրվել դեմագոգիայի մեջ: Կամ որ հաճոյախոսության է սպասում:

- Խոսար՝ վ ջան,- ասաց նա,- իսկ ես ինչքանո՞վ եմ հարմար: Վաղը, մյուս օրը կիմանան, որ եղած-չեղածը ադր հավաքող վարորդ եմ:

- Դո՞ւք,- զարմացած նրան նայեց Խոսարովը:- Դուք ինձ հանդիպած ամենամեծ մարդն եք: Իսկ այդ որտեղ է գրված, թե ադր թափողն ավելի լավն է, քան ադրը հավաքող-մաքրողը: Մարինեն արդեն գիտի ձեզ, և հարգում է, ինչպես ես եմ հարգում: Նա գիտի նույնիսկ, որ ես ձեր տված դրամով եմ գնել այս կոստյումը:

- Դա՞ ինչ ասելու բան էր,- վրդովվեց Վիրաբը:

- Իսկ ինչո՞ւ պետք է չասեի: Լավի ու բարու մասին ամեն խաչմերուկում պետք է աղաղակել, Վիրա՛բ քեռի: Ուրեմն՝ կգա՞ ք:

- Մեծ ուրախությամբ,- ասաց Վիրաբը:- Մարգոյի թնր կբռնեմ ու կգամ:

- Ուրեմն, մի բան էլ պիտի խնդրեմ,- ասաց Խոսարովը:

- Ի՞նչ,- ժպտաց Վիրաբը:

- Այսօր երեկոյան շա՞տ զբաղված եք:

- Չէ՛:

- Ուրեմն՝ եկեք մեր տուն: Շատ եմ խնդրում: Ես ուզում եմ, որ դուք տեսնեք իմ Մարինեին:

- Խոսար՝ վ...

- Շատ եմ խնդրում: Չէ՞ որ դուք էլ ընդունեցիք, որ իմ հարազատն եք: Ընդունեցիք, չէ՞...

Վիրաբը ծիծաղեց շոյված:

*

* *

Երեկոյան, ինքն էլ կարգին հագնված, Վիրաբն իր «ֆիատ»-ով, արդեն երրորդ անգամ, մտավ Առափնյա փողոց ու ավտոմեքենան կանգնեցրեց Խոսարովի սենյակի պատուհանի տակ: Պատուհանն անմիջապես բացվեց և լույսի մեջ հայտնվեց Խոսարովը՝ երջանիկ ու հուզված:

- Եկա՞ք: Ինչքա՛ն ուրախ եմ: Հակառակի նման՝ Մարինեն էլ շտապում է, հազիվ եմ պահել, որ դուք տեսնեք:

Վիրաբը ներս մտավ, տեսավ ցածրիկ սեղանի կողքին, հյուսված աթոռակին նստած աղջկան և անմիջապես խոստովանեց ինքն իրեն, որ Խոսրովի խանդավառ բացականչությունները բոլորովին էլ հեռու չեն իրականությունից: Եվ միաժամանակ զարմացավ, որ այդ աղջիկը խեղճ ու կրակ Խոսրովին է ընտրել:

Նրա առջև նստած էր գրեթե գեղեցկուհի: Ճիշտ է, չափից ավելի շատ էին դեմքի գույները և նույնիսկ աչքերի կոպերին բրոնզի ինչ-որ հատիկներ էին փայլվում, բայց դա առաջ էր, որ հունից հանում էր Վիրաբին: Նրա աչքը սովորել էր նույնիսկ շատ ավելի արտասովոր բաների:

- Ծանոթացե՛ք,- լայն ժպտալով, ձեռքերը պարզեց Խոսրովը:

- Վիրա՛բ,- ասաց Վիրաբը:- Շատ ուրախ եմ:

- Մարինե՛՛,- տեղից գրեթե չշարժվելով, ձեռքը թույլ-թույլ մեկնեց աղջիկը:

- Իհարկե, սա ձևականություն էր,- ծիծաղեց Խոսրովը,- որովհետև երկուսդ էլ շատ հիանալի գիտեք իրար: Եվ, եթե իմ Մարինեն թույլ տա, շուտով ավելի մոտիկից կիմանաք:

Մարինեն ժպտաց:

- Վիրա՛բ քե՛ռի,- հարցրեց Խոսրովը՝ նվիրված աչքերը չկարողանալով հեռացնել Մարինեից,- ես ճիշտ չե՛ի՞ ասում: Չքնաղ է, չե՞՞:

- Ըհը՛, արդեն հարբել է,- հոնքերը կիտեց Մարինեն:

- Ճիշտ չե՛ի՞ ասում, ճիշտ չե՛ի՞ ասում,- քրքջաց Խոսրովը, և Վիրաբը նոր միայն նկատեց, որ նա իսկական հարբած է:

- Ճիշտ էիր ասում,- ծիծաղեց Վիրաբը:- Դու միշտ էլ ճիշտ ես ասել:

- Հա՛, ես այդպես եմ,- բացականչեց Խոսրովը ու շտապով մի փոքրիկ բաժակ դրեց Վիրաբի առջև:- Մի-մի բաժակ չիմե՛նք այս նշանավոր օրվա առթիվ:

Վիրաբը նկատեց, որ սեղանին մի ափսե ծիրան կա և երկու փոքրիկ բաժակ, իսկ հենց Խոսրովի ոտքերի տակ կոնյակի մի կիսատ շիշ: Մինչ ուզում էր արգելել, Խոսրովն արագ-արագ լցրեց բաժակներն ու իր բաժակը բարձրացնելով, ասաց.

- Խմենք այս օրվա կենացը: Նրա համար, որ այսօր առաջին անգամ Մարինեն մտավ մեր տուն: Նրա համար, որ Մարինեն առաջին աղջիկն է իմ կյանքում, որ այս տուն է մտնում: Խմենք Մարինեի և իմ բախտավորության կենացը.- ու անմիջապես էլ դարձավ Վիրաբին:- Շա՛տ եմ խոսում, Վիրա՛բ քե՛ռի, ախր կյանքումս այսքան չե՛ի խմել:

- Ամեն ինչ տեղին է,- ասաց Վիրաբը:- Ձեր կենացը, Մարինե՛՛, քո կենացը, Խոսրո՛վ: Երջանիկ լինե՛ք:

Նա մեկնեց բաժակը, Մարինեն ևս իր բաժակը պարզեց ու նրա աջ ձեռքի միջամատին Վիրաբը մի մատանի տեսավ, որը շատ ծանոթ թվաց նրան: Արծաթե օձ էր, որ գալարվել էր աղջկա մատին, փոքր-ինչ բարձրացրել էր գլուխը և նայում էր սառը, փայլուն աչքերով:

Նա կարող էր երդվել, որ տեսել է այդ մատանին, բայց թե որտեղ՝ բոլորովին չէր հիշում: Եվ անմիջապես էլ մտածեց, թե հո այդ մատանուց մի հատ չի՞ աշխարհում, սարքողը շատ սարքած կլինի, էլի: Մտածեց այդպես, բայց չգիտես ինչու, կարծես թե ընկավ տրամադրությունը: Իհարկե, նրա հետ միշտ էր այդպես լինում, երբ աշխատում էր որևէ բան հիշել ու չէր հիշում: Բայց այս անգամ մի տեսակ ուրիշ էր:

- Դե, ես գնամ,- տեղից բարձրացավ Մարինեն,- կներեք ինձ:

- Մի՛ գնա, էլի, հոգի՛ս, մի՛ գնա էլի, չքնա՛ղս,- աղերսեց Խոսրովը:

- Պիտի գնամ,- շրթունքները սեղմեց աղջիկը:- Տանը հյուրեր ունենք, արդեն ուշացել եմ:

Վիրաբն անհարմար զգաց, որ ավտոմեքենայով է ու ձայն չի հանում:

- Կուզե՞ք, ես տանեմ ձեզ,- առաջարկեց նա սրտանց:

- Հանձարեղ գաղափար,- բղավեց Խոսրովը:- Վիրա՛բ քեռի, միասին տանենք ճանապարհենք իմ սրտի հատորին ու գանք:

- Խնդրեմ,- ասաց Վիրաբը:

Բայց աղջիկը նորից սեղմեց շրթունքները.

- Դու մնա տանը,- ասաց նա:- Բայց էլ չիմես: Լսո՞ւմ ես:

- Չեմ խմի,- անմիջապես համաձայնեց Խոսրովը:- Բայց հիմա գամ, հա՞՞:

- Կարիք չկա,- ասաց Մարինեն:- Մինչև վաղը:

Վիրաբն ավելի շուտ դուրս եկավ, գործի գցեց մեքենան, մի սիգարետ հանեց, վառեց, սպասեց մինչև աղջիկը տեղավորվի իր կողքին ու պոկվեց տեղից: Հենց նոր էին Առափնյա փողոցն անցել, երբ Մարինեն շտապով ասաց.

- Մի հատ սիգարետ էլ ինձ տվեք, էլի, վարպե՛տ, շունչս կտրվում է:

Վիրաբը համարյա ցնցվեց՝ լսելով այդ խոսքերը: Նրան թվաց, թե ինչպես հեռուստացույցի վրա՝ կինոյի կադրերը կրկնվում են: Ճիշտ նույն ձևով, Ճիշտ նույն բառերը նա էլի էր լսել... Ո՞վ էր, ո՞վ, այն ժամանակ էլ նա ասաց.

- Մի հատ սիգարետ տվեք էլի, վարպե՛տ, շունչս կտրվում է:

«Շունչս կտրվում է»...

- Խոսքովը չի սիրում, որ ծխում եմ,- արդարացավ Մարինեն,- ես էլ աշխատում եմ խուսափել, բայց չի լինում:

Վիրաբը հանեց սիգարետի տուփը, Մարինեին մեկնեց ձեռքը, որ վերցնի և նորից, ցուցիչների աղոտ լույսի տակ նրա մատին տեսավ մատանի-օձը՝ գլուխը քիչ վեր պարզած, փայլուն աչքերով:

Ու հիշեց: Մռայլ, մառախլապատ, անձրևոտ առավոտ էր: Իհարկե:

Վիրաբը թաքուն նայեց աղջկան: Դե, իհարկե: Մարինեն ասես մոռացել էր աշխարհում ամեն ինչ, կծկվել էր դրան մոտ ու ծխում էր արագ-արագ, ազահորեն: Ինչպես այն օրը:

Վիրաբն անցավ մայրուղին, թեքվեց դեպի երկաթուղային կայարան, նորից թեքվեց դեպի Էրեբունի ու գնաց երկար ու լայն փողոցով, որի ծայրում, բարձունքի վրա էլեկտրական լապտերներով ընդգծված էր բնիկ երևանցիների առաջին տունը՝ Էրեբունի ամբոցը:

- Այս ո՞ւր եք գնում,- հանկարծ սթափվելով, զարմացած բացականչեց Մարինեն:

- Ձեր տուն: Չասացի՞ք, որ տուն եք գնում:

- Բայց ես իմ հասցեն չասացի: Դուք որտեղի՞ց գիտեք:

- Ես ձեզ էլի եմ տուն տարել,- ասաց Վիրաբը:

Աղջիկը առաջ թեքվեց, հարցրեց երկյուղով.

- Ե՞րբ, ինչո՞վ:

- Աղբի մեքենայով,- ասաց Վիրաբը:

Աղջիկը ոչինչ չասաց:

- Առավոտյան ժամը հինգն էր: Անձրև էր գալիս,- անողորբար շարունակեց Վիրաբը,- ձեր շունչն էլի կտրվում էր ու եղ օձն էլ ձեր մատին էր:

- Հիշեցի, լավ, լավ, հերիք է, հիշեցի,- հանկարծ չարացավ Մարինեն:

Վիրաբը դանդաղեցրեց ընթացքը:

- Մարինե՛,- ասաց նա գրեթե խնդրելով:- Խոսքովը միամիտ, պարզ տղա է ու հոգով երեխա է դեռ...

- Իսկ ես փչացած եմ,- նետեց աղջիկն ու այս անգամ առանց հարցնելու, մի սիգարետ էլ վերցրեց-վառեց:

- Ես էդպիսի բան չասացի,- գլուխը թափահարեց Վիրաբը:- Ես ո՞վ եմ, որ դատեմ ու դատապարտեմ մարդկանց: Ես մի հասարակ աղբ հավաքող եմ:

- Բայց դա էիք ուզում ասել:

- Չէ՛, - ասաց Վիրաբը: - Ես միայն ուզում եմ ասել, որ դուք շատ տարբեր մարդիկ եք, լրիվ տարբեր:

- Որտեղի՞ց գիտեք, է՛, - գլուխը բարձրացրեց Մարինեն:

- Հաստատ գիտեմ, մի օր կհանդիպի մեկը, որը ձեզ համապատասխան կլինի: Անպայման կհանդիպի: Իսկ Խոսրովը մեղք է: Վաղ թե ուշ նա ամեն ինչ կիմանա: - Էդ բաները թաքցնել չի լինում, կիմանա ու կդառնա աշխարհի ամենադժբախտ մարդը: Եվ, ո՛վ գիտի, թե ինչ կլինի հետո... Եկեք ձեռք քաշեք նրանից, Մարինե՛:

Աղջիկը հանկարծ լաց եղավ:

- Իսկ եթե այդ մաքուր, միամիտ տղան իմ միակ հո՞ւյսն է... Իսկ եթե նրա կողքին ես էլ եմ մաքրվո՞ւմ: Իսկ եթե միայն նա կարող է ինձ ազատել, փրկել իմ շրջապատի՞ց՝ իր սիրով, իր հավատո՞ւմ: Տեսաք, չէ՞, նրա մոտ ես արդեն չեմ ծխում, ամաչում եմ, քիչ է՞, - հանկարծ երեխա-յի նման ավելացրեց նա: - Տեսնո՞ւմ եք, փորձում եմ...

Վիրաբը մտքերի մեջ ընկավ:

- Ի՞նչ իմանամ, - ասաց նա: - Ի՞նչ իմանամ:

Վիրաբն ավտոմեքենան կանգնեցրեց աղջկա տան մոտ, մեկնեց ձեռքն ու բացեց նրա կողմի դուռը:

- Իսկ դուք նրան... - տեղից չշարժվեց Մարինեն:

- Չեմ ասի, - անկեղծորեն ասաց Վիրաբը: - Միայն թե սիրոս շատ է ցավում նրա համար: Ոնց որ իմ տղան լինի: Մի՛ նեղացեք:

- Դուք մի ասեք, հա՞, խնդրում եմ, - աղջիկն օձի մատանիով ձեռքը դրեց վարորդի արմունկին ու անմիջապես էլ ետ քաշեց: - Ես կասեմ, իսկ ինքն ինչ ուզում է թող որոշի: Ես ինքս կասեմ: Հա՞:

- Ի՞նչ ասեմ, - ասաց Վիրաբը:

Աղջիկը, ասես չուզենալով, ցած իջավ ավտոմեքենայից, երկու քայլ էլ արեց ու ետ նայեց.

- Բարի գիշեր, - ասաց նա:

- Բարի գիշեր, - պատասխանեց Վիրաբը:

Նա դանդաղ վարում էր ավտոմեքենան գիշերային Երևանով և մտածում որ զարմանալի բան է կյանքը և առավել զարմանալի՝ մարդը: Քիչ առաջ... քիչ առաջ, հենց որ ճանաչեց, զգաց, որ մինչև հոգու խորքը ատում է այդ աղջկան: Իսկ հիմա, ահա՛, խղճում է:

«Երևի ծերանում եմ», - առաջին անգամ կյանքում եզրակացրեց Վիրաբը:

Նա փորձեց իրեն դիտել դիմացի հայելու մեջ, բայց մուտք էր, գրեթե ոչինչ չէր երևում: Եվ ժպտալով ինքն իրեն ասաց. հայելու և պիտի նայես, որ իմանաս ծերանում ես, թե չէ: Երեխայիդ նայիր: Մուսանը քսան տարեկան է: Տեսնես նա՞ ինչ տեսակ մարդ է: Ես ի՞նչ գիտեմ նրա մասին: Ե՞րբ եմ տեսնում նրան: Մարգոն ճիշտ է ասում, էլի, որ ես միայն բերող եմ: Առաջ նրան միայն դա էր պետք, իսկ հիմա չի բավարարվում: Եվ ճիշտ է, էլի: Քաղցած մարդը ե՞րբ է մտածում ծովափ գնալու մասին, կամ կոտորում իրեն՝ հեռուստացույցի վերջին տեսակն ունենալու համար: Քաղցած մարդն իսկի բաղնիքի մասին չի մտածում կամ էլ լուսանկարվելու: Դրանք բոլորը հետո են գալիս, երբ արդեն քաղցած չես:

Նրա միտքը ցատկոտեց, ցատկոտեց ու նորից վերադարձավ Խոսրովին: Եվ մտածեց, որ նրանց պատմությունից, միևնույն է, բան դուրս չի գալու: Խոսրովը ոչ ընկեր է ունենալու և ոչ էլ կին, որովհետև միայն իր գրքերի հետ է ապրելու ամբողջ կյանքում: Նա գրքեր է ուսումնասիրել, իսկ Մարինեն և ուրիշները ուսումնասիրել են կյանքը: Նա գրքերից է սովորել, փորձ ձեռք բերել, Մարինեն և ուրիշները՝ կյանքից: Գրքերը նրան ավելի բարի են դարձրել և ըստ գրքերի էլ նա քայլելու է կյանքում: Քայլելու է ու սայթաքելու... քայլելու է ու ընկնելու, որովհետև ոտքերի տակ գրքերի գցած ճանապարհը չէ, այլ կյանքի ճանապարհը և շատ են, շատ-շատ են քարերն ու փոսերը ու ոչ մի փոսի առջև կարմիր նշան չի դրված, թե զգուշացեք, փոս է, վտանգավոր է:

Իսկ կյանքից սովորածները անգիր գիտեն այդ ամենը, թեև երբեմն նրանք էլ են ընկնում, կարծելով, թե լավ գիտեն:

Ափսո՜ս, հառաչեց մտքում Վիրաբը: Հաստատ՝ երկուսն էլ մեղք են, բայց բան դուրս չի գա: Հետո հանկարծ ջղայնացավ և խեթ-խեթ նայեց հայելում իր հագիվ երևացող դեմքին:

- Իսկ դու ի՞նչ գիտես, է՛,- հարցրեց նա հեզնանքով: - Դու ի՞նչ գիտես: Դու ամեն ինչ գիտես՝ ս, Վիրաբ:

*

* *

Խորհրդակցության այն պահն էր, երբ ոչ ոք այլևս ոչ ոքի չի լսում, բոլորն էլ խոսում են միաժամանակ՝ կարմրատակած և թափահարելով ձեռքերը, դիմում են իբր իրար, բայց բոլորն էլ նայում են Նշանյանի կողմը, աշխատելով, որ նա լսի, թե ինչ են ասում իրենք և համոզվի, որ գոնե տվյալ հարցում մեղավորը իրենք չեն եղել:

Չէր խոսում միայն Վիրաբը: Ոչ թե ասելիք չունեիր, այլ վաղուց էր համոզվել, որ ոչ մի հարց խորհրդակցության ժամանակ չի լուծվում իրենց հիմնարկում: Ուզում էս պատռի կոկորդո, Նշանյանը երբեք մեկին չի ասի, թե դու ճիշտ ես, իսկ մյուսին՝ սխալ: Լավագույն դեպքում կասի

- Կմտածենք:

Դա նշանակում է, որ պետք է համաձայնեցնի հարցը:

Իսկ սովորաբար հավատում է նրան, ով առաջինն է իր առանձնասենյակը մտնում: Դրա համար էլ վաղ առավոտյան միշտ հերթեր են նրա դռանը: Մի ժամ հետո գրեթե ոչ ոք չի լինում:

Տանջալիորեն սպասելով, թե երբ պետք է ավարտվի խորհրդակցությունը, Վիրաբը գլխավոր հաշվապահի առջևից վերցրեց «Երեկոյան Երևան» թերթի նախորդ օրվա համարը և շուտով տվեց անտարբեր: Երրորդ էջում նրա ուշադրությունը գրավեց մուգ, սև շրջանակի մեջ տպագրված մահախոսականը: Նկարն ինչ-որ մեկին էր հիշեցնում, և Վիրաբը նոր միայն կարդաց վերնագիրը՝ «Արգամ Խաչատուրի Թոռչյան»:

- Վա՛խ,- բացականչեց նա՝ զգալով, թե ինչպես միանգամից կծկվեց սիրտը:

Բայց խորհրդակցության ժամանակ ժխորի մեջ ոչ ոք չլսեց նրա ձայնը:

Վիրաբը շտապով կարդաց. «Կյանքի 65-րդ տարում, երկարատև և ծանր հիվանդությունից հետո, մեզանից հեռացավ անհատական թոշակառու, Երևանի ավտոտեխնիկումի նախկին դիրեկտոր, 1942 թվականից ՍՄԿԿ անդամ...»: Նայեց վերջին տողերին: Թաղմանը մնացել է մի ժամ:

Վիրաբը լրագիրը ձեռքին մոտեցավ Նշանյանին, ցույց տվեց, ինչ-որ բան ասաց, բայց Նշանյանը նրան նայեց չհասկացող աչքերով.

- Հիմա կվերջացնենք:

- Կուշանամ,- շնջաց նա:

Նշանյանը զարմանալիորեն լսեց նրա շշուկը և նորից նայեց նկարին:

- Ո՞վ է:

- Համարյա հերս է,- ասաց Վիրաբը:

Նշանյանը կամ չլսեց, կամ լսեց ու չհավատաց ականջներին, բայց զարմացած նայեց Վիրաբին ու ասաց.

- Բա էլ ինչի՞ ես կանգնել:

Ու Վիրաբը դուրս թռավ: Հենց ընդունարանից նա զանգահարեց տուն: Երկար ժամանակ լավիողը ոչ ոք չէր վերցնում, և Վիրաբն ուզում էր արդեն անջատել հեռախոսը, երբ լարի մյուս ծայրում չխկոց լսվեց ու լսեց Մարգոյի դժգոհ ձայնը.

- Լսում եմ: Ո՞վ է:

- Մարգո՛,- ասաց Վիրաբը,- Մարգո՛, Թոռչյանն է մեռել:

- Ո՞վ,- հարցրեց Մարգոն:

- Թոռչանը,- բարկացավ Վիրաբը:- Մեր Թոռչանը:

- Ե՞րբ,- հարցրեց Մարգոն:

- Երբ...- ավելի բարկացավ Վիրաբը,- ի՞նչ գիտեմ երբ: Մի ժամից թաղում են:

- Որտե՞ղ,- հարցրեց Մարգոն:

- Թոխմախ գյուղի գերեզմանատանը,- գոռաց Վիրաբը:- Ես գնում եմ: Գերեզմանատան դռանը կսպասեմ քեզ:

Մի պահ լռություն տիրեց:

- Ես ո՞նց եմ գալիս, ա՛յ տղա,- նյարդային ձայնով ասաց Մարգոն,- մուրաբա եմ եփում:

- Հետո կեփես:

- Կրակի վրա է, Վիրա՛բ,- ասաց Մարգոն:

Վիրաբը ցած նետեց լսափողը:

Նա ավտոն վարում էր արագորեն, մոռալված, գրեթե չնկատելով ճանապարհը: Մի խաչմերուկում նույնիսկ չնկատեց կարմիր լույսը, անցավ ու դիմացից եկող ավտոմեքենայի տագնապահար ազդանշանները լսելով միայն հասկացավ, թե ինչ է պատահել: Վարորդը գլուխը դուրս էր հանել ու մատը պտտեցնում էր քունքի մոտ: Վիրաբը դանդաղեցրեց ընթացքը:

Ահա՛: Իսկ ինքը չի էլ իմացել, որ երկարատև ու ծանր հիվանդ է եղել Արգամ Թոռչանը: Միակ մարդն աշխարհում, որ Վիրաբին ասում էր՝ տղաս: Այն մարդը, որ օրենքները խախտելով, թույլ էր տվել, որ տեխնիկումի ներքնահարկում ապրեն անտեր, անապաստան Վարդանուշ մայրիկն ու Մարգոն: Իսկ Մարգոն մուրաբա է եփում: Այն մարդը, որ կես խոսքից հասկանում էր Վիրաբին, անհանգստանում նրա ապագայի համար և զգուշացնում էր հայրաբար՝ «Հանկարծ չխրվես աղբի մեջ ու մնաս, տղա՛ս»: Գոնե՛ զանգ տար մի անգամ, ասեր, որ հիվանդ է, ի՞նչ կլինեք: Ի՞նչ կլինեք: Իսկ ի՞նչ կլինեք, եթե դո՛ւ զանգ տայիր, դո՛ւ: Դու չես էլ իմացել, որ նա թոշակի է անցել: Հիշել ես, հա՛, հիշել ես, բայց միշտ մտածել ես, թե վաղը զանգ կտամ, մյուս օրը զանգ կտամ, հետո զանգ կտամ: Դե տուր: Էլ հետո չկա: Ու չի լինելու: «Հանկարծ չխրվես աղբի մեջ ու մնաս, տղա՛ս»: Բա ի՞նչ է արել, որ չի չխրվել: Էլ խրվելը ո՞նց է լինում, եթե քո ամենամտերիմ մարդը, քո ուսուցիչը երկարատև ու ծանր հիվանդ է եղել, իսկ դու չես իմացել: Էլ խրվելը ո՞նց է լինում: Մա՞ ինչ ցավ է: Ինչո՞ւ է մեզ թվում, թե ժամանակը կանգնած է, ու մենք հավիտենական ենք: Ինչո՞ւ: Ինչո՞ւ ենք մտածում, թե ժամանակ դեռ շատ ունենք, դեռ կհասցնենք հատուցել մեր պարտքերը, շնորհակալություն հայտնել մեր բարերարներին, օգնության հասնել ընկերոջը, վտանգից զգուշացնել բարեկամին, սփռվել հարևանի վիշտը, ներողություն խնդրել նրանից, ում հանիրավի վիրավորել ենք և ճշմարտությունը նետել նրա դեմքին, ով մեր կյանքն է թունավորել:

Եվ ինչո՞ւ ենք այս ամենի մասին մտածում, փիլիսոփաներ դառնում միայն գերեզմանատան ճանապարհին, իսկ գերեզմանատնից դուրս գալուց հետո մոռանում իսկույն:

Որովհետև բոլորս էլ, անգիտակցաբար թե կամովին, խրվել ենք աղբի մեջ ու մնացել ենք:

Ճիշտ էիր ասում, ուսուցի՛չ:

Նա ավտոմեքենան թողեց գերեզմանատան վճարովի կանգառում ու գնաց կանգնեց մուտքի մոտ: Նայեց ժամացույցին: Դեռ տասը րոպե կար: Մտածեց, թե լավ է, որ գոնե պատահաբար ձեռքը վերցրեց «Երեկոյան Երևանը», լավ է, որ եկավ հասավ: Իսկ հետո չարացավ իր վրա. այսինքն՝ ի՞նչն է լավ: Այլևս ի՞նչ լավ բան կարող է լինել:

Ոլորանի ետևից, ահասարսուռ ազդանշաններ տալով, հայտնվեց ավտոմեքենաների թափորը: Առաջին ավտոմեքենայի ճակատին Արզամ Թոռյանի խոշորացված նկարն էր, նույն նկարը, որ տպագրել էին թերթում և որը շատ քիչ նմանություն ուներ Վիրաբի ճանաչած Արզամ Թոռյանի հետ:

Հավանաբար ավելի վաղ տեղ հասած փողային նվագախումբը դողացրեց ծնծղաները: Արզամ Թոռյանի դագաղն իջեցրին ավտոմեքենայի թափքից: Առջևի կողմից դագաղն իրենց ուսին առան երկու թիկնավետ տղաներ, որոնք նման էին Արզամ Թոռյանին:

Վիրաբը շատ էր ուզում մոտենալ ու գոնե մի քանի քայլ դագաղն իր ուսերին տանել: Բայց ամաչեց: Հուղարկավորների մեջ նրան ոչ մի ծանոթ մարդ չկար: Դա սկզբում նրան շատ զարմանալի թվաց, բայց հետո մտածեց, որ գրեթե քսան տարի է անցել: Քսա՛ն տարի: Եվ, այնուամենայնիվ, տարօրինակ էր: Հետո նորից մտածեց, թե գուցե նրանից է, որ Արզամ Թոռյանը ոչ թե տեխնիկումի դիրեկտորի պաշտոնում է մահացել, այլ տանը, իբրև թոշակառու, իբրև կյանքն ավարտած մարդ: Իսկ այդպիսի մարդիկ քչերին են հետաքրքրում:

Թափորը մոտեցավ փոքրիկ հրապարակին, հետո աջ թեքվեց ու ցրվեց: Գերեզմանները շատ խիտ էին ու մարդիկ քայլում էին ծուռումուռ, նեղիկ արահետներով, անցնում փոքրիկ վանդակաճաղերի գրեթե հողին հավասարված, մաշված գերեզմանաքարերի վրայով: Ուշացածների մի մասը դեռ ճանապարհին էր փնտրում, այնինչ ելույթներն արդեն ավարտվելու վրա էին: Այսինքն՝ երկու հոգի խոսեցին: Մեկը՝ հարևանների անունից, իսկ մյուսը՝ գյուղացի մարդ էր, Վիրաբի նման հենց նույն օրն էր իմացել և եկել էր մասնակցելու իր համագյուղացու թաղմանը: Շատ սրտառու խոսեց ու երկար, և ելույթի հիմնական իմաստն այն էր, որ եթե գյուղում, մաքուր օդում մնար, այդքան շուտ կյանքից չէր հեռանա Արզամ Թոռյանը: Եվ այդքան շուտ կյանքից չէին հեռանա սարերի սովոր նրա ծնողները:

Անտանելի շոգ էր: Արևն այրում էր անխնա, և գերեզմանափոսի մոտ որդիներից բացի ոչ ոք չէր մնացել: Բոլորն էլ քաշվել էին հեռու՝ պատսպարվել թփուտների տակ կամ գրանիտե բարձր հուշարձանների ստվերում, լրագրերը պահել էին գլխներին կամ դեմքերի մոտ, արագարագ թափահարում էին թաշկինակները: Եվ Վիրաբն ամաչեց, որ որդիներից բացի դագաղի մոտ ոչ ոք չկա: Նա կամաց-կամաց առաջ գնաց, կանգնեց Արզամ Թոռյանի զավակների կողքին և առաջին անգամ նայեց ծաղիկների մեջ պառկած իր ուսուցչին: Արզամ Թոռյանի դեմքը հանգիստ ու խաղաղ էր, և կնճիռներն էլ ասես հարթվել էին: Վիրաբը նայեց իր ուսուցչին, փոսի կողքի մարմարյա ցածրիկ սալիկներին, որոնց վրա Արզամ Թոռյանի ծնողների անուն-

ներն էին գրված, նայեց իր կողքին կանգնած նրա գլխահակ որդիներին ու զգաց, որ սեղմվում է կոկորդը: Եվ որովհետև սաստիկ վիրավորված էր, որ խոսողները կարծես թե այն չեն ասում, ինչ պետք է ասելին և սաստիկ վիրավորված էր, որ ավտոտեխնիկումից ոչ ոք չկա, կամ գոնե ելույթ ունեցող չկա, Վիրաբը հարյուր անգամ մտքում փորձեց իր ելույթը: Վերջապես հաղթահարեց իրեն, մի քայլ առաջ եկավ ու ասաց.

- Ես ընկեր Թոռյանի աշակերտն եմ եղել: Հայր չեմ ունեցել, և նա խորհրդատու հայր է դարձել ինձ համար: Հաց չեմ ունեցել, ինձ հաց է տվել ընկեր Թոռյանը: Աշխատանք չեմ ունեցել, ինձ աշխատանք է տվել ընկեր Թոռյանը: Տուն չեմ ունեցել, թույլ է տվել, որ տեխնիկումի շենքում ապրեմ՝ մինչև տուն ստանալը: Եվ ոչ միայն ինձ համար, ավտոտեխնիկումի բոլոր ուսանողների համար իսկական հայր է եղել ընկեր Թոռյանը: Եվ եթե այսօր ավտոմեքենաները նստած, մի կտոր հացի տեր ենք դարձել ես ու ինձ նման հարյուրներ ու հազարներ, պարտական ենք ընկեր Թոռյանին: Բայց նա միայն հաց չի տվել մեզ: Ընկեր Թոռյանը մեզ սովորեցնում էր հարգել հացը, մեզ սովորեցնում էր բարի լինել և ազնիվ, օգնել իրար ու բոլոր նրանց, ովքեր օգնության կարոտ են: Նա ուզում էր, որ մենք մարդ դառնանք և անընդհատ-անընդհատ զգուշացնում էր, որ հանկարծ չխրվենք-մնանք կյանքի աղբի մեջ: Եվ եթե մենք չենք կարողանում կատարել նրա իմաստուն խորհուրդները, մեղավորն ինքը չէր: Մենք ժամանակ չունեինք: Մենք հաց էինք կուտակում նեղ օրվա համար և մուրաբա էինք եփում:

Ես տեսնում եմ, դուք լաց չեք լինում ընկեր Թոռյանի վրա և ճիշտ եք անում: Ինչի՞ համար լաց լինեք: Նա ապրել է այնպես, ինչպես կերպեր ապրել ամեն մարդ: Նա ծնողներ է ունեցել և հիմա վերադառնում է իր ծնողների գիրկը: Նա երկար է ապրել աշխարհում և ի պատիվ իրեն՝ կարողացել է ազնիվ ապրել ու խղճով ապրել: Ու աշխատել է իր սիրած գործի մեջ, երեխաներ է դաստիարակել: Եվ հիմա, երբ հեռանում է աշխարհից, երկու պայծառ տղաներ է թողնում, որոնք պիտի պահեն նրա անունը ու շարունակեն ազգը: Տղաներ: Տղե՛րք: Ուրեմն՝ Արգամ Թոռյանը ունեցել է սկիզբ, ունեցել է կյանք, ապրել է և ոչ թե մահացել, այլ անմահացել է իր զավակների մեջ:

Ահա թե ինչու եմ ասում՝ ճիշտ եք անում, որ լաց չեք լինում:

Ու եթե մեկն այստեղ պետք է լաց լինի, դա ես եմ: Հա՛: Որովհետև չգիտեմ, թե ովքեր են իմ ծնողները և նույնիսկ նրանց գերեզմանը չգիտեմ, որ մի օր գնամ ու պառկեմ նրանց կողքին: Եվ որովհետև չկա մեկը, որ գոնե իմ ստեղծած ազգը շարունակի: Ես տղա չունեմ: Հարյուր անգամ ասացի՝ Մարգո, բեր մի երեխա էլ ունենանք, սիրտս վկայում է, որ տղա է լինելու: Մկգբում՝ թե սովորում եմ, ինձ կխանգարի, հետո էլ թե հիվանդ եմ, հետո էլ թե ուշ է, ամոթ է: Ու ես հիմա տղա չունեմ: Ո՛չ հայր, ո՛չ տղա: Այ թե ով պիտի լաց լինի:

Վիրաբն զգաց, որ փղծուկը բարձրանում է կոկորդով և միաժամանակ զգաց, որ դեմն ամենի չի կարող:

Ու որովհետև ոչ մի քայլ առաջ չէր եկել ու ոչ էլ արտասանել իր սրտի խոսքը և այդ ամենը ընդամենը ասել էր մտքում, ավստասանքը, վիշտն ու ցավը կուտակվել էին նրա ներսում ու խեղդում էին, ցավեցնում էին, ելք էին փնտրում:

Եվ Վիրաբը լաց եղավ: Փղձկաց ու հանձնվեց, ճանապարհ տվեց արցունքներին:

Նա լաց էր լինում մանկատնից հետո կյանքում առաջին անգամ, որովհետև երբեք առիթ չէր ունեցել լաց լինելու: Ամաչում էր ու լաց էր լինում: Եվ հենց այդպես էլ հեծկլտալով ետ քաշվեց զարմացած հայացքների տակ, անցավ թփուտների ստվերում կանգնած մարդկանց միջով ու օրորվելով սկսեց շրջանցել գերեզմանները:

- Էդ ո՞վ էր, տղեն է՞ր, - լսվեց ինչ-որ մեկի ձայնը:

- Ինչ ես խոսում, տղերքը հրեն կանգնած են:

- Գուցե ուրիշ տղա էլ է ունեցել... Ի՞նչ գիտես...

- Է՛հ, խոսում եք, էլի...

- Ինչ ուզում եք ասեք՝ հարազատի լաց էր:

- Ամա՛ն... չես տեսնո՞ւմ՝ կոտորվում են հարազատները...

Իսկ Վիրաբն օրորվելով ու խուլ տնքալով անցնում էր գրեթե իրար կպած գերեզմանների միջով. լաց էր լինում և հետն էլ զգում, թե ինչպես է հետզհետե խաղաղվում հոգին ու թեթևանում սիրտը: Ու քայլեց ավելի դանդաղ, սրբելով արցունքներն ու ակամա կարդալով գերեզմանաքարերի մակագրությունները: Ինչէ՛ր ասես, ինչէ՛ր ասես գրված չկան: Հետո բռնեց իրեն, որ ավելի շատ կանանց ճենապակյա նկարներին է նայում գերեզմանաքարերի վրա և ուշադիր կարդում է ծննդյան թվերը:

Հետո թափ տվեց ձեռքն ու բարձրաձայն ասաց.

- Հերիք է, հերի՛ք: Վե՛րջ տուր, ա՛յ տղա: Երեխա չես...

*

* *

Վիրաբն Առափնյա փողոցը մտավ հակառակ ծայրից: Ուզում էր տեսնել՝ բա՞ց է Խոսրովի գրադարանը, թե չէ: Փակ էր: Դա, իհարկե, դեռ ոչինչ չէր նշանակում, որովհետև երկու դեպքում էլ գրադարանը պետք է փակ լիներ: Բայց Վիրաբը, այնուամենայնիվ, ուրախություն զգաց դրանից ու ժպտաց, որի իմաստը ժողովրդի հին ասացվածքն էր, թե «Որը բարին է, թող նա կատարվի»:

Ուղիղ պայմանավորված ժամին նա սեղմեց ակադեմիկոս Պարսամյանի տան դռան զանգի կոճակը, լսեց, թե ինչպես է ներսում ինչ-որ տեղ դողանջում զանգը, բայց ծանոթ հողաթափերի քստքստոցը չհետևեց դռան: Ծանր նախազգացումով նա մի անգամ էլ սեղմեց զանգի կոճակը և հետն էլ ակամա հրեց դուռը: Դուռը բացվեց: Վիրաբը ներս մտավ արագորեն և դեռ միջանցքում շունչ քաշեց թեթևացած, լսելով ակադեմիկոսի ձայնը.

- Նե՛րս եկ, Վիր՛աբ, ես ննջարանում եմ:

Վիրաբը ներս մտավ: Ահարոն Պարսամյանը կիսապառկած էր: Նրա գլխի տակ երկու հսկայական բարձ կար:

- Ես դուռը քեզ համար էի բաց թողել,- ասաց նա:- Մինչև բարձրանայի տեղից...

- Ի՞նչ է պատահել,- անհանգստացած հարցրեց Վիրաբը:

- Չեմ հասկանում,- ուսերը թոթվեց ծերունին:- Ծնկներիս մեջ հանկարծ թուլություն զգացի:

- Բժիշկ կանչե՞մ:

- Ի սեր աստծո,- փնթփնթաց Պարսամյանը:- Կգա, նոր հիվանդություն կգտնի: Հներն էլ բավական են ինձ:

- Բա ես ի՞նչ անեմ ձեզ համար:

- Հիմա վեր եմ կենում,- ասաց ակադեմիկոսը:- Պառկելուց հոգնեցի: Դու թե՛ յ դիր գազօջախին, ես հիմա գալիս եմ:

Երբ Վիրաբը վերադարձավ խոհանոցից, ակադեմիկոսի ձայնն արդեն հյուրասենյակից էր հնչում:

- Քաղցած չե՞ս, Վիրա՛բ:

- Չե՛, ինչ էք ասում,- հրաժարվեց Վիրաբը, թեև իրականում քաղցած էր:

- Իսկ փոքր ժամանակ ծնողներդ քեզ չե՞ն ասել, որ սուտ խոսել չի կարելի:

- Ես ծնողներ չեմ ունեցել,- ասաց Վիրաբը:

Ակադեմիկոսը վշտացավ ու կորցրեց իրեն.

- Ների՛ր, Վիրա՛բ, դե իհարկե, ես գիտեի, ես հենց այնպես, խոսքի համար...

- Դո՛ւք ինձ ներեք,- անմիջապես վատ զգաց իրեն Վիրաբը,- չգիտեմ ինչու՝ կատակով պատասխանեցի: Հաշվի մի առեք, խնդրում եմ:

Պարսամյանը գնաց խոհանոց ու երկար ժամանակ չէր վերադառնում: Հետո հայտնվեց փոքրիկ սայլակ-սեղանով, որի վրա թեթև խորտիկներ կային, մուգ կապույտ ճենապակյա սպասք և թեյի համար անհրաժեշտ ամեն ինչ:

- Եթե դու չուտես, ես էլ չեմ ուտի,- ասաց նա խռովկան երեխայի նման:

Վիրաբը ծիծաղեց:

- Խոստովանում եմ, որ սուտ էի ասում:

Ահարոն Պարսամյանը նրա վրա թափ տվեց մատը:

- Ինչ վերաբերում է իմ պատրաստած թեյին,- ասաց նա,- անձամբ Մարտիրոս Սարյանն է խմել ու բարձրացրել բույժ մատը: Եվ Բաղրամյանը:

- Հենց այստե՞ղ:

- Հենց այստեղ,- ասաց Պարսամյանը:- Հենց այստեղ: Մի ժամանակ, սիրելի՛ Վիրաբ, այստեղ շատերն էին լինում: Իմ պաշտոնակիցներով, իմ աշակերտներով լցվում էր տունը: Չէին տեղավորվում, գիտե՞ս, մի մասը պատշգամբում էր հավաքվում: Հիմա՝ չէ, հիմա, ինչպես տեսնում ես, բավականին հանգիստ եմ ապրում, բարեկա՛մա:

Ընթրեցին: Ավելի ճիշտ՝ Վիրաբը ընթրեց: Ակադեմիկոսը ձևացնում էր, թե մասնակցում է, սակայն, երկու բաժակ թունդ թեյ խմեց:

- Բա ձեզ կարելի՞ է,- հարցրեց Վիրաբը:

- Ինձ ամեն ինչ կարելի է,- ասաց ակադեմիկոսը, իսկ հետո ավելացրեց աշխուժով,- հիմա ի՞նչ ես ասում՝ նարդի չխաղա՞նք:

- Խաղանք:

Վիրաբը սայլակը խոհանոց տարավ և բերեց նարդին՝ իր փոքրիկ սեղանիկով: Բացեց, դասավորեց քարերը և զառերից մեկը մեկնեց Պարսամյանին: Բայց Պարսամյանն անսպասելիորեն զառը ցած դրեց ու ասաց.

- Մուտ բան է, ինձնից ճապոնացի դուրս չի գա:

Վիրաբը զարմացավ:

- Ճապոնացիները,- ասաց ակադեմիկոսը,- դարեր ի վեր՝ սերնդից սերունդ իրենց արյան հետ մի բացառիկ հատկություն են բերել ու պահպանել: Երբ հյուր ունեն, ով էլ լինի այդ հյուրը, ճապոնացի տանտերը պարտավոր է ուրախ դիմավորել նրան, զբաղեցնել ու զվարճացնել, եթե նույնիսկ քիչ առաջ հեռագիր է ստացել, թե խորտակվել է իր ամբողջ կարողությունը հանդիսացող միակ նավը և ավելին՝ որ զոհվել է որդին: Հյուրի մեկնելուց հետո նա կարող է ողբալ ու սգալ իր բախտը և նույնիսկ՝ ինքնասպան լինել, բայց հրաժեշտի պահին անգամ պետք է ժպտա: Ես փորձեցի, Վիրա՛բ, բայց ոչինչ չի ստացվում: Ես շատ տխուր եմ այսօր, եղբայր:

- Հո բան չի՞ պատահել,- սարսափեց Վիրաբը:

Պարսամյանը հասկացավ նրան:

- Չէ, չէ, փառք աստծո: Աստվա՛ծ մի արասցե: Ես դրան չէի դիմանա: Եթե նույնիսկ ճապոնացի լինեի:

Նա ուշադիր նայեց Վիրաբին, կարծես մի անգամ ևս երկմտելով՝ ասե՞լ, թե՞ չասել, հետո հարցրեց.

- Դու աշակերտներ ունե՞ս, Վիրաբ:

- Ե՞ս,- տարակուսեց Վիրաբը,- աշակե՞րտ : Չէ, իմ գործի մեջ ի՞նչ աշակերտ:

- Ուրեմն՝ դու քեզ կարող ես երջանիկ համարել,- ասաց ծերունին:- Իմ աշակերտն այսօր դավաճանեց ինձ:

Նա լռեց ու բարձրացրեց աչքերը, ասես Վիրաբին ժամանակ տալով, որ զարմանա, բայց դրա հարկը չկար, որովհետև Վիրաբը ցնցված էր:

- Ձե՞զ, դավաճանե՞լ...

- Այո՛,- վշտացած գլուխն օրորեց ծերունին:- Եվ, հաշվի առ. ո՛չ պատերազմ է, ո՛չ աղետ, ո՛չ արհավիրքի տարիներ և ո՛չ էլ նույնիսկ լինել թե չլինելու հարց է, որպեսզի ես գոնե որևէ կերպ փորձեմ արդարացում փնտրել: Խաղաղ կյանք է: Բայց դավաճանում են: Հիմա կբացատրեմ,- ասաց նա,- շունչ քաշեմ ու բացատրեմ: Թե՛յ չէ՞ս ուզում, Վիրա՛բ:

- Չէ, շնորհակալ եմ:

- Իսկ ես ուզում եմ:

Նա հողաթափերը քստքստացնելով խոհանոց գնաց, թե՛յ բերեց սովորական բաժակով, դրեց իր առջև, սեղանին ու ասաց.

- Ուրեմն՝ մեկը զրպարտագիր է գրել իմ մասին...

- Ի՞նչ,- ապշեց Վիրաբը,- ուրեմն՝ ձեզ մոտ էլ եղպիսի բաներ կա՞ն:

- Կան,- գլխով արեց ծերունին:- Կան: Դա մի մարդ է, որ ոչ մի տպագրված քիչ թե շատ լուրջ գիտական աշխատություն չունի: Բոլորը ելույթներ են ժողովում: Եվ ահա այդ մարդը ոչ ավել, ոչ պակաս, ինձ մեղադրում է անազնվության մեջ: Ի՛նձ: Եվ իր զրպարտագիրը տանում ու տալիս է մեր ինստիտուտի դիրեկտորին: Իմ աշակերտին: Եթե դո՛ւ լինեիր մեր դիրեկտորի փոխարեն, ի՞նչ կանեիր, Վիրաբ:

- Ե՞ս,- եփ գալով պողթկաց Վիրաբը:- Ես պատահ-պատահ կանեի էդ գրածն ու կշարտեի նրա երեսին: Ու կասեի՝ ես հիանալի գիտեմ իմ ուսուցչին, նա անազնիվ բան չի անի: Գնա՛...

- Իսկ իմ աշակերտը, իմ սիրելի աշակերտը նպատակահարմար է գտնում հանձնաժողով կազմել, ստուգել փաստերը և զրպարտագիրը դնել քննարկման: Եվ, պատկերացնո՞ւմ ես. այդ հանձնաժողով կոչվածը բոլորն իմ աշակերտներն են, պետք է հավաքվեն ու քննարկեն, թե արդյոք օրինավո՞ր մարդ եմ ես: Թե օրինավո՞ր մարդ է արդյոք իրենց ծեր ուսուցիչը:

Վիրաբը տխրեց ու ընկճվեց.

- Չեմ հասկանում,- ասաց նա:

- Հարցն այն է, որ ես էլ չեմ հասկանում:

Նա մի կում թեյ խմեց, կնճռոտեց ճակատն, ասես ինչ-որ բան էր ուզում հիշել ու հանկարծ մրմնջաց:

- Ինչ-որ չափով խզվել է կապը, խզվել...

- Ի՞նչ,- առաջ թեքվեց Վիրաբը:

- Հասկանո՞ւմ ես, Վիրա՛բ,- խոսեց ծերունին,- հնում ասում էին՝ եթե մարդ ես դու՛ ծա՛ն տնկիր, երեխա՛ ունեցիր, գի՛րք գրիր ու աշակե՛րտ դաստիարակիր: Հիմա բացեմ. ծա՛ն տնկիր, որպեսզի պահպանես հողը: Երեխա՛ ունեցիր, որպեսզի պահպանես ցեղը: Գիրք գրիր, որպեսզի պահպանես քեզ և քո ժամանակը: Աշակե՛րտ ունեցիր, որպեսզի պահպանես ու շարունակես քո գործը:

Մենք կտրում ենք ծառերը, ասես թե մեր երեխաներին դրանք պետք չեն գալու: Չենք ուզում երեխա ունենալ, իսկ եթե ունենում էլ ենք, մեր երեխաներն անմիջապես հրաժարվում են մեզանից, չմտածելով, թե ինչ է լինելու իրենց հետ, երբ իրենք էլ երեխաներ ունենան: Եվ գրքեր ենք գրում՝ ոչ թե մեզ և մեր ժամանակը պահպանելու համար, այլ որպեսզի հոչակ ձեռք բերենք և փող: Եվ աշակերտներ ենք դաստիարակում, որոնք դավաճանում են իրենց ուսուցիչներին, իրենց գործին ու արհեստին՝ մի փոքրիկ, մի հպանցիկ շահի հմար:

- Ես էդ մարդու հե՛րն եմ անիծել,- սրտանց գայրացած ասաց Վիրաբը,- ո՞նց է պղտորել ձեր հոգին:

Ակադեմիկոսը Վիրաբին նայեց կկոցած աչքերով.

- Չափազանցում եմ, չէ՞: Հավանաբար, հավանաբար, բարեկա՛մա: Ուրախ ժամանակ նման բաներ հազվադեպ ես հիշում: Դու իրավացի ես:

Վիրաբն ամաչեց:

- Ուրեմն՝ էդ բոլոր ստորությունները մի կտոր հացի՞ համար են:

- Այո՛,- տեղից բարձրացավ ծերունին:- Այո՛, Վիրա՛բ: Եթե հաց ասելով հասկանանք ստամոքսը:

- Հա, բայց ես ինչքան լսել ու կարդացել եմ՝ պատերազմի ժամանակ հացի հարցը շատ ու շատ ավելի դժվար է եղել, չէ՞: Ինձ պատմել են, ասել են, հենց էստեղ, Երևանի փողոցներում մարդիկ մեռել են սովից:

- Ճիշտ է,- աշխուժացավ ծերունին:- Հազար անգամ ճիշտ է: Բայց այն ժամանակ բոլորն էլ գիտեին, որ պատերազմ է և միավորվել էին, մի բռունցք էին դարձել ընդհանուր մեծ աղետի դեմ: Իշխում էր բարձր ոգին, ֆաշիզմին դիմադրելու և հաղթահարելու վսեմ գաղափարը: Նրանց համար անկարևոր մանրուք էր դարձել կենցաղը, ճղճիմ եսասիրությունը, փառամոլությունն ու ընչաքաղցությունը: Նրանք մի նպատակ ունեին և մի հավատ՝ պետք է հաղթել: Եվ իրենց վերջին կտոր հացը կիսում էին հարևանի հետ, կիսում էին բարեկամի հետ և տալիս օտարին, գուրգուրում, ծնող էին դառնում շիկամազ որբերի համար: Եվ միակ սենյակի մի անկյունն էին

քաշվում, իսկ մյուս անկյունում տեղ էին տալիս անտուն մնացած օտարին, որովհետև այն ժամանակ օտար չկար: Բոլորն էլ գոհերն էին ընդհանուր պատերազմի և բոլորի գլխին էլ կախված էր նույն սուրբ:

- Բա հետո...

- Իսկ հետո ավարտվեց պատերազմը, և ժողովուրդը շունչ քաշեց թեթևացած: Շունչ քաշեց թեթևացած, բարձրացրեց գլուխն ու տեսավ, որ մահվան սպառնալիքն այլևս չկա, ճի՛շտ է, բայց հեշտ չէ նաև ապրելը: Երկիրը կիսաքանդ, դաշտերում ականներ են, բանկերում դրամ չկա, գործարաններում այլևս զենք չեն արտադրում, բայց և չեն կարողանում արագորեն սրերից խոփեր կռել, ինչպես Վուչետիչն էր արել իր քանդակում:

Եվ ժողովուրդը կրկին ոտքի կանգնեց՝ այս անգամ նոր, բարեկեցիկ կյանք կառուցելու: Բայց դա արդեն պատերազմ չէր և մահվան վտանգ չկար: Եվ հայտնվեցին դասալիքներ, հոգնած մարդիկ, որոնք ասում էին՝ մենք կռվել ենք, թող հիմա էլ ուրշները կռվեն, մարդիկ, որոնք բարեկեցության էին ձգտում զարտուղի ճանապարհներով, ոչ թե բոլորի համար, այլ միմիայն իրենց համար: Եվ վերցնում էին այն, ինչ վատ էր պահպանվում, գիշերները թաքուն արտադրում էին ու ֆանտաստիկ գներով վաճառում այն, ինչ պետությունը դեռևս չէր հասցնում արտադրել բոլորի համար, և սողոսկում էին այն տեղերը, մագլցում այն աթոռները, որոնք պատերազմի ժամանակ թափուր էին մնացել: Ահա այդպես ստեղծվեցին սուտ հռետորները, սուտ առաջավորները, սուտ գիտնականներն ու սուտ գրողները:

- Նրանցից մեկն էլ ձեր դեմ գրողն է, էլի,- դեռ իր մտքերի հետ ասաց Վիրաբը:

- Ճիշտ է, Վիրա՛բ, ճիշտ է: Պատերազմի ժամանակ նա ծանր հիվանդ է եղել: Հետո առողջացել է միանգամից: Բայց վտանգավորը նրանք չեն, հասկանո՞ւմ ես: Նրանք հատուկենտ մարդիկ են: Վտանգավորը նրանց օրինակն է: Նրանց վարակը: Նոր սերնդի մի մասը, որ անցյալը չգիտի, ներկան է միայն տեսնում, այդ օրինակներն է տեսնում: Եվ ասում է՝ ինչո՞ւ գլուխ կոտրեմ տասնհինգ տարի, երբ գարեջուր վաճառող անգրագետ մարդը նույնիսկ իմ ակադեմիկոս հորից լավ է ապրում: Եվս տասնհինգ տարի արյուն-քրտինք թափեմ և գործարանի դիրեկտոր դառնամ, որ ստանամ երեք հարյուր ռուբլի՞: Բայց բենզին վաճառող մեր հարևանը երկու օրում է այդքան ստանում: Եվ վերջապես՝ հետո չեմ ուզում, հենց հիմա, այսօր եմ ուզում թե՛ բնակարան, թե՛ կահույք, թե՛ ավտոմեքենա, թե՛ տեսամագնիսոֆոն, թե՛ վառվառն շորեր... Ինչո՞ւ նա ունի, ես չունեմ: Եվ հարցն այն է, որ ոչ մեկը չի ուզում իր աշխատանքով ձեռք բերել այդ իրոք անհրաժեշտ բաները: Սողանքներ են փնտրում, տարիներով քարշ են գալիս, մինչև հսկողությունից առայժմ դուրս մնացած անկյուններ գտնեն, ամեն օր փող մուրան կամ կորզեն մարդկանցից...

- Լեռնիկն է, մեր Լեռնիկը,- բղավեց Վիրաբը:

- Լեռնիկն ո՞վ է,- հարցրեց ծերունին:

- Մեկն ունեինք... այսինքն՝ կա,- ասաց Վիրաբը:

- Ուր էր, թե մեկը լիներ,- հառաչեց Պարսամյանը:- Եվ ամենասարսափելին այն էր, որ այդ տեսակ մարդիկ չեն ամաչում: Ամաչելը դեռ ոչինչ, հպարտանում են: Տարօրինակ բան է

ստացվել: Գյուղից եկած տղան, որ կտրվել է քննությունից, մնացել, ժամանակավորապես պաղպաղակ է վաճառում, հենց որ համագյուղացիներ է տեսնում, շրջում է գլուխը, ամաչում է, որ ձեռքին ոչ թե գերանդի է, այլ պաղպաղակ: Իսկ գիտությունների դոկտոր իմ աշակերտը գնացել, ավտոտեխասարկման կայանում դիրեկտոր է աշխատում: Ահա թե ովքեր են այսօր դավաճանները: Գնա բուֆետայանների, բարմենների և տաքսու վարորդների գործերը նայիր, երեքից մեկը բանասեր է կամ անասնաբույժ, կամ մանկավարժ: Քիչ չեն նաև կոչում ունեցողները: Ահա թե ովքեր են դավաճանում այսօր: Նախ իրենց են դավաճանում, իրենց կոչմանը, իրենց մասնագիտությանը, իրենց գործին, և հետո էլ մեզ՝ իրենց ուսուցիչներին:

Վիրաբը նկատեց, թե ինչպես է դողում ծեր ակադեմիկոսի ծնոտն ու վախեցավ.

- Շատ հոգնեցիք,- ասաց,- ձեզ հանգստանալ է պետք:

- Ո՛չ, ո՛չ,- վախեցած, որ Վիրաբը կթողնի կգնա, անհանգստացավ ակադեմիկոսը:- Հիմա մի կում էլ կանեմ...- Նա մինչև հատակը դատարկեց բաժակը, ցած դրեց ու ասաց.- Իսկ դու գիտե՞ս, թե ինչ է ասել Ավետիք Իսահակյանը դեռևս 1903 թվականին: Իսահակյանին կարդացել ես, չէ՞, Վիրաբ:

- Շատ բան անգիր գիտեմ,- ամաչելով ասաց Վիրաբը:- Պաշտում եմ:

- Ահա, ուրեմն, քո և իմ պաշտելի բանաստեղծը դեռևս 1903 թվականին զգուշացրել է: Տես ինչ է ասել՝

Ես ձեզ ասում եմ՝ կգա Ոգու սով,

Եվ դուք կքաղցեք ճոխ սեղանի մոտ,

Կընկնեք մուրալու հափրած որկորով՝

Հրեղեն խոսքի, վեհ խոսքի կարոտ:

Հասկանո՞ւմ ես, ասում է դուք ճոխ սեղանից քաղցած վեր կկենաք, որովհետև ձեզ կպաշարի, կտիրի: Ոգու սովը: Ու ես վճռել եմ: Այո՛: Ես քեզ հավատացնում եմ, որ ես այս տարի այլևս ասպիրանտներ չեմ ընդունելու:

Հեռախոսը զնգաց, և երկուսն էլ ակամա ցնցվեցին՝ նայելով կարճ ընդհատումներով զնգացող սարքին: Ակադեմիկոսը փութով բարձրացավ տեղից, մոտեցավ անկյունում դրված ցածրիկ պահարանին, որի վրա հեռախոսն էր, վերցրեց լսափողը, ականջ դրեց մի պահ ու լայն, երջանիկ ժպտաց.

- Փայլո՛ւն,- բղավեց նա,- ձայնիցս չի՞ զգացվում: Հիանալի՛: Վիրաբի հետ նստած նարդի ենք չխկացնում,- նա աչքով արեց Վիրաբին:- Այո՛, ջանի՛ կս, այո՛, սիրելի՛ս, սառնարանը կամաց-կամաց դատարկում եմ:

«Հարսի հետ է խոսում», - մտածեց Վիրաբը:

- Ընկեր ռեկտորն ինչպես է: Ձեռքիցդ խլո՞ւմ է լսափողը: Այո՛, լավ եմ, տղա՛ս: Չե՛, իսկապես լավ եմ: Այս կիրակի նույնիսկ կարող եք արձակուրդ տալ ձեզ: Արձակուրդ չե՞ս ուզում: Ես էլ չեմ ուզում, տղա՛ս: Շատ եմ կարոտում: Նույնիսկ, երբ կողքիս եք, դարձյալ կարոտում եմ: Հատկապես կորյուններին: Քնա՞ծ են: Դե իհարկե... քնած պետք է լինեն: Հանգիստ եղեք, հանգիստ... Ի՞նչ... Լսում եմ, ի՛մ ուրախություն, խմում եմ, իհարկե, խմում եմ...- Նա նորից աչքով արեց Վիրաբին: - Ճիշտ նշանակված ժամերին, բայի՛ կս...

«Նորից հարսի հետ է խոսում», - մտածեց Վիրաբը:

- Դե բարի գիշեր, գավակնե՛րս, բարի գիշեր ձեզ:

Նա կամացուկ ցած դրեց լսափողը, շրջվեց, ուղղեց մեջքը, ձեռքերը թիկունքին դրեց և սկսեց ետ ու առաջ քայլել սենյակում Ով գիտե, գուցե նրան մի պահ թվաց, թե դասախոսություն է կարդում:

- Որտե՞ղ կանգ առանք,- հարցրեց ծեր ակադեմիկոսը:

- Որ իբր թե այս տարի աշակերտներ չեք վերցնելու:

Ահարոն Պարսամյանի դեմքը կնճռոտվեց նորից:

- Իսկ ինչո՞ւ՝ իբր,- հարցրեց նա զարմացած,- ինչո՞ւ՝ իբր: Ես իրոք այս տարի մտադիր չեմ ապիրանտներ կամ ինչպես դու ես ասում՝ աշակերտներ վերցնել: Եվ ոչ այն պատճառով, որ ծեր եմ, և հիվանդ է սիրտս: Գիտությունը, բարեկա՛մս, ինչպես յուրաքանչյուր կարգին գործ, պահանջում է, որ իր նվիրյալը լինի մաքուր, ազնիվ լինի իր արհեստի մեջ և ազնիվ լինի մարդկանց ու հենց իր առջև: Այլապես՝ արդյունքը անազնիվ, աննպատակ ու անմիտ կլինի: Իհարկե, կարելի է ստորություն անել, կեղծել ու ձևացնել, թե, ասենք, երկրագունդը արեգակի շուրջը չի պտտվում: Բայց կեղծես, թե չկեղծես, հո պտտվում է: Այո՛, կարելի է ձևացնել, թե իբր երկու անգամ երկուսը հավասար է հինգի կամ յոթի, կամ երեքի, եթե այդպես է ցանկանում պետդ: Բայց հո այդ թվերի գումարը չորսի է հավասար: Մատների վրա էլ կարելի է հաշվել:

Իսկ ահա վերջերս նկատում եմ, որ իմ աշակերտներից ոմանք շատ հեշտությամբ են հաշտվում այն մտքի հետ, որ երկու անգամ երկուսը հավասար է հինգի, և որ երկրագունդը գուցե և այնքան էլ չի պտտվում արեգակի շուրջը: Համենայն դեպս՝ նրանք սովորել են լռել, երբ նրանց կողքին որևէ ազդեցիկ անձ այդպես է ասում:

Իսկ իմ հիսուն տարվա աշխատանքի ու կյանքի նպատակը, իմաստն այն է եղել, որ իմ աշակերտները ճշմարտությունը, յուրաքանչյուր ճշմարտություն՝ կյանքում և գիտության մեջ, կարողանան հպարտությամբ ասել: Եվ ոչ թե ասելիս նայեն պետերի դեմքերին կամ թաքնվեն որևէ մեկի թիկունքում:

Եվ ես հիմա չգիտեմ ինչ սովորեցնել նրանց: Իմ գիտությունը խանգարում է նրանց: Իմ գիտությունը նրանց այլևս պետք չէ:

Վիրաբը բողոքի շարժում արեց, բայց ծեր ակադեմիկոսը տխրությամբ նայեց նրան և անսպասելիորեն մատով ցույց տվեց անկյունում դրված հեռախոսը:

- Քանի՞ ժամ է, որ մենք միասին ենք, Վիրա՛բ:

- Համարյա երեք ժամ,- ժամացույցին նայեց ու զարմացավ Վիրաբը:

- Տեսնո՞ւմ ես,- ասաց Ահարոն Պարսամյանը,- երեք ժամվա ընթացքում հեռախոսը զնգաց ընդամենը մեկ անգամ: Եվ այն էլ զանգում էին իմ զավակները: Իսկ առաջ, բարեկա՛մս, առաջ, որպեսզի կարողանամ աշխատել, ես ստիպված անջատում էի հեռախոսը: Ես նրանց այլևս պետք չեմ:

Վիրաբը սրտանց ուզում էր առարկել, մխիթարել, հուսադրել այդ մեծ մարդուն, ասել, որ նա պարզապես վիրավորված է ու հոգնած և դրանից է, որ հիմա շատ բան սև է թվում աչքին: Վիրաբն ուզեց նույնիսկ ասել, որ ինքն ի՞նչ է, ընդամենը աղբ հավաքող մի մարդ, բայց երբեմն իրեն էլ են այնպիսի վիճակի հասցնում, որ քիչ է մնում կախվի: Բայց հետո անցնում է: Անցնում է: Հետո նույնիսկ զարմանում ես, թե արժե՞ր մի փոքրիկ բանի համար տանջվել, տառապել այդքան:

Նա շատ էր ուզում ասել այդ ամենը և կարող էր ասել, բայց գիտեր, որ չի կարելի, գիտեր, որ իրավունք չունի խորհուրդներ տալու մի մարդու, որն ամեն ինչ հասկանում է, և որի դժբախտությունը հենց այն է, որ հասկանում է ամեն ինչ:

Իսկ Ահարոն Պարսամյանը ձեռքերը թիկունքին դրած ետ ու առաջ էր քայլում սենյակում, քայլում էր այնպես, ինչպես մեծ, բազմամարդ լսարանի առաջ և նույնիսկ շրջվեց մի պահ ու կանգ առավ, որ տեսնի, թե լսարանն արդյոք մինչև վերջ հասկացա՞վ նրան:

Բայց նրա առջև գլխիկոր ու տխուր աղբ հավաքող Վիրաբն էր նստած միայն:

Այնժամ ծեր ակադեմիկոսը մտածեց, որ երևի բարդ է խոսել Վիրաբի համար: Եթե իր միակ ունկնդիրը Վիրաբն է, ապա գոնե նրան պետք է պարզ լինի այն ամենը, ինչ հիմա տանջում է իրեն: Ակադեմիկոսը աշխատեց ամփոփել մտքերը, եկավ նստեց Վիրաբի դիմաց, ձեռքը մտերմաբար նրա ծնկին դրեց ու ասաց.

- Առաջ, շատ առաջ, երբ մարդկությունը նոր-նոր սկսել էր ձևավորվել և դրանից էլ հետո՝ բնակավայրերում և նույնիսկ բնակավայրերից էլ հեռու, բլուրների և սարերի զագաթներից, ամենաբարձր, ամենաերևացող, ամենանկատելի տեղերում մարդիկ ի՞նչ էին կառուցում հավատով ու տառապանքով, ի՞նչ էին բարձրացնում, Վիրա՛բ: Տաճարներ և եկեղեցիներ, բարեկա՛մս, տաճարներ ու եկեղեցիներ: Իսկ հիմա՞: Հիմա ամբողջ աշխարհում, որտեղ էլ լինես, այդ նույն վայրերում ի՞նչ շենքեր են կանգնած և ի՞նչ կառույցներ են բարձրանում՝ վառ ու բազմերանգ լույսերով ողողված: Ռեստորաններ, եղբա՛յրս, ռեստորաններ:

Վիրաբը տրորվեց տեղում, նույնիսկ շարժեց շրթունքները, հետո ծեր ակադեմիկոսը հոգնած ու վշտահար դեմքին նայեց ու լռեց:

- Դու ինչ-որ բա՞ն էիր ուզում ասել, բարեկա՛մս,- նկատեց Պարսամյանը:

- Հա՛, - ասաց Վիրաբը: - Ես ուզում եմ ասել... ուզում եմ հավատաք, որ ես ամեն ինչ հասկացա: Ու որ ես էլ եմ եղ բոլորի մասին մտածել՝ իմ չափով, իմ խելքով: Ես էլ եմ շատ բան տեսել ու տեսնում եմ: Բայց ի՞նչ կարող ենք անել: Ի՞նչ կարելի է անել: Ի՞նչ անեմ ես:

Պարսամյանը կանգ առավ, լռեց, ասես մտքերի մեջ ընկավ, և Վիրաբին մի պահ նույնիսկ թվաց, թե ծերունին մոռացել է հարցը: Բայց Ահարոն Պարսամյանը խոսեց, և աղբահավաքը հասկացավ, որ նրա խոսքերն ավելի շատ հենց իրեն են ուղղված, քան Վիրաբին:

- Համբերի՛ր: - Ասաց նա: - Կյանքն ի վերջո այնքան էլ անարդարացի չէ, որքան երբեմն թվում է մեզ: Համբերի՛ր, բարեկա՛մս:

*

* *

Երկինքը որոտաց և անձրևի առաջին տաք կաթիլներն ընկան Վիրաբի վրա: Բայց նա չզգաց նույնիսկ: Նրա մտքերը բոլորովին ուրիշ տեղ էին, այնտեղ, որտեղ մոր և դստեր լացակուումած ձայներն էին հնչում:

Սուսանը հեծկլտում էր ու կրկնում արցունքից խեղդվելով.

- Գիտեմ, էլի, որ իմանա՛ հայրս աղբ հավաքող է, չի ուզի: Աղբ հավաքողից ո՞վ աղջիկ կուզի, ա՛յ մամ, չի ուզի, էլի, չի ուզի:

- Բա ե՞ս ինչ անեմ, որ ամբողջ կյանքում եմ ամաչել,- աղջկա ձայնով ասում էր Մարգոն:

Վիրաբը լսում էր այդ ձայներն ու մտածում, թե ի՞նչ է անելու, ինչպե՞ս է ապրելու այսուհետև: Եվ ավելի շատ մտածում էր, թե ինչպե՞ս է տուն վերադառնալու: Ինչպե՞ս է նայելու Մարգոյի և Սուսանի դեմքերին: Աշխարհում իր միակ հարազատների սիրելի դեմքերին: Մտածում էր ու սարսափում այն մտքից, որ տուն է վերադառնալու: Մի՞ թե կարող է հենց այնպես, սովորականի պես բարձրանալ սանդուղքով, գրպանից հանել բանալին ու բացել դուռը: Իր տանը դուռը:

Տունն այլևս անհրապույր և օտար էր թվում նրան:

Նույնիսկ մի պահ տղայավարի մտածեց, որ եթե հանկարծ պատահաբար մի ավտոբուս էլ գա, կնստի ու կգնա Առափնյա փողոց: Շուրջը նայելով, գաղտագողի կսեղմի դռան կոճակն ու կասի՝ «Ես եկա, Ցո՛ղիկ»: Մարգոյի ինատու: Սուսանի ինատու: Բայց անմիջապես էլ ինքն իրեն ասաց՝ հետո՞: Դու Ցողիկին պետք էս ընդամենը գիշերվա ժամը մեկից մինչև առավոտվա ժամը հինգը: Եվ միայն այն օրերին, երբ Անտոն Եգորիչը գործուղման մեջ է: Հետո՞: Եվ ընդհանրապես, ընդհանրապես կարո՞ղ էս մտնել այդ տունը: Չե՞ս կարող, իհարկե, չես կարող: Որովհետև դու ուրիշ տեսակ մարդ ես:

Հետո նա այդ «ուրիշ տեսակի» մասին մտածեց: Գուցե սխա՞լ է արել ինքը: Գուցե կարիք չկա՞ր ամբողջ կյանքը նվիրելու Մարգոյին և Սուսանին: Տեսնում է, էլի, թե ուրիշները ինչեր են

անում: Գրպանում միշտ իրենց փողն ունեն: Երեք օրը մեկ վարսավիրանոց են գնում՝ իրենց վարսավիրի մոտ, լվանում են գլուխներն ու մազերը սարքում ֆենով, ռեստորան են գնում, որտեղ իրենց հատուկ անկյունն ունեն, ուտում են՝ ինչ ուզում են, իրենց սիրած նվազն են պատվիրում, պարում են ու անփույթ շարժումով «շաբաշ» են նետում նվագողներին: Հետո էլ հավաքվում են ընկերներով որևէ մեկի տանը, խմում ու թուղթ են խաղում ամբողջ գիշեր: Ոմանք էլ շատ հանգիստ օրինական սիրուհի են պահում և ոչ միայն մեկին: Շուկա են գնում նրանց համար, թանկարժեք նվերներ առնում, ծովափ են տանում հետները, կահավորում են նրանց տները, գունավոր հեռուստացույց են նվիրում, այդ առթիվ սեղան են բացում և նույնիսկ հարևաններին էլ հրավիրում խնջույքի ու խմում են ազնվության կենացը, հավատարմության և բարեկամության կենացը, հայ ժողովրդի կենացը... Եվ աշխարհը շուռ չի գալիս: Ի՞նչ շուռ գալ՝ մագաչափ անգամ չի թեքվում:

«Ես էլ սրանից հետո պիտի այդպես ապրեմ», - չարացավ Վիրաբը, թեն գիտեր, որ երբեք այդպես ապրել չի կարող: Ուշ է: Այսինքն՝ թեկուզ ուշ էլ չլինի, միևնույն է, ինքն այդպես ապրել չի կարող: Որովհետև ամբողջ կյանքում դառը քրտինքով, աղբի միջից է հանել իր հացը և այդ հացը չի կարող, չի կարելի «շաբաշ» նետել նվագողներին և նվիրել սիրուհուն: Ինքն ուրիշ տեսակ է ապրել: Իսկ ի՞նչ է արել: Ի՞նչ արել է, մտքում միայն մի բան է եղել՝ իմ տունը, իմ տունը, իմ տունը: Մարգոս չի ունեցել, թող ունենա, շատ ունենա, ամեն ինչ ունենա: Մարգոս դժբախտ է եղել, թող երջանկանա: Մուսանս թող այնպես չապրի, ինչպես իր ծնողները, թող ետ չմնա ոչ մեկից, ընդհակառակը, նրա ուզած ամեն ինչը պետք կատարվի: Ամեն՝ն ինչը:

Բա էլ ինչո՞ւ ես նվնվում: Ինչո՞ւ ես նվնվում, Վիրա՛բ: Դու չե՞ս քեզ բերել ու հասցրել այս օրին: Դու չե՞ս խրվել ու մնացել քո հավաքած աղբի մեջ, որից ամեն հանդիպելիս քեզ զգուշացնում էր, ուզում էր ետ պահել Արգամ Թոռչյանը:

Եվ ինչո՞ւ դու անձանոթ, օտար աղջկա համար, թշվառ Մարգոյի համար արեցիր ամեն ինչ, նրա շուտափույթ երջանկության համար սեփական ձեռքով փոխեցիր քո ապագան, իսկ հիմա քո՛, քո՛ հարազատ աղջկա համար չես ուզում գործդ փոխել, այն էլ ի՞նչ գործ՝ աղբ հավաքելը: Ու նստել ողբերգություն ես սարքել:

Հիմա ի՞նչ ես ասում: Տեսնո՞ւմ ես, որ ուրիշ ելք չկա: Գուցե փոխես, հա՞, հարցրեց Վիրաբը ինքն իրեն: Գուցե փոխես հանուն քո հարազատ աղջկա երջանկության, և ամեն ինչ իր տե՛ղը կընկնի: Բայց այդ միտքը միայն զայրացրեց նրան: Գործը շո՞ք է, որ ուզած ժամանակ փոխես: Քսան տարուց ավելի է, ինչ նույն գործն է անում և ում հարցնես, կասի, որ բոլորից լավ է անում այդ գործը: Ինչո՞ւ փոխի: Մեկն ու մեկը պե՞տք է, որ մաքրի քաղաքը, հավաքի աղբը: Հետո հարցը հո աղբը չէ: Շրջապատ է ձեռք բերել, բարեկամներ ունի, ապրում է նրանց կյանքով, սիրում է նրանց, սովորել է, նրանք պետք են իրեն և ինքն էլ նրանց է պետք: Նրանց է՛լ փոխի: Ինչո՞ւ: Միայն նրա համար, որ ինչ-որ մի լակոտի գուցե թե դուր չի՞ գալու Վիրաբի գործը:

Անձրևը շարունակում էր տեղալ խոշոր ու տաք կաթիլներով, թափվում էր Վիրաբի ճերմակող մազերին, ուսերին, գլորվելով սահում էր մեջքի վրայով: Բայց նա չէր մտածում տեղից շարժվելու մասին: Ընդհակառակը, երբեմն-երբեմն բարձրացնում էր գլուխը, որպեսզի հովանա, հանգստանա այրվող, շիկացած ճակատը: Հետո նա, այնուամենայնիվ, հասկացավ, որ թրջվել է ոտքից մինչև գլուխ և հանկարծ անասելի խղճահարություն զգաց իր նկատմամբ: Մտածեց,

որ ինքը հիմա նման է այն փոքրիկ կատվին, այն ձագին, որ մի ամբողջ հավիտենականություն առաջ թրջվել էր անձրևի տակ ու դողում էր: Իսկ ինքը փոքրիկ ձեռքերով շոյում, հա շոյում էր նրա թաց, անհարթ մորթին:

- Եթե տղա՛ ունենայի... - հառաչեց Վիրաբը: - Ա՛խ, եթե ես գոնե մի տղա՛ ունենայի...

Երկինքը կրկին որոտաց դղրդյունով, տրաք-տրաքեց ասհավոր, կայծակը փայլատակեց ու ասես շտապով իր հրեղեն մակագրությունը թողեց Նորքի այգիների վրա: Օդը միանգամից գովացավ, մաքրվեց:

«Հարկավոր է ինչ-որ բան անել,- մտածեց Վիրաբը: Բայց ի՞նչ, ի՞նչ: Գուցե գնա ու խորհո՞ւրդ հարցնի Ահարոն Պարսամյանից: Բայց նա՞ ինչ կարող է ասել: Նա՞ ինչ կարող է անել, երբ ինքն էլ չգիտի ինչպես ապրել այսուհետև և առավել քան Վիրաբը՝ խորհրդի ու օգնության կարիք ունի:

Ծեր գիտնականը ամենաշատը կասի.

- Համբերի՛ր, բարեկա՛մա:

Հետո կավելացնի.

- Ի վերջո կյանքն այնքան էլ անարդարացի չէ, որքան երբեմն թվում է մեզ:

Նա հենց այդպես էլ ասաց: Ավելի շատ ինքն իրեն, քան Վիրաբին: Եվ գուցե հենց դա՞ է միակ պատասխանը: Ո՞վ գիտե: Գուցե հենց դա՞ է ճշմարտությունը:

Վիրաբը հառաչեց, կծկեց ուսերն ու մնաց նստած ավտոբուսի կանգառի մոտ դրված փայտե նստարանին:

Իսկ անձրևը գնալով վարարում էր: